

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

УДОВИЧЕНКО ОЛЕКСАНДРА ВІКТОРІВНА

УДК 343.3/.7

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ
ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО
НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Спеціальність 081 - Право

Галузь знань – 08 - Право

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **О.В. Удовиченко**

Науковий керівник: **Данилевський Андрій Олександрович**, кандидат юридичних наук, доцент

Кропивницький – 2023

АНОТАЦІЯ

Удовиченко О.В. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023.

Дисертація є першою в Україні науковою роботою, що присвячена комплексному дослідженню кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. На основі аналізу чинного законодавства, судової практики та багатьох наукових праць учених-правників здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні теоретичних засад регулювання кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

На підставі аналізу стану дослідження проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників робиться висновок, що на сьогоднішній день у науковій літературі відсутні комплексні дослідження, предметом яких є виключно склад кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Наявні у літературі дослідження або частково присвячені аналізу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, або досліджують лише окремі проблеми кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

Робиться висновок, що криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників здійснена з дотриманням основних підстав (принципів)

криміналізації. Єдина проблема полягає в тому, що була встановлена відповідальність за діяння, яке і так визнавалося кримінальним правопорушенням за статтею 382 КК України, тож законодавець в цьому випадку допустив, надмірну криміналізацію.

Встановлено, що санкція статті 390-1 КК України у чинній редакції не відповідає окремим визначенням у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України та цілям диференціації кримінальної відповідальності за допомогою спеціальної норми. Пропонується викласти її у новій редакції.

Визнано недоцільним виділення кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України шляхом врахування ознак, передбачених для невиконання судового рішення, та диференціації кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників залежно від виду судового провадження, в рамках якого, вони встановлені.

Сформульоване авторське бачення визначень родового, видового та безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Встановлено, що обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників.

З метою розширення сфери дії статті 390-1 КК України на обмежувальні заходи, що встановлюються кримінальним процесуальним законодавством, а також стабільності кримінального законодавства та

можливості оперативно реагувати на можливі зміни законодавства щодо розширення сфери застосування обмежувальних заходів, пропонується виключити вказівку на статтю 91-1 КК України з тексту статті 390-1 КК України, а їх перелік у нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства – уніфікувати.

Робиться висновок, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників за своєю юридичною природою є вторинним кримінальним правопорушенням по відношенню до правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки представляє собою передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самостійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється.

Пропонується передбачити у статті 390-1 КК України кримінальну відповідальність за невиконання термінового заборонного припису.

Аргументовано, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не має предмета, а потерпілий, хоч і може бути наявним (ним може виступати особа, що постраждала від домашнього насильства: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), проте відноситься до факультативних ознак цього кримінального правопорушення, а тому його наявність не є обов'язковою.

Встановлено, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, у чинній редакції характеризується одним з альтернативних діянь: 1) невиконання обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК України; 2) невиконання обмежувальних приписів; 3) ухилення від проходження програми для кривдників.

Склад кримінального правопорушення, є формальним, вважається закінченим з моменту вчинення передбаченого законом діяння. У першій і

другій формах – з моменту, коли хоча б один з обов’язків, передбачених відповідним обмежувальним заходом чи приписом, було порушено зобов’язаною особою, у третій формі – з моменту, коли особа фактично ухилилась від виконання заходів, передбачених програмою для кривдників.

У всіх трьох формах діяння характеризується бездіяльністю – винна особа не виконує покладені на неї рішенням суду юридичні обов’язки за наявності можливості їх виконати.

Доведено, що час (період на який призначаються обмежувальний захід або обмежувальний припис), місце (певна ділянка простору, на якій обмежується активність кривдника) та обстановка (певні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення) вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, не є його обов’язковими ознаками, оскільки виділяються не у всіх варіантах суспільно небезпечних діянь, проте можуть впливати на кримінально-правову оцінку діяння та виступати ознаками, що обтяжують або пом’якшують покарання.

Визначено, що суб’єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є спеціальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов’язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів. На сьогоднішній день відсутні фактори, які б свідчили про доцільність зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

З метою правильної кваліфікації та уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства, пропонується виділити направлення для проходження програми для кривдників з переліку обмежувальних заходів у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України.

Доводиться, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, характеризується умисною формою вини (без

конкретизації, прямий чи непрямий умисел). Поділяється точка зору авторів, які зазначають, що у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, виділення виду умислу неможливе. Кримінально-правове значення має лише помилка особи у фактичних ознаках вчиненого діяння. Така помилка може бути позитивною та негативною. Залежно від цього вчинене діяння або не містить складу кримінального правопорушення, або кваліфікується як закінчений замах на невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

На підставі проведеного у роботі аналізу запропоновані зміни до кримінального, кримінального процесуального та адміністративного законодавства з метою удосконалення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані: а) у науково-дослідній роботі – під час подальшої теоретичної розробки проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників; б) у законотворчому процесі – при удосконаленні норм кримінального, кримінального процесуального та адміністративного законодавства у частині правової регламентації запобіжних заходів, запобіжних приписів, програми для кривдників та відповідальності за їх невиконання; в) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників; г) у навчально-методичній діяльності – під час підготовки начально-методичних рекомендацій, підручників та посібників з кримінального права та кримінології, а також у ході викладання таких дисциплін, як «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кваліфікація кримінальних правопорушень».

Ключові слова: обмежувальний захід, обмежувальний припис, терміновий заборонний припис, програма для кривдників, домашнє насильство, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення.

SUMMARY

Udovichenko O.V. Criminal responsibility for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders. – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in major 081 – Law. – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2023.

The dissertation is the first scientific work in Ukraine devoted to a comprehensive study of criminal liability for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders. On the basis of the analysis of current legislation, judicial practice and many scientific works of legal scholars, a theoretical generalization and a new solution to the scientific task was carried out, which is manifested in the definition of the theoretical principles of the regulation of criminal liability for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders.

On the basis of the analysis of the state of research on the problems of criminal liability for failure to implement restrictive measures, restrictive orders or failure to complete programs for offenders, it is concluded that to date there are no comprehensive studies in the scientific literature, the subject of which is exclusively the composition of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine. The studies available in the literature are either partially devoted to the analysis of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine, or they examine only separate problems of criminal responsibility for this criminal offense.

It is concluded that the criminalization of non-implementation of restrictive measures, restrictive orders or non-completion of the program for offenders is

carried out in compliance with the basic grounds (principles) of criminalization. The only problem is that responsibility was established for an act that was already recognized as a criminal offense under Article 382 of the Criminal Code of Ukraine, so the legislator in this case allowed excessive criminalization.

It has been established that the sanction of Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine in its current version does not correspond to certain principles (rules) of the construction of sanctions of articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and the goals of differentiating criminal responsibility by means of a special norm defined in the literature. It is proposed to publish it in a new edition.

It was recognized that it is inappropriate to distinguish the qualifying features of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine by taking into account the features provided for non-compliance with a court decision and differentiating criminal liability for non-compliance with restrictive measures, restrictive orders or non-completion of a program for offenders depending on the type of court proceedings, within the framework which, they are installed.

Formulated author's vision of definitions of generic, specific and direct objects of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine. It was established that the mandatory additional object of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine is the safety of a person who is a victim of domestic violence, his life and health, since the guilty person does not simply fail to comply with the court's decision in part of compliance with the requirements of restrictive measures, restrictive orders or programs for offenders, by its actions it creates a danger of harm to the victim, for whose protection the said restrictive measures, restrictive orders or programs for offenders were established.

In order to expand the scope of Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine to restrictive measures established by criminal procedural legislation, as well as the stability of criminal legislation and the ability to quickly respond to

possible changes in legislation regarding the expansion of the scope of restrictive measures, it is proposed to exclude the reference to Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine from the text of Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine, and their list in the norms of criminal and criminal procedural legislation should be unified.

It is concluded that non-compliance with restrictive measures, restrictive orders or non-completion of a program for offenders by its legal nature is a secondary criminal offense in relation to offenses related to domestic violence, as it represents an independent intentional act provided for by the Special Part of the Criminal Code, which is not complicity, the public danger and criminal punishment of which depend on the presence of the main criminal act committed before it by the same or another person, in connection with which it is committed.

It is proposed to provide in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine criminal liability for failure to comply with an urgent injunction.

It is argued that the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine does not have an object, and the victim, although it can be present (it can be a person who suffered from domestic violence: one of the spouses or ex-spouse or another person with which the culprit is (was) in a family or close relationship), but refers to the optional features of this criminal offense, and therefore its presence is not mandatory.

It has been established that the objective side of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine, in the current version, is characterized by one of the alternative actions: 1) failure to implement restrictive measures provided for in Article 91-1 of the Criminal Code of Ukraine; 2) non-fulfillment of the restriction prescriptions; 3) evading the program for offenders.

The composition of a criminal offense is formal, it is considered completed from the moment of committing the act prescribed by law. In the first and second forms – from the moment when at least one of the obligations provided for by the relevant restrictive measure or prescription was violated by the obliged person, in

the third form – from the moment when the person actually evaded the implementation of the measures provided for by the program for abusers

In all three forms, the act is characterized by inactivity – the guilty person does not fulfill the legal obligations imposed on him by the court decision, if there is an opportunity to fulfill them.

It has been proven that the time (the period for which a restrictive measure or a restrictive order is prescribed), the place (a certain area of space in which the activity of the offender is limited) and the situation (certain conditions in which the criminal offense is committed) of the commission of the criminal offense provided for in Article 390-1 Criminal Code of Ukraine, are not its mandatory features, since they are not distinguished in all variants of socially dangerous acts, but they can influence the criminal-legal assessment of the act and act as signs that aggravate or mitigate the punishment.

It was determined that the subject of the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine is a special one – it can be a physical convicted person who has reached the age of 16, and who is required by a court decision to undergo a program for offenders or to which one or more restrictive measures or restrictive prescriptions have been applied. To date, there are no factors that would indicate the expediency of reducing the age from which criminal liability can arise for the commission of a criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine.

For the purpose of proper qualification and avoiding unequal application of criminal legislation, it is proposed to allocate referrals for the completion of the program for offenders from the list of restrictive measures in articles 91-1 of the Criminal Code of Ukraine and 194 of the Criminal Code of Ukraine.

It is proven that the criminal offense provided for in Article 390-1 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by an intentional form of guilt (without specification, direct or indirect intent). There is a shared point of view of the authors, who note that in criminal offenses with a formal composition, it is impossible to distinguish the type of intent. Only a person's mistake in the actual

signs of the committed act has criminal legal significance. Such an error can be positive or negative. Depending on this, the committed act either does not constitute a criminal offense or qualifies as a completed attempt to fail to comply with restrictive measures, restrictive orders, or failure to complete a program for offenders.

Based on the analysis carried out in the work, proposed changes to the criminal, criminal procedural and administrative legislation with the aim of improving criminal liability for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders.

The scientific provisions, conclusions and proposals formulated in the dissertation can be used: a) in research work – during the further theoretical development of the problems of criminal liability for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders; b) in the law-making process – when improving the norms of criminal, criminal procedural and administrative legislation in terms of legal regulation of preventive measures, preventive orders, programs for offenders and responsibility for their non-fulfillment; c) in law enforcement activities – to increase the effectiveness of prosecution for failure to comply with restrictive measures, restrictive orders or failure to complete a program for offenders; d) in educational and methodological activities – during the preparation of initial methodological recommendations, textbooks and manuals on criminal law and criminology, as well as during the teaching of such disciplines as «Criminal Law», «Criminology», «Qualification of Criminal Offenses».

Key words: restraining order, restraining order, urgent restraining order, program for offenders, domestic violence, criminal responsibility, criminal offense.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія / За заг. ред. А. Г. Бобкової, А. М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. 174 с.
2. Удовиченко О. В. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 397-400.
3. Удовиченко О. В. Дотримання передумов та принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 1. С. 63-67.
4. Удовиченко О. В. Об'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 306-308.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Удовиченко О. В. Суб'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року. Кривий Ріг: ДЮОІ МВС України, 2021. С. 183-186.
2. Удовиченко О. Суб'єктивна сторона невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Маріуполь, 22 жовтня 2021 року). Ред. кол.: О. Волобуєва, А. Данилевський, В. Котова. Маріуполь, 2021. С. 129-131.

3. Удовиченко О. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції)*, (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 225-227.

4. Удовиченко О. В. Аналіз санкції статті 390-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 278-280.

5. Удовиченко О. В. Вплив Стамбульської конвенції на кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Пам'яті професорів П. С. Матишевського та С. С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, С. Д. Шапченко, К. П. Задоя. Київ, 2023. С. 107-109.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. Загальні засади кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників.....	26
1.1. Стан дослідження проблем відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників	26
1.2. Урахування принципів та передумов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників	34
Висновки до розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. Об’єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України	61
2.1. Об’єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України	61
2.2. Об’єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.....	78
Висновки до розділу 2.....	125
РОЗДІЛ 3. Суб’єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України	130
3.1. Суб’єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України	130
3.2. Суб’єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України	156

Висновки до розділу 3.....	167
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	179
ДОДАТКИ.....	202

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК –	Кримінальний кодекс
КПК –	Кримінальний процесуальний кодекс
КМУ –	Кабінет міністрів України
МВС –	Міністерство внутрішніх справ
КПпАП –	Кодекс України про адміністративні правопорушення
м. –	місто
МОН –	Міністерство освіти та науки
год. –	година
хв. –	хвилина
ЦПК –	Цивільний процесуальний кодекс
ЦК –	Цивільний кодекс
вул. –	вулиця
буд. –	будинок
УП ГУНП –	управління поліції Головного управління Національної поліції
с. –	селище
РФ –	російська федерація
НМДГ –	неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Домашнє насильство є вкрай негативним явищем, яке підриває саму основу суспільства – нормальне існування сім'ї, виховання фізично та психічно здорових дітей, вільний розвиток особистості. Не сприяють розвитку нормальних родинних відносин і процеси, які відбуваються у країні: повномасштабна збройна агресія з боку Російської Федерації, соціальні, політичні та економічні процеси, поширення алкоголізму та наркоманії. Домашнє насильство є проблемою, яка виходить далеко за межі нашої країни. На необхідність протидії цьому явищу вказується не тільки у національному законодавстві, а і у багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Одним з них є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція). Саме на реалізацію її положень було спрямоване прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017, яким кримінальне законодавство України, серед іншого, було доповнено статтю 390-1 КК України «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» [1]. Таким чином законодавець забезпечив кримінально-правову охорону нових для законодавства України заходів, які призначені забезпечити інтереси осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Запровадження такої новели кримінального законодавства обумовило необхідність дослідження проблем кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України.

Окремі питання кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників розглядалися у наукових працях таких вчених, як

Д.О. Балабанова, А.Б. Блага, А.А. Вознюк, О.О. Волобуєва, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров, Ю.М. Ковалик, Д.Є. Крикливець, Ю.С. Лимаренко, В.В. Медведська, Є.С. Назимко, М.А. Нерода, Л.М. Палюх, Т.І. Пономарьова, О.В. Поштаренко, Є.О. Письменський, М.І. Хавронюк, О.В. Чорна, В.В. Шаблистий, М.В. Шепітько, К.В. Юсубов та інші. Проте у їх роботах акцентується увага на загальних питаннях кримінальної відповідальності за домашнє насильство, невиконання судового рішення або правової регламентації обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису або непроходження програми для кривдників не була предметом окремого комплексного наукового дослідження.

Вищезазначене підтверджує актуальність наукового опрацювання питання кримінально-правової протидії домашньому насильству в цілому та порушенням заходів безпеки, які встановлюються в інтересах осіб, що постраждали від такого насильства. Це обумовлює потребу у проведенні комплексного теоретичного дослідження проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року, Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою КМУ від 5 серпня 2020 року № 695.

Тема дисертаційного дослідження обрана в межах Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних

розробок на період до 2022 року, затвердженого постановою КМУ від 07.09.2011 № 942; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої Наказом МВС України від 11.06.2020 № 454, Плану наукової роботи Міністерства внутрішніх справ України на 2023 рік, рекомендованого до затвердження рішенням постійного консультативного органу МВС України «Наукова рада Міністерства внутрішніх справ України» (протокол № 2 від 27.12.2022).

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми Донецького державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105580).

Тема дослідження затверджена вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України 30 жовтня 2019 року (протокол № 2).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників та вироблення на цій основі пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Вказана мета зумовлює необхідність у розв'язанні наступних завдань:

- проаналізувати сучасний стан дослідження проблем відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників;
- дослідити урахування принципів та передумов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників;
- визначити об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України;

- проаналізувати об'єктивну сторону невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників;

- визначити суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України;

- дослідити ознаки суб'єктивної сторони невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при невиконанні обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходженні програми для кривдників.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходженні програми для кривдників.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань дисертаційного дослідження застосовано систему загальнонаукових та спеціальних методів. Так, *порівняльно-правовий метод* використовувався при порівнянні норм кримінального законодавства між собою й відповідними положеннями інших законів України, а також під час аналізу санкцій статей, у яких передбачено відповідальність за невиконання судового рішення (усі розділи). *Системно-структурний та структурно-функціональний методи* реалізовувалися під час визначення місця невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників у системі Особливої частини кримінального законодавства (підрозділ 2.1.), місця обмежувальних заходів, обмежувальних приписів, термінового заборонного припису та програми для кривдників у загальній системі права (розділ 2.2). *Логіко-юридичний метод* застосовувався при розробленні пропозицій щодо вдосконалення окремих положень законодавства (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1). *Догматичний метод* використовувався при аналізі відповідних кримінально-правових норм і

положень інших законів України (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Системне використання наведених методів уможливило здійснення комплексного та ґрунтовного науково дослідження кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників та отримання обґрунтованих і достовірних наукових результатів.

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, КК України, КПК України, КУпАП та інші акти законодавства України.

Теоретичну базу дисертації склали наукові роботи вчених у галузі кримінального права та інших юридичних галузей науки.

Емпіричну базу становлять статистичні дані Офісу Генерального прокурора та 192 матеріалів кримінальних проваджень (станом на серпень 2023 року).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першою в Україні науковою роботою, що присвячена комплексному дослідженню кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Наукову новизну складають найбільш значимі та вагомі наукові результати, до яких потрібно віднести наступні.

Уперше

- обґрунтовано недоцільність виділення кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України шляхом врахування ознак, передбачених для невиконання судового рішення, та диференціації кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників залежно від виду судового провадження, в рамках якого, вони встановлені;

- доведено, що обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я;

- встановлено, що з метою розширення сфери дії статті 390-1 КК України на обмежувальні заходи, що встановлюються кримінальним процесуальним законодавством, а також стабільності кримінального законодавства та можливості оперативно реагувати на можливі зміни законодавства щодо розширення сфери застосування обмежувальних заходів, доцільно виключити вказівку на статтю 91-1 КК України з тексту статті 390-1 КК України;

- обґрунтовано, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників за своєю юридичною природою є вторинним кримінальним правопорушенням по відношенню до правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки представляє собою передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самостійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється;

- доведено доцільність виділення направлення для проходження програми для кривдників з переліку обмежувальних заходів у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України;

- аргументовано, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, характеризується умисною формою вини (без конкретизації, прямий чи непрямий умисел);

- з метою уніфікації кримінально-правового захисту від невиконання заходів безпеки, встановлених рішенням суду різних галузей права, запропоновано конкретизувати у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, що вимога досягнення особою 18 років на момент прийняття рішення про застосування обмежувальних заходів

стосується тільки заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

- встановлено необхідність виключення зі змісту статті 76 КК України посилань на статтю 91-1 КК України з метою уникнення можливості неоднакового застосування положень кримінального законодавства;

- обґрунтовано доцільність використання понять «обмежувальні заходи», «обмежувальні приписи» в диспозиції статті 390-1 КК України в однині.

Удосконалено

- визначення родового, видового та безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України;

- наукові підходи до визначення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, зокрема, моменту закінчення різних діянь, місця, часу, обстановки вчинення кримінального правопорушення;

- визначення суб'єкта невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Набули подальшого розвитку:

- наукові ідеї щодо поширення кримінальної відповідальності на невиконання термінового заборонного припису та обмежувальних заходів, що призначаються в рамках кримінального процесуального законодавства;

- теоретичні положення щодо дотримання основних підстав (принципів) криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми;

- пропозиції щодо удосконалення санкції статті 390-1 КК України, приведення їх у відповідність із санкціями загальної норми – статті 382 КК України.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

а) у навчально-методичній діяльності – під час підготовки начально-методичних рекомендацій, підручників та посібників з кримінального права та кримінології, а також у ході викладання таких дисциплін, як «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кваліфікація кримінальних правопорушень» (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 02 жовтня 2023 року – Додаток Б);

б) у науково-дослідній роботі – під час подальшої теоретичної розробки проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 02 жовтня 2023 року – Додаток В);

в) у законотворчому процесі – при удосконаленні норм кримінального, кримінального процесуального та адміністративного законодавства у частині правової регламентації запобіжних заходів, запобіжних приписів, програми для кривдників та відповідальності за їх невиконання (Додаток Г);

г) у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності притягнення до кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження апробовані на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів»* (м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС»* (м. Маріуполь, 22 жовтня 2021 року); Міжнародному науково-практичному онлайн-семінарі *«Діяльність державних органів в умовах воєнного стану»* (м. Кривий Ріг, 29

квітня 2022 року); XII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції, присвяченій пам'яті професора П.П. Михайленка *«Актуальні проблеми кримінального права»* (Київ, 30 листопада 2022 року); науково-практичній конференції *«Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри»* (Яценківські читання) (м. Київ, 2 лютого 2023 року)

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 9 наукових публікаціях, з них 1 – колективна монографія; 3 статті – у наукових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 5 тез доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та науково-практичних семінарів.

Структура та обсяг дисертації обумовлюється метою, завданнями, об'єктом і предметом наукового дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 221 сторінку, з них основний текст – 161 сторінка, список використаних джерел (212 найменувань) – 23 сторінки, додатки – 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕ ПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

1.1. Стан дослідження проблем відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників

Враховуючи відносну новизну кримінально-правової норми, передбаченої у статті 390-1 КК України, у науковій літературі на сьогоднішній день відсутні комплексні наукові дослідження, присвячені аналізу складу цього кримінального правопорушення. Дослідники розглядали проблеми кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників або в рамках дослідження проблем кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя, в тому числі за невиконання судового рішення або в процесі дослідження відповідальності за домашнє насильство, обмежувальних заходів та проблем їх застосування.

Так, в межах докторської дисертації «Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя» (Харків, 2021 рік) Л.М. Палюх досліджує історико-правовий процес становлення, соціальна обумовленість та зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності, об'єктивні, суб'єктивні, кваліфікуючі ознаки а також караність кримінальних правопорушень проти правосуддя, до яких авторка відносить і невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, відносячи його до кримінальних правопорушень, що полягають у порушенні виконання обов'язків у межах відносин судочинства чи виконання судових рішень

особами, які є учасниками таких відносин і не є службовими особами. На підставі проведеного аналізу авторка доходить наступних висновків:

- видовим об'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є встановлений законом порядок виконання судових рішень;

- предикатним діянням до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 390-1 КК України, є вчинення діяння, пов'язаного з домашнім насильством, в тому числі злочину, і відповідний факт зафіксований у певному передбаченому законом залежно від виду судочинства, – виді судових рішень (вироку ухвалі, постанові, рішення);

- доповнити статтю 78 КК України частиною такого змісту: «У разі, якщо протягом іспитового строку засуджений не виконує покладені на нього відповідно до частини 2 статті 76 цього Кодексу обов'язки, передбачені статтею 91-1 КК України, він притягується до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України»; крім цього, пропонується доповнити частину першу статті 91-1 КК України положенням про застосування обмежувальних заходів одночасно зі звільненням особи від відбування покарання з випробуванням;

- пропонується закріпити у статті 382 КК України примітку такого змісту: «У статтях 382, 389-1, 390-1 КК України під невиконанням слід розуміти таку поведінку винної особи, коли вона мала реальну можливість, але без поважних причин умисно не виконала або неналежним чином виконала покладені на неї судовим рішенням обов'язки щодо виконання відповідного судового рішення»;

- робиться висновок, що ознакою складів злочинів, передбачених статтями 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389-1, 389-2, 390-1 КК України, є предмет – вирок, рішення, ухвала, постанова суду, що набрали законної сили;

- встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є засуджений, обвинувачений,

особа, до якої суд застосував обмежувальний припис в порядку цивільного судочинства, підозрюваний, обвинувачений, до якого суд застосував такий обмежувальний захід як направлення для проходження програми для кривдників;

- запропоновано диференціювати відповідальність за умисне невиконання (ухилення від виконання) обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (стаття 390-1 КК України) залежно від правової природи застосованих заходів, перебачити більш сувору відповідальність за невиконання (ухилення від виконання) обмежувальних заходів, застосованих до особи у кримінальному провадженні відповідно до статті 91-1 КК України та статті 194 КПК України;

- санкція статті 390-1 КК України, яка є спеціальною нормою по відношенню до загальної (частина 1 статті 382 КК України) є менш суворою порівняно із санкцією загальної норми, що не відповідає розробленим у науці кримінального права вимогам до побудови санкцій, у зв'язку з цим сформульовано відповідні пропозиції змін до КК України [2].

У дисертаційному дослідженні Юсубова К.В. «Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення» (Київ, 2021 рік) автор досліджує соціальну обумовленість кримінальної відповідальності, історичний розвиток та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність а також досвід зарубіжних країн, об'єктивні та суб'єктивні ознаки, окремі питання вдосконалення кримінальної відповідальності (зокрема, запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності) за кримінальні правопорушення, що посягають на порядок виконання судового рішення, до яких дисертант відносить і невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

На підставі проведеного дослідження дисертант доходить наступних висновків щодо кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України:

- родовим об'єктом зазначеного кримінального правопорушення є правосуддя, видовим – порядок виконання судового рішення, а безпосереднім – порядок виконання вироку в частині покладення обов'язків, визначених статтею 91-1 КК України;

- предметом кримінального правопорушення є обвинувальний вирок або ухвала суду, яким особі призначено обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, або щодо яких винесено обмежувальний припис;

- умисне ухилення від проходження програми для кривдників є різновидом умисного невиконання обмежувальних приписів, а саме умисним невиконанням обмежувального заходу у виді направлення для проходження програми для кривдників, внаслідок виникає питання щодо доцільності виокремлення умисного ухилення від проходження програми для кривдників як окремого прояву об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що розглядається;

- ознаки суб'єкта злочину, передбаченого 390-1 КК, становлять: 1) ознаки, якими характеризується суб'єкт злочину, передбаченого статтею 389 КК, а саме призначення такій особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, набрання законної сили вирокком суду, незалежно від фактичного відбування нею покарання; 2) це особа, яка вчинила злочин певного виду, а саме злочин, пов'язаний з домашнім насильством; 3) така особа досягла 18-річного віку, з якого відповідно до частини 2 статті 91-1 КК до неї можуть бути застосовані обмежувальні заходи визначені у вирокку (слід зазначити, що автор чомусь називає кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, злочином, хоча воно відноситься до кримінальних проступків);

- дисертант пропонує доповнити статтю 390-1 КК України приміткою такого змісту: «Примітка. Умисним ухиленням від проходження програми для кривдників охоплюється ухилення від проходження відповідної програми, призначеної на підставі ст. 39-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, або відповідно до ст. 91-1 цього Кодексу» [3].

Схожий підхід демонструють також В.В. Шаблистий та О.В. Чорна, які у монографії «Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні» (Дніпро, 2020 рік) досліджують ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, в рамках аналізу злочинів, пов'язаних з невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні, до яких, серед інших, вони відносять і невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Поряд з аналізом об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього кримінального правопорушення, у роботі досліджуються соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення та зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення виконання рішень суду у кримінальному провадженні. У висновках до роботи автори констатують відповідність основним підставам і принципам криміналізації діяння, що розглядається, соціальну обумовленість відповідної кримінально-правової заборони; наводять власне бачення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, які будуть у подальшому наведені у тексті роботи [4].

У дисертації Ковалик Ю.М. (Львів, 2022 рік) «Обмежувальні заходи в кримінальному праві України» зазначеній проблемі присвячений окремий підрозділ роботи 3.2. «Проблеми встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання обмежувальних засобів». У зазначеному структурному підрозділі роботи авторка, не зупиняючись на аналізі складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1

КК України, досліджує питання меж кримінальної відповідальності за таке кримінальне правопорушення, його співвідношення з іншими правопорушеннями, кримінально-правових наслідків невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. На підставі проведеного аналізу авторка доходить висновків:

- несуперечності між собою альтернативних діянь, передбачених у статті 390-1 КК України, за умови правильного тлумачення;
- необхідності встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання термінового заборонного припису;
- доцільності виділення діяння у формі умисного невиконання кримінально-правових обмежувальних засобів як окремого складу злочину, в окрему частину цієї ж статті, за вчинення яких особа повинна зазнати тяжких кримінально-правових наслідків на підставі того, що обмежувальні засоби призначаються особі за вчинення суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, що суттєво відрізняє їх від суміжних понять у інших галузях права, а тому потребують більш суворої реакції держави до правопорушника, який їх умисно не виконує [5, с. 204-205].

У дисертаційному дослідженні Лимаренко Ю.С. «Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону» (Харків, 2023) серед інших засобів запобігання та протидії домашньому насильству досліджуються і кримінально-правові, в тому числі відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Авторка пропонує внести зміни до кримінального законодавства в контексті передбачення кримінальної відповідальності за порушення умов, передбачених терміновим заборонним приписом за аналогією зі статтею 390-1 КК України «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» [6, с. 175].

Не обходить увагою кримінальну відповідальність за статтею 390-1 КК України і Медведська В.В., яка у дисертаційному дослідженні «Правові засади захисту жінок від домашнього насильства» (Київ, 2022 рік) порівнює цей склад кримінального правопорушення із статтею 382 КК України і пропонує внести зміни до санкції статті 390-1 КК України [7, с. 194].

Не можна не відзначити і вклад дослідників суміжних галузей права. Так, у дисертаційному дослідженні Нероди М.А. «Адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству» (Київ, 2023 рік) досліджуються ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого у статті 173-2 КУпАП, що дозволяє встановити ознаки такого діяння як невиконання термінового заборонного припису, провести відмежування цього адміністративного правопорушення від кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України [8]. На підставі дослідження проблем адміністративної відповідальності за насильство над фізичною особою Поштаренко О.В. у роботі «Адміністративна відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні: теоретичні та правові аспекти» (Ірпінь, 2022 рік) не тільки аналізує зміст обмежувальних приписів, програм для кривдників, але і обґрунтовує доцільність переведення з адміністративних правопорушень у ранг кримінальних проступків серед інших такого діяння як невиконання термінового заборонного припису, що на думку авторки сприятиме дотриманню процесуальних правових гарантій осіб, які притягаються до відповідальності за такі правопорушення, всебічному захисту їх прав і свобод, а також наближенню українського законодавства до міжнародних стандартів у цій сфері [9].

Також окремими фахівцями проблеми кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників досліджувалися на рівні наукових статей, коментарів законодавства, тез доповідей на наукових конференціях, семінарах тощо. Одним з найбільш детальних коментарів положень статті 390-1 КК України є науково-практичний коментар новел кримінального

законодавства, пов'язаних з відповідальністю за домашнє насильство і насильство за ознакою статі, підготовлений О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком (Київ, 2019 рік) [10, с. 167-170].

Таким чином, на сьогоднішній день у науковій літературі відсутні комплексні дослідження, предметом яких є виключно кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Наявні у літературі дослідження або частково присвячені аналізу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, або досліджують лише окремі проблеми кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

Дискусійними у науковій літературі залишаються питання щодо:

- обґрунтованості криміналізації невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників;
- доцільності встановлення кримінальної відповідальності за невиконання термінового заборонного припису;
- диференціації кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників залежно від виду судочинства;
- об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України;
- суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

Залишаються недослідженими або недостатньо дослідженими на сьогоднішній день питання:

- юридичної природи та співвідношення складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України із складом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 382 КК України;
- аналізу санкції статті 390-1 КК України;

- змісту суб'єктивної сторони невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників;

- доцільності змін у правовому регулюванні обмежувальних заходів для зміни меж кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України.

У цій роботі ми спробуємо навести власну точку зору з приводу дискусійних питань, а також висвітлити питання, які є недослідженими або недостатньо дослідженими.

1.2. Урахування принципів та передумов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників

Кримінальне законодавство можна визнати науково обґрунтованим, якщо воно, по-перше, повністю охоплює коло діянь, кримінально-правова боротьба з якими є доцільною, і, по-друге, своєчасно виключає кримінальну відповідальність за діяння, підстави для криміналізації яких вже відпали. Питання криміналізації та декриміналізації являє собою специфічну ланку в системі функцій кримінально-правової політики. Воно становить складний механізм, що включає низку послідовних прийнять рішень і наступних за ними дій, які наприкінці призводять до виникнення підстав для застосування до осіб, винних у вчиненні певних діянь, кримінальної відповідальності або скасування останньої [11, с. 41].

Сучасний процес кримінальної законотворчості в Україні характеризується наступними особливостями, тісно пов'язаними між собою:

- 1) надмірною та необґрунтованою кількістю змін, що вносяться до КК України;
- 2) безсистемністю та хаотичністю зазначених змін;

3) неузгодженістю змін і взагалі тексту КК України з іншими нормативно-правовими актами, які повинні утворювати єдину систему;

4) наявністю міжнародно-правових зобов'язань України, що викликає необхідність імплементувати відповідні положення до законодавства України, але цей процес відбувається без врахування єдності кримінального законодавства, теорії кримінального права та практики їх застосування;

5) тенденцією до загального посилення кримінально-правової охорони безпеки особистості, яка знайшла своє вираження у створенні майже кожного року нових складів кримінальних правопорушень та підвищенні рівня відповідальності за їх вчинення;

6) впровадженням інститутів, нових для законодавства, але не для науки кримінального права (кримінальні проступки, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та ін.) [12, с. 187].

Встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечне діяння (криміналізація) є одним з крайніх заходів реагування держави на поведінку людини. Як правильно зазначає О. Омельчук, вдаватись до криміналізації необхідно лише у випадку, коли інших способів впливу не існує, коли застосування альтернативних методів соціального реагування, включаючи не пов'язані із застосуванням кримінального покарання репресії, є неефективними [13, с. 141]. Це обумовлено суворістю відповідних кримінально-правових наслідків вчинення такого діяння, тому одним з перших питань, які повинні бути досліджені при появі будь-якої нової норми у КК України є обґрунтованість такої криміналізації та дотримання її передумов та принципів. Вивчення сутності криміналізації, її підстав, приводів та принципів необхідне як передумова створення якісних кримінально-правових норм [14, с. 237]. Повною мірою це стосується і невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

У сучасній науці кримінального права під криміналізацією прийнято розуміти загальне поняття, що охоплює як процес, так і результат визначення видів діянь злочинними і кримінально-караними. Як процес вона включає виявлення цілей, підстав і можливостей встановлення кримінальної відповідальності за діяння, що закріплюється у відповідному кримінальному законі. Результат в свою чергу означає сукупність норм кримінального права, що закріплюють склади кримінальних правопорушень і відповідні санкції за їх вчинення, а також підстави і умови притягнення до кримінальної відповідальності чи звільнення від неї [15, с. 25]. Існує і протилежне поняття – декриміналізація, яка полягає у виключенні певного діяння з числа кримінально караних. Застосовуючи криміналізацію та декриміналізацію держава реалізує кримінально-правову політику. Криміналізація, як і декриміналізація, є віддзеркаленням тенденцій загальносоціального розвитку; кримінально-правова політика держави в частині криміналізації, з одного боку, підпорядковується внутрішнім імпульсам самоорганізації суспільного організму, з іншого ж – здатна реалізувати інноваційну функцію держави, яка в наддинамічних умовах життєдіяльності набуває особливої актуальності [16, с. 38].

Слід зазначити, що за висновками фахівців, на сьогоднішній день спостерігається тенденція надання переваги криміналізації перед декриміналізацією. Як зазначає Є.О. Письменський, парламентарі продовжують віддавати перевагу ідеї розширення меж дії кримінального закону на відміну від економії кримінальної репресії, конструюючи нові склади кримінальних правопорушень. Має місце істотний дисбаланс у кримінально-правовому регулюванні, який рано чи пізно потребуватиме усунення. Адже «розвантаження» кримінального закону стає більш нагальною проблемою сьогодення, ніж його насичення новими кримінальними правопорушеннями. Серед іншого, така ситуація може пояснюватись прагненням носіїв політичної волі дослухатись громадської думки, яка слушно визнається одним із приводів криміналізації. Разом із тим

потрібно пам'ятати, що не завжди громадська думка, особливо якщо вона формується ситуативно, будучи виразом бажання швидкого та жорсткого вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми, утворює належне підґрунтя для прийняття радикальних рішень [17, с. 231-232].

Способами криміналізації є: а) доповнення Особливої частини КК новими нормами чи окремими положеннями; б) зміна норм Особливої частини КК; в) внесення відповідних змін до норм Загальної частини КК; г) офіційне тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правової норми, яке змінює обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту [18, с. 80; 19, с. 263].

Коли мова заходить про критерії, якими необхідно керуватися при встановленні кримінальної відповідальності за певне діяння, єдиного підходу щодо їх системи у науковій літературі немає. Так, різні дослідники виділяють передумови, умови, підстави, принципи, правила тощо криміналізації. При цьому, одній й ті самі фактори у одних авторів відносяться до принципів, у інших – до передумов, а у третіх – до правил. Різняться підходи і до визначення переліку таких критеріїв.

Не вдаючись у полеміку щодо цього питання, оскільки воно потребує самостійного дослідження і виходить за межі цієї роботи, зазначимо, що у цій роботі ми будемо використовувати підхід, запропонований Д. Балабановою у роботі «Теорія криміналізації». Вона виділяє дві групи факторів, які впливають на криміналізацію: 1) підстави кримінально-правової заборони, що служать об'єктивними передумовами її встановлення; 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки.

До підстав кримінально-правової заборони на думку Д.О. Балабанової відносяться:

1) суспільна небезпека – не можливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в

конкретному виді діянь. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілим, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації;

2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю;

3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують;

4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому було б бажаним враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки;

5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації.

До принципів криміналізації дослідниця відносить:

1) відсутність прогалин у законі й ненадмірність заборони;

2) визначеність і єдність термінології;

3) доцільність – можливість створення, зміни й наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства й держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загальноправових принципів у строго встановлених законодавчих межах, що проявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їхньої структури, місця розташування в самому кримінальному законі й встановленні співвідношення з іншими положеннями КК [20, с. 11-13].

На нашу думку основною підставою для криміналізації діяння повинна виступати суспільна небезпечність як здатність діяння заподіювати істотну шкоду (створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди) охоронюваним

законом правам, свободам та інтересам громадян. Як видається невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників повною мірою наділено такою ознакою. Як правильно зазначається в літературі, суспільна небезпека кримінальних правопорушень, які посягають на порядок виконання судових рішень, обумовлена особливістю побудови правової системи держави, де суд покликаний підтримувати стабільність правового порядку [21, с. 359].

Характеризуючи суспільну небезпеку прийнято виділяти її характер (якісна ознака) та ступінь (кількісна ознака). Характер суспільної небезпеки визначає спрямованість кримінально протиправного посягання, його здатність заподіювати шкоду певним об'єктам. Як правильно зазначається у науковій літературі, визначальним в цьому випадку є аксіологічний підхід. Спрямованістю кримінальних правопорушень на основні цінності суспільства і визначається головним чином суспільна небезпечність самого кримінального правопорушення. Ієрархія соціальних цінностей визначається насамперед через об'єкт кримінально-правової охорони та відображається як у структурі кримінального кодексу, так і у взаємозв'язку його структурних компонентів. Ніяка сукупність обставин діяння сама по собі, поза суспільними відносинами, не наділена властивостями суспільної небезпечності, а роль об'єкта як фактору суспільної небезпечності діяння настільки велика, що його навіть називають мірилом суспільної небезпечності кримінального правопорушення у цілому [22, с. 130-131]. У науковій літературі зазначається, що на стадії криміналізації, незалежно від зовнішніх чинників, про наявність у діянні суспільної небезпеки як ознаки поняття злочину завжди однозначно будуть свідчити такі критерії:

- посягання на життя;
- посягання на здоров'я;
- посягання на статеву свободу і статеву недоторканість;
- посягання на основи національної безпеки;
- посягання на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок;

Ці суспільні відносини є настільки важливими і суспільна небезпека посягання на ці об'єкти є настільки високою, що вони завжди будуть перебувати під кримінально-правовою охороною. Ця концепція ґрунтується, зокрема, на ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [23, с. 116].

Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників не тільки порушує встановлений порядок виконання відповідних рішень суду про застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення для проходження програми для кривдників, але і створює реальну загрозу заподіяння шкоди потерпілому внаслідок продовження домашнього насильства (у тому числі його життю, здоров'ю, статевій свободі тощо). Таке діяння підриває авторитет держави в особі суду та правоохоронних органів, які виявляються не здатними забезпечити виконання власних рішень. Як правильно відзначається у науковій літературі, посягання на кінцевий етап здійснення правосуддя – виконання судового рішення, є в певній мірі посяганням на встановлений в державі правовий порядок [24, с. 33]. Таким чином, за характером суспільної небезпеки це поліоб'єктне кримінальне правопорушення, яке здатно заподіяти шкоду (або створює загрозу заподіяння шкоди широком колу суспільних цінностей).

Ступінь суспільної небезпечності діяння характеризує кількісний показник – наскільки те чи інше діяння становить загрозу для об'єкта посягання. Факторами, які впливають на ступінь суспільної небезпеки, можуть виступати спосіб, форма вини, мотив та мета кримінального правопорушення, обставини та стадії його вчинення, тяжкість наслідків тощо [25, с. 46]. За ступенем суспільної небезпеки до критеріїв криміналізації відносять:

а) діяння, що заподіюють фізичну або майнову шкоду у розмірі та у спосіб, визначений законодавцем;

б) діяння, вчинені загальнонебезпечним або насильницьким способом тощо [23, с. 117].

Не дивлячись на те, що стаття 390-1 КК України не передбачає якихось тяжких наслідків вчинення відповідного діяння або суспільно-небезпечного способу, специфічної мети чи мотиву вчинення, умисний характер цього кримінального правопорушення, стійка антигромадська установка дій винного, нехтування ним рішення суду про застосування відповідних заходів або необхідність проходження програми для кривдників також свідчать про достатній ступінь суспільної небезпечності цього діяння.

Якщо говорити про відносну поширеність такого діяння, то воно є достатньо поширеним, тобто, з одного боку, не є унікальним випадком у суспільній практиці, а з іншого – не має характеру масової практики [26, с. 157]. Як правильно зазначає О.О. Волобуєва, сьогодні зростає кількість випадків домашнього насильства (а це у свою чергу призводить до збільшення кількості призначення обмежувальних заходів, обмежувальних приписів та програм для кривдників – О.У.), проблема домашнього насильства загострюється, оскільки напряду залежить від різноманітних соціальних напружень, у тому числі пандемії та війни, які посилюють стрес [27, с. 162]. При цьому аналіз статистичних даних також дозволяє зробити висновок, що спостерігається тенденція до зростання кількості невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, навіть не зважаючи на військовий стан, запроваджений у країні у лютому 2022 року та повномасштабну військову агресію з боку РФ та пов'язані з нею негативні явища. Так, у 2019 році до суду з обвинувальним актом було спрямовано матеріали 19 кримінальних проваджень за статтею 390-1 КК України, у 2020 – 77, 2021 – 115, 2022 – 120, а за 8 місяців 2023 року – 180 [28]. Схожу динаміку демонструє і винесення вироків за статтею 390-1 КК України. Як показує аналіз судових рішень, якщо у 2019 році було винесено 9 вироків за цією статтею, то у 2020 – 18, 2021 – 46, 2022 – 52, а за 8 місяців 2023 року – 67 (Додаток А). Проте

визначити, пов'язано це з тим, що кількість відповідних суспільно небезпечних діянь збільшилася, або з тим, що правоохоронні органи тільки починають застосовувати нові для себе норми, проблематично.

Необхідність впливу кримінально-правовими заходами може обумовлюватися недостатньою ефективністю або неможливістю застосування норм інших галузей законодавства, виконанням взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Неможливість боротьби з діянням за допомогою інших (некримінально-правових) засобів є обов'язковою обставиною соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм [29, с. 196]. Як правильно зазначає Ю.В. Орлов, кримінально-правова заборона – не пріоритетний спосіб превентивного впливу на суспільно-небезпечні діяння. Доцільність його застосування має оцінюватися за залишковим принципом, а можливість – з урахуванням специфіки правового регулювання та функціонування всієї системи кримінальної юстиції [30, с. 228]. Враховуючи суспільну небезпечність діяння, застосування інших норм законодавства для впливу на винну особу видається недоцільним. Якщо особа зневажливо ставиться до рішення суду, протиставляє себе судовій системі, то вплив на неї за допомогою цивільно-правових норм навряд чи буде ефективним. Враховуючи специфічну правову природу, суспільні відносини з приводу вчинення діяння, що розглядається, не може бути предметом і адміністративного права. Тому віднесення цього правопорушення до сфери кримінального права видається цілком логічним.

Кримінально-правова політика є складовою загальної політики держави, тому визнання діянь кримінально протиправними в національному праві певною мірою залежить від результатів міжнародної діяльності держави. Значна частина міжнародних договорів України наголошують на необхідності забезпечити (або посилити) охорону певних суспільних відносин, містять вимоги до країн-учасниць встановити у внутрішньому законодавстві певні кримінально-правові заборони. У таких випадках можна говорити, що криміналізуючи діяння, змінюючи національне кримінальне

право під впливом міжнародних документів, держава не лише захищає певні суспільні відносини, а й створює юридичні механізми реалізації взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань у сфері боротьби зі злочинністю [31, с. 121-122].

У пояснювальній записці до проекту закону, яким криміналізовано невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників зазначається, що цей законопроект імплементує положення Стамбульської конвенції у національне законодавство, що дає можливість удосконалити кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством [32]. У зв'язку з цим, необхідно зазначити наступне: хоча Україна і ратифікувала Стамбульську конвенцію, в останній немає положень, які передбачали необхідність запровадження кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Так, у пункті 3 статті 53 Стамбульської конвенції зазначається, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до пункту 1, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям [33]. Проте в цьому випадку мова йде не просто невиконання обмежувальних заходів, а їх пряме порушення, не передбачає можливості покарання за непроходження програми для кривдників, а також визначає, що відповідні заходи можуть і не визнаватися кримінальними. Це питання залишається на розсуд держави. Тому український законодавець вирішив «перестрахуватися» і з поміж усіх можливих заходів обрав найсуворіший – встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Як правильно зазначають А.Б. Блага та А.С. Адащик, оскільки головним позитивним обов'язком держави є створення національної правової

бази (national legal framework), яка забезпечує ефективний захист прав людини, ратифікація Стамбульської конвенції та подальша імплементація її положень в українське законодавство підкреслює зусилля України для досягнення мети ефективно протидіяти насильству щодо жінок і домашньому насильству [34, с. 356].

На думку деяких дослідників виконання державою міжнародно-правових зобов'язань *de facto* є єдиною підставою криміналізації невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, оскільки теоретично суспільна небезпечність такого кримінального правопорушення та його відносна поширеність не могли бути встановлені на момент криміналізації [35, с. 269]. З таким твердженням можна погодитися лише частково. Дійсно, на момент криміналізації діяння, передбаченого у статті 390-1 КК України було важко оцінити суспільну небезпечність та відносну поширеність діяння, проте не можна сказати, що вони не могли бути встановлені взагалі. Зокрема, характер суспільної небезпеки, тобто спрямованість діяння на певний об'єкт чи об'єкти, які знаходяться під охороною кримінального законодавства, були очевидними вже на момент криміналізації.

Характеризуючи таку підставу як наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони або як її ще іноді називають принцип процесуальної можливості здійснення правосуддя полягає у тому, що відповідний склад кримінального правопорушення повинен бути сформульований таким чином, щоб його можна було довести у встановленому законом порядку і притягнути особу до кримінальної відповідальності. Наведені раніше данні судової статистики про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України свідчить про те, що цей принцип (підставу) дотримано і винних осіб цілком можливо притягати до кримінальної відповідальності, а у системи кримінальної юстиції достатньо ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони.

Співрозмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації означає, що позитивні наслідки від криміналізації повинні переважати над негативними. Враховуючи той факт, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників відноситься до кримінальних проступків і не передбачає занадто суворих заходів обмеження прав і свобод людини, можемо констатувати, що можливі позитивні наслідки у вигляді зменшення кількості випадків домашнього насильства, убезпечення потерпілих від заподіяння з боку винного фізичної, моральної та майнової шкоди, переважають над негативними наслідками від застосування заходів кримінально-правового впливу до винного.

Принцип відсутності прогалин у законі й ненадмірності заборони (економії кримінально-правової репресії) належить до вимог системно-правового характеру. Так, під час криміналізації діяння необхідно з'ясовувати, чи не утворює нова норма прогалину в законі, або, навпаки, чи не встановлюється кримінальна відповідальність за дії, які вже є криміналізованими. І ось тут виникає найбільше питань. З одного боку, криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників не утворює прогалин у законі, спрямована на виконання положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Тоді як під прогалинами у праві розуміють повну або часткову відсутність законодавчої регламентації тих чи інших суспільних відносин, що потребують правового регулювання, нормотворчої техніки та принципів нормотворчості [36, с. 53]. У цьому сенсі норма, викладена у статті 390-1 КК України не створює ситуації відсутності регламентації суспільних відносин. Термінологія, використана у диспозиції статті, знаходить свою регламентацію у статтях КК України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Необхідності у додатковій правовій регламентації на сьогоднішній день не існує.

Але з іншого боку відсутність статті 390-1 КК України аж ніяк не завадила б притягати винних осіб до кримінальної відповідальності. Оскільки обмежувальні заходи, обмежувальні приписи та направлення для проходження програми для кривдників закріплюються у рішенні суду, то фактично невиконання зазначених заходів є проявом невиконання рішення суду, що є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 382 КК України. І покарання за цією статтею, як уже зазначалося, є більш суворим, ніж за статтею 390-1 КК України. Тому зазначений принцип в цьому випадку не дотриманий. Але де межа між надмірністю заборони та диференціації кримінальної відповідальності шляхом створення спеціальної норми?

У науковій літературі зазначається, що спеціальна кримінально-правова норма (спеціальна норма кримінального права) – це охоронна (заборонна) кримінально-правова норма, яка є похідною від загальної та виокремлюється в результаті диференціації кримінальної відповідальності з метою зміни способу, а в окремих випадках і зміни меж, регулювання певного виду суспільних відносин [37, с. 88]. Сама по собі диференціація кримінальної відповідальності шляхом виділення спеціальної норми є цілком нормальним явищем. Як відзначає І.З. Сень, більшість проблем при застосуванні статей, які містять спеціальні норми, виникає через недоліки їх законодавчого конструювання. Внаслідок цього такі норми не спроможні належним чином виконувати свої функції як спеціальних кримінально-правових норм і лише свідчать про надмірність та непослідовність законодавчого регулювання окремих груп суспільних відносин [37, с. 184]. Для того, щоб спеціальна кримінально-правова норма могла виконувати свої функції, крім загальних правил конструювання такої норми, вона повинна відповідати головній вимозі – виступати засобом диференціації кримінальної відповідальності.

Характеризуючи диференціацію кримінальної відповідальності, у науковій літературі дослідники зазначають, що домінуюча теорія

диференціації кримінальної відповідальності, фактично веде мову про диференціацію покарання, а не відповідальності, оскільки в ній не ведеться мова про диференціацію ступенів засудження чи стигматизації. Отже, коли заходить мова про диференціацію кримінальної відповідальності, то йдеться про те, що ступінь негативності оцінки винуватого, з точки зору аксіологічної парадигми правосвідомості, є різною й залежить від суб'єктивних та об'єктивних чинників [38, с. 883]. Фактично диференціація кримінальної відповідальності містить дві групи факторів: наявність у спеціальній нормі додаткових об'єктивних або суб'єктивних ознак (ознаки), які суттєво змінюють суспільну небезпечність діяння та відповідна диференціація покарання.

Окремі дослідники розробили вимоги, яким повинна відповідати обставина, щоб її можна було визнати засобом диференціації кримінальної відповідальності:

- 1) ця обставина повинна передбачатись у КК України;
- 2) ця обставина має впливати на ступінь суспільної небезпеки посягання (або збільшувати його, або зменшувати);
- 3) ця обставина повинна мати імперативний характер, тобто бути обов'язковою для виконання правозастосовними органами;
- 4) законодавець повинен чітко визначати силу впливу цієї обставини на обсяг кримінальної відповідальності (вказувати на види та розміри (або кратність зміни) обмежень прав і свобод, що здійснюються у контексті реалізації кримінальної відповідальності);
- 5) ця обставина повинна мати прямий або опосередкований зв'язок між ступенем суспільної небезпеки посягання та обсягом кримінальної відповідальності (чим вищий ступінь суспільної небезпеки злочину, тим суворіша кримінальна відповідальність, і навпаки) [39, с. 319].

Як бачимо, стаття 390-1 КК України відвідає основним вимогам щодо диференціації кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, вона містить додаткову ознаку – конкретний юридичний обов'язок,

встановлений судовим рішенням, якій невиконує або від виконання якого ухиляється винний. Проте така ознака не збільшує ступінь суспільної небезпеки невиконання судового рішення, а судячи з аналізу санкцій статей 382 та 390-1 КК України навіть зменшує її, адже максимальне покарання за невиконання судового рішення є меншим. У цьому і полягає основна проблема. Виникає питання, наскільки доцільним було створювати нову норму, яка передбачає менше покарання, якщо наявних у законодавстві засобів було і так достатньо для притягнення винних до кримінальної відповідальності? На наш погляд ситуацію можна виправити шляхом зміни санкції статті, що розглядається. Для цього проаналізуємо санкцію статті 390-1 КК України.

Без справедливого покарання встановлення кримінальної відповідальності втрачає будь-який сенс. У літературі справедливо визначається, що оскільки вибір форм і методів реакції з боку держави на вчинене кримінальне правопорушення, застосування заходів кримінально-правового впливу багато в чому зумовлюється тими потенційними можливостями, які закладено у відповідній санкції законодавцем, важливо визначити в законі не лише вичерпний перелік кримінальних правопорушень, а й встановити чітко визначені, взаємоузгоджені, співрозмірні з тяжкістю кримінального правопорушення санкції. Вони повинні бути такими, щоб суддя мав можливість індивідуалізувати кримінальну відповідальність особи з урахуванням не лише тяжкості кримінального правопорушення, а й особи винного [40, с. 4-5]. Тому при конструюванні санкції статті Особливої частини КК України необхідно дотримуватися певних правил її побудови задля можливості визначення справедливого покарання. Повною мірою це стосується статті 390-1 КК України.

Санкція статті 390-1 КК України відноситься до альтернативної відносно визначеної і передбачає два альтернативних види покарань: арешт на строк до шести місяців та обмеження волі на строк до двох років. Такий підхід не відповідає окремим визначенням у літературі принципам (правилам)

побудови санкцій статей Особливої частини КК України. Так, Ю.А. Пономаренко виділяє наступні правила конструювання типових санкцій:

1) у них повинні бути передбачені лише ті види покарань, які встановлені в системі покарань;

2) усі покарання в санкціях повинні визначатися мінімальними та максимальними розмірами причому обидва ці розміри повинні не виходити за межі граничних розмірів для певного виду покарання;

3) розміри покарань мають бути відносно визначеними;

4) розміри (строки) покарань у санкціях суміжних ступенів суворості не можуть між собою перехрещуватися;

5) в альтернативних санкціях можуть встановлюватися лише співмірні між собою за ступенем суворості покарання;

6) у більш тяжких кримінальних правопорушеннях має бути встановлений більш широкий розрив між мінімальним і максимальним розмірами покарання, натомість, чим меншим є ступінь тяжкості кримінального правопорушення, тим меншим має бути і розрив між мінімальним та максимальним покараннями у санкції за нього [41, с. 560-563]. За виключенням останнього правила (покарання у виді арешту передбачено у своїх максимальних межах), санкція статті 390-1 КК України відповідає зазначеним вимогам, проте в літературі виділяють й інші правила, які є похідними від загальноправових принципів справедливості, законності, гуманізму тощо.

По-перше, як справедливо зазначає Н.А. Орловська, рішення про альтернативність (безальтернативність) санкцій повинно базуватися на типовому ступені суспільної небезпеки. Тому, чим більш тяжким є злочин, тим «коротші» санкції за кількістю покарань, чим менший типовий ступінь суспільної небезпеки, тим ширшим є спектр заходів впливу на винну особу [42, с. 448]. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, відноситься до кримінальних проступків, то кількість

видів покарань, які можуть застосовуватися за його вчинення, повинен бути більшим за два. Н.А. Орловська оптимальною кількістю основних видів покарань в альтернативних санкціях вважає три види покарань, які повинні бути близькі за суворістю, що забезпечить плавний перехід щодо суворості кримінально-правового впливу в межах однієї санкції та окреслить судовий розсуд в більш чіткі рамки [42, с. 449].

По-друге, кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників настає з 16 років, тобто суб'єктом може в тому числі неповнолітня особа. Разом з тим, тільки арешт з передбачених у санкції статті 390-1 видів покарань, може бути застосованим до неповнолітньої особи.

По-третє, кримінальне правопорушення, що розглядається є по суті спеціальною нормою по відношенню до невиконання судового рішення (стаття 382 КК України). Проте санкція частини 1 статті 382 КК України передбачає більш суворе максимальне покарання – до трьох років позбавлення волі. З цього приводу О.П. Горох зазначає, що у разі, коли підставою для виокремлення спеціальної кримінально-правової норми є зміна ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення, то санкція такої норми повинна бути суворішою, порівняно із санкцією загальної норми. І, навпаки, якщо запровадження спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми повинна бути менш сувора, ніж санкція загальної норми, з якої вона виокремлюється [43, с. 95-96]. На нашу думку суспільна небезпечність невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників вища порівняно з невиконанням судового рішення, оскільки додатковим об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних

заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників. Тому і покарання за це кримінальне правопорушення повинно бути більш суворим, ніж за невиконання судового рішення.

Таким чином, на сьогоднішній день санкція статті 390-1 КК України не відповідає окремим визначенням у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України та цілям диференціації кримінальної відповідальності за допомогою спеціальної норми. Напрямами її подальшого вдосконалення на нашу думку є: збільшення видів покарань, в тому числі за рахунок тих видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх; узгодження максимального розміру покарання за це кримінальне правопорушення із санкцією частини 1 статті 382 КК України [44].

З цього приводу Медведська В.В. зазначає, що порівняльний аналіз санкції статті 390-1 КК України і 382 КК України свідчить про різні нижню та верхню межі санкцій. Якщо нижня межа санкції статті 390-1 КК України (арешт на строк до шести місяців) є більш суворою у співставленні з нижньою межею статті 382 КК України (штраф від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), то верхня межа санкції статті 390-1 КК України (обмеження волі на строк до двох років) є менш суворою у співставленні з верхньою межею санкції статті 382 КК України (позбавлення волі на строк до трьох років). Враховуючи, що обмежувальний припис встановлюється рішенням суду, то визначення верхньої межі санкції статті 390-1 КК України у менш суворому розмірі, ніж у статті 382 КК України за невиконання судового рішення, нівелює суть рішення суду, яким встановлено обмежувальний припис щодо кривдника. З огляду на це вона наполягає на посиленні кримінальної відповідальності за невиконання кривдником рішення суду, яким встановлено обмежувальний припис,

шляхом викладення статті 390-1 КК України у новій редакції, а саме: «Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, – караються обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років» [7, с. 194]. На нашу думку, позиція щодо посилення відповідальності за кримінальне правопорушення, що розглядається, є правильною та заслуговує на підтримку, проте запропонована санкція містить лише два види покарання, що є нехарактерним для нетяжких злочинів. Вважаємо, що варіації рівня суспільної небезпечності поведінки при вчиненні невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників вимагає закріплення більш широкого арсеналу для обрання судом справедливого покарання. Слід також відзначити, що у запропонованій редакції максимальна межа санкції статті 390-1 КК України не перевищує максимальну межу санкції статті 382 КК України, тому посилення санкції залишається неповним.

На думку І.З. Сень, якщо санкція загальної норми містить два чи більше основних покарань, то санкція спеціальної кримінально-правової норми має передбачати ту саму кількість більш суворих основних покарань або одне, більш суворе основне покарання [37, с. 195]. На нашу думку, таке правило є справедливим для тяжких та особливо тяжких злочинів, проте нетяжкі злочини повинні мати більшу кількість альтернативних покарань.

Аналіз санкції статті 390-1 КК України показує, що законодавець надає перевагу тим видам покарань, які пов'язані з обмеженням волі особи або ізоляцією її від суспільства. Це виглядає логічним з огляду на те, що основною метою встановлення обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направленням для проходження програми для кривдників є безпека особи, що постраждала від домашнього насильства.

Аналіз практики застосування статті 390-1 КК України показує, що суди рідко виходять за межі санкції статті, що свідчить про те, що вони не вважають закріплені у ній покарання занадто суворими та такими, що не відповідають тяжкості вчиненого діяння. Так, за нижню межу санкції при призначенні покарання суди виходили лише 5 разів (2,6 %). Для порівняння, найсуворіше можливе покарання суд обирав майже удвічі частіше – 9 разів (4,7 %). У 42,2 % випадків суд вважав за потрібне ізолювати винну особу і застосовував покарання у виді арешту (Додаток А).

З огляду на викладене, пропонуємо залишити наявні у санкції статті 390-1 КК України види покарань, змінивши лише розмір покарання у виді обмеження волі та додавши до них покарання у виді позбавлення волі, у розмірі, більшим за максимальну межу санкції статті 382 КК України. У запропонованій редакції санкція статті 390-1 КК України буде мати наступний вигляд: «карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк». Звісно, можливе й інше вирішення цієї проблеми – корегування санкції статті 382 КК України, проте це питання виходить за межі предмета цього дослідження, оскільки вимагає ґрунтовного аналізу рівня суспільної небезпеки цього складу кримінального правопорушення.

Що стосується кваліфікуючих ознак, які наявні у статті 382 КК України, то враховувати їх у статті 390-1 КК України, видається недоцільним, оскільки вони здебільшого пов'язані із певним статусом винної особи, який не має значення для невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Що стосується такої кваліфікуючої ознаки, як наявність судимості за таке кримінальне правопорушення, то враховуючи, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України відноситься до кримінальних проступків, строки погашення судимості для нього є невеликими, тож вірогідність того, що в період непогашеної судимості особа вчинить знову таке саме кримінальне правопорушення, дуже незначна. Таке

твердження підтверджується і матеріалами правозастосовної практики. Так, наявність непогашеної судимості за статтею 390-1 КК України була встановлена лише у 6 випадках (3,1 %) (Додаток А).

Також не можемо підтримати точку зору науковців, які пропонують диференціювати кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників залежно від виду судового провадження, у якому останні встановлюються (більш тяжка відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, які встановлюються у кримінальному провадженні та менш тяжка – за вчинення таких діянь щодо заходів, встановлених рішенням суду в рамках провадження інших галузей) [2, с. 480; 5, с. 217]. На нашу думку подібна диференціація недоцільна. По-перше, суспільна небезпечність діяння, що розглядається, ніяк не пов'язана з видом судочинства. Схожий підхід демонструє, наприклад, законодавець при встановленні відповідальності за невиконання судового рішення (стаття 382 КК України) – відповідальність і покарання не пов'язується з видом провадження, у якому було постановлено судові рішення. По-друге, основним чинником, який впливає на оцінку суспільної небезпечності діяння, передбаченого у статті 390-1 КК України, та є підставою для виділення спеціальної норми, є наявність додаткового об'єкта – безпеки особи, в інтересах якої встановлюється запобіжний захід, запобіжний припис або проходження програми для кривдника, її життя, здоров'я та інші інтереси. Цей об'єкт ставиться під загрозу заподіяння шкоди, незалежно від того, в рамках якого провадження накладено відповідні обмеження на кривдника. По-третє, на нашу думку система заходів безпеки повинна бути максимально уніфікована і отримати кримінально-правовий захист, незалежно від виду судового провадження, в рамках якого такі заходи встановлюються.

Принцип визначеності, єдності термінології та повноти складу у випадку криміналізації невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в цілому дотримано.

Термінологія, що використовується у статті 390-1 КК України відповідає положенням інших галузей законодавства та статей КК України, діяння чітко визначене та охоплює практично всі суспільно небезпечні прояви у цій сфері. Єдина прогалина, на нашу думку, полягає у тому, що стаття 390-1 КК України не розповсюджується на випадки порушення вимог термінового заборонного припису та обмежувальні заходи, що застосовуються у кримінальному процесуальному законодавстві.

Принцип системно-правової несуперечності криміналізації конкретного діяння вимагає з'ясування, чи не суперечить імовірна криміналізація нормам інших галузей права, тобто, чи не визнає вона злочинним дозволене іншими чинними законами. Криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників не суперечить положенням норм інших галузей законодавства, і навпаки, спрямована на дотримання положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», забезпечення виконання його положень.

Характеризуючи доцільність – можливість створення, зміни й наступного застосування положень кримінального закону, необхідно зазначити, що доцільність як принцип правотворчості передбачає відповідність прийнятих в сфері кримінальної правотворчості нормативно-правових положень цілям та завданням кримінального права, враховуючи конкретні обставини та тенденції розвитку кримінального права [45, с. 59]. З огляду на викладене, вважаємо, що доповнення кримінального законодавства статтею 390-1 КК України було здійснено в рамках загальної тенденції до збільшення кількості заборонних норм (про що ми зазначали раніше) та виділення спеціальних складів кримінальних правопорушень. Враховуючи той факт, що таке діяння і так було кримінально караним, ця кримінально-правова новела ані сприяє, ані заважає реалізації цілей і завдань кримінального права. Правозастосовні органи мають можливість застосування положення кримінального закону, тому в цілому, на нашу

думку, цей принцип не був порушений із доповненням КК України статтею 390-1.

На думку О. Чорної при криміналізації невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників мають місце такі кримінологічні фактори як серйозний ступінь суспільної небезпечності діянь, їх відносна поширеність, неможливість успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів. При цьому, відносна поширеність цього явища на її думку має місце враховуючи реальну картину вчинення домашнього насильства в сім'ї, а неможливість усунути наслідки діяння без застосування заходів кримінальної репресії обґрунтовується тим, що за поодинокі випадки вчинення домашнього насильства наступає адміністративна відповідальність (стаття 173-2 КУпАП), а невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників буде своєрідним предикатним злочином щодо систематичного вчинення насильства в сім'ї [46].

З таким твердженням складно погодитись. По-перше, якщо розглядати невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як окремий прояв невиконання судового рішення, то можна побачити, що на думку законодавця діяння, передбачене у статті 390-1 КК України, є менш небезпечним порівняно із невиконанням судового рішення, адже за останнє максимальне покарання дорівнює трьом рокам позбавлення волі (у разі відсутності кваліфікуючих ознак), в той час як максимальне покарання, передбачене санкцією статті 390-1 КК України дорівнює двом рокам обмеження волі. За ступенем тяжкості невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників відноситься до кримінальних проступків, в той час, як невиконання судового рішення – до нетяжких злочинів. Фактично законодавець у статті 390-1 КК України запровадив привілейований склад кримінального правопорушення, суспільна

небезпечність якого ніяк не пов'язана з суспільною небезпечністю домашнього насильства.

По-друге, відносна поширеність такого діяння не може обґрунтовуватись поширеністю домашнього насильства, адже це зовсім різні явища: особа, яка вчиняє домашнє насильство не обов'язково ухилятиметься від виконання обов'язків, покладених на неї судом. Так, наприклад, за даними Державної судової адміністрації у 2020 році за домашнє насильство було засуджено 778 осіб, в той час як за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, – лише 14 [47]. Тобто це діяння є відносно поширеним, але прямого зв'язку його поширення з кількістю випадків домашнього насильства немає.

По-третє, встановлення адміністративної відповідальності за поодинокі вчинення домашнього насильства зовсім не свідчить про неефективність протидії невиконанню обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходженню програми для кривдників, адже мова йде про неефективність протидії домашньому насильству, а не діянню, передбаченому у статті 390-1 КК України. І тим більше, не може невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників виступати предикатним злочином по відношенню до систематичного домашнього насильства, адже все як раз навпаки – для застосування статті 390-1 КК України необхідно встановити факт вчинення домашнього насильства, за яке рішенням суду застосовуються відповідні заходи. Тож домашнє насильство (поодинокі або систематичне) виступає основним правопорушенням по відношенню до вторинного невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (більш детально питання про співвідношення цих правопорушень буде розглянуто у наступному розділі). Про неможливість вирішення питання відповідальності за діяння, що розглядається, в межах інших галузей законодавства свідчить той факт, що намагання вирішити питання в межах цивільного законодавства, отримавши обмежувальний

припис, натикаються на протидію та супротив з боку винної особи, яка не бажає дотримуватись відповідних обмежень, що призводить до необхідності звернення до норм кримінального законодавства.

Разом з тим, в науковій літературі справедливо відзначається, що застосування санкцій щодо порушників з точки зору реального захисту осіб, потерпілих від домашнього насильства, є менш значним, ніж, наприклад, забезпечення виконання застосованого обмежувального заходу і припинення або профілактика його порушення. Інакше кажучи, держава має сформувати не тільки механізм дієвого та ефективного захисту прав людини а й забезпечити його безперебійне функціонування, контролюючи виконання приписів, які стосуються, наприклад, обмежувальних заходів [48, с. 117].

Таким чином, криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників здійснена з дотриманням основних підстав (принципів) криміналізації. Єдина проблема полягає в тому, що була встановлена відповідальність за діяння, яке і так визнавалося кримінальним правопорушенням за статтею 382 КК України, тож законодавець в цьому випадку допустив, на нашу думку, надмірну криміналізацію [49].

Висновки до розділу 1

1. Аналіз стану дослідження проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників показує, що на сьогоднішній день у науковій літературі відсутні комплексні дослідження, предметом яких є виключно склад кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Наявні у літературі дослідження або частково присвячені аналізу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, або досліджують лише окремі проблеми кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

2. Цілей ряд питань залишається на сьогоднішній день дискусійними, окремі питання – недослідженими або недостатньо дослідженими. Це стосується зокрема: юридичної природи та співвідношення складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України із складом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 382 КК України; аналізу санкції статті 390-1 КК України; змісту суб'єктивної сторони невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників; доцільності змін у правовому регулюванні обмежувальних заходів для зміни меж кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України.

3. Криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників здійснена з дотриманням основних підстав (принципів) криміналізації. Єдина проблема полягає в тому, що була встановлена відповідальність за діяння, яке і так визнавалося кримінальним правопорушенням за статтею 382 КК України, тож законодавець в цьому випадку допустив, надмірну криміналізацію.

4. Така надмірність була обумовлена необхідністю диференціації кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення шляхом виділення спеціального складу кримінального правопорушення – невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Повною мірою виконувати покладені на цей спеціальний склад функції він може тільки після корегування санкції статті 390-1 КК України.

5. Санкція статті 390-1 КК України у чинній редакції не відповідає окремим визначеним у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України та цілям диференціації кримінальної відповідальності за допомогою спеціальної норми. Пропонується викласти її у наступній редакції: «карається арештом на строк до шести місяців, або

обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк».

6. Визнано недоцільним виділення кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України шляхом врахування ознак, передбачених для невиконання судового рішення, та диференціації кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників залежно від виду судового провадження, в рамках якого, вони встановлені.

РОЗДІЛ 2.

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО У СТАТТІ 390-1 КК УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України

Серед усіх ознак складу кримінального правопорушення об'єкт залишається найбільш дискусійним. Та й по відношенню до самого об'єкта фахівці вживають різні терміни: «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт посягання», «об'єкт кримінально протиправного впливу», «об'єкт кримінального правопорушення» [50; 51; 52; 53]. Єдине, що не викликає суперечок у дослідників: об'єкт – це те, чому кримінальне правопорушення спричиняє шкоду, на що воно посягає. Проте, визначення самого об'єкта, його ознаки, а відповідно й ознаки об'єкта конкретного кримінального правопорушення, залишаються предметом дискусій. Разом з тим, об'єкт як обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення має велике значення, оскільки виступає разом з іншими елементами складу кримінального правопорушення підставою кримінальної відповідальності, є показником суспільної небезпечності кримінального правопорушення, визначає соціальну та юридичну природу кримінальних правопорушень, правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння, розмежовувати суміжні кримінальні правопорушення; відрізнити кримінальні правопорушення від інших правопорушень [54, с. 63]; визначає механізм самого впливу на нього, допомагає встановити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення [55, с. 114].

У підручниках з кримінального права виділяють більше 8 основних теорій об'єкта кримінального правопорушення, кожна з яких має право на існування, своїх прихильників, переваги та недоліки [56; 57]. Крім того,

останнім часом з'являються і такі наукові позиції, відповідно до яких при визначенні загального поняття об'єкта кримінального правопорушення необхідно враховувати комплексний характер охоронюваних кримінальним законом процесів та явищ дійсності, тому не треба намагатися охопити поняття об'єкта кримінального правопорушення якимсь одним поняттям, а усі концепції, на думку цих авторів, слід розглядати не як протилежні, а як такі, що доповнюють одна одну [58].

Не вдаючись в полеміку з цього питання, оскільки воно виходить за межі цієї роботи і потребує окремого ґрунтовного дослідження, зазначимо, що в цій роботі ми будемо виходити з позицій теорії «об'єкт – суспільні цінності», оскільки вона ґрунтується на конституційних приписах і дозволяє охопити будь-які варіанти визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, дозволяє сконцентруватися на його суті, а не формі прояву. Цінності як об'єкт кримінального правопорушення – це різноманітні об'єкти матеріального світу, в тому числі сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому, яким в результаті вчинення кримінального правопорушення спричиняється або може бути спричинена шкода [59, с. 75]. Цінності можуть бути у виді суспільних відносин, правовідносин, окремих благ, інтересів, сфери життєдіяльності людей, ними можуть виступати сама людина, її права, законні інтереси, життя, здоров'я, безпека тощо. Цінність природних і створених працею матеріальних і нематеріальних об'єктів відображено в задоволенні потреб у житті людини; визначається ступенем значущості в певній практичній діяльності і мірою використання, завдяки їх якостям і властивостям [60, с. 228].

У зв'язку з різноманітністю структури суспільства та його систем цінностей, єдиних критеріїв оцінки усіма та усіх матеріальних, фізичних або духовних цінностей не існує і навряд чи вони можливі у недалекому майбутньому. А тому законодавець визначає соціальні цінності керуючись критеріями, які сприймаються більшою частиною суспільства, їх називають

загальновизнаними, або тими, які, на його думку, відповідають інтересам суспільства. Система соціальних цінностей, які охороняються законом про кримінальну відповідальність, є загальним об'єктом кримінально-правової охорони, який охоплює сукупність цінностей у сфері життєдіяльності суспільства і держави, визнаних законодавцем важливими, значущими для них, і за посягання на які, що спричиняють істотну шкоду або створюють реальну загрозу її настання, а тому становлять суспільну небезпеку, встановлено кримінальну відповідальність. Певна частка суспільства або його окремі представники можуть не поділяти точку зору законодавця повністю або частково, але всі вони мусять підкорятися його волі та оцінці явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві й передбачаються у майбутньому, виражених у законі про кримінальну відповідальність, який, як і саме суспільство, має історично мінливий характер [61, с. 304].

Традиційно у науці кримінального права виділяють три рівні (види «за вертикаллю») об'єктів кримінального правопорушення: загальний (об'єкт усіх кримінальних правопорушень, визначених кримінальним законодавством); родовий (однорідна сукупність об'єктів певної великої групи кримінальних правопорушень, як правило закріплених в одному розділі Особливої частини КК України), у межах якого можуть виділятися видові об'єкти (сукупність об'єктів невеликої групи кримінальних правопорушень); безпосередній об'єкт (об'єкт окремого кримінального правопорушення). У свою чергу безпосередній об'єкт може поділятися на основний та додатковий (якому поряд з основним може заподіюватися шкода або створюватися загроза заподіяння шкоди) [62, с. 76-77; 63, с. 135]. У останньому відображаються ознаки як загального, так і родового (в низці випадків і видового) об'єктів кримінальних правопорушень, які специфікуються до визначеного акту кримінально протиправної поведінки, юридичні ознаки якого зафіксовано в окремій статті Особливої частини КК України [64, с. 96].

Для характеристики родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, необхідно проаналізувати місце розташування цього складу у системі Особливої частини КК України, адже, як правильно відзначається у науковій літературі, саме родовий об'єкт використовується як системоутворюючий елемент системи Особливої частини КК України [65, с. 657]. Приймаючи новий закон, яким встановлюється кримінальна відповідальність за певне кримінальне правопорушення, законодавець одразу включає його у відповідний розділ КК залежно від особливостей його родового та безпосереднього об'єкта [66, с. 390].

Не можна погодитися з позицією науковців, які вважають, що питання про те, які суспільні відносини чи цінності та блага можуть бути визнані об'єктом конкретного кримінального правопорушення, вирішується не наукою кримінального права чи правозастосовною практикою, а законодавцем шляхом прийняття або скасування того чи іншого закону. Завдання ж науки кримінального права і судової практики полягає в тому, щоб встановити ті суспільні відносини, ті цінності та блага, які визначені законодавцем як об'єкт злочину та розкрити їх справжній зміст [67, с. 198]. Така позиція нівелює значення науки кримінального права, перетворює її на «обслугову» законодавчого органу. Разом з тим, прийняття закону здійснюється депутатами, далеко не всі з яких мають юридичну освіту, не кажучи вже про фахові знання у галузі кримінального права. Тому не виключена ситуація помилкового визначення законодавцем об'єкта того чи іншого кримінального правопорушення. За умов належної уваги науковців, з часом така помилка може бути виправлена, якщо ж наука не буде вказувати на подібні помилки, а намагатися спотворити справжні ознаки кримінального правопорушення, «підлаштовуючись» під волю законодавця, це може призвести до негативних наслідків.

Стаття 390-1 КК України розташована у розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», відповідно на думку законодавця це

кримінальне правопорушення посягає на правосуддя або інтереси правосуддя.

На сьогоднішній день в Україні на нормативному рівні відсутнє визначення правосуддя або його інтересів, тому зазначені поняття визначаються науковцями по-різному. Традиційно виділяють «широке» та «вузьке» розуміння правосуддя. Останнє полягає в тому, що до правосуддя визначають як діяльність суду, що проходить у визначених законодавством формах і закінчується ухваленням рішення у справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону [68; 69; 70]. Таке розуміння ґрунтується на конституційних приписах, відповідно до яких правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Але воно не охоплює об'єкти кримінальних правопорушень, розміщених у розділі XVIII Особливої частини КК України. Тому для визначення родового об'єкта відповідних кримінальних правопорушень частіше використовують «широке» розуміння правосуддя, яке охоплює не тільки діяльність суду, а й діяльність інших органів, які допомагають судам здійснювати правосуддя: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, адвокатури, органи виконання судових рішень тощо [71, с. 190; 72, с. 41-42; 69]. У зв'язку з чим, окремі дослідники зазначають, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених у Розділі XVIII Особливої частини КК України, є система правовідносин, яка забезпечує реалізацію судової влади в цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному та конституційному судочинстві, а також процесуальну та післяпроцесуальну діяльність компетентних органів і осіб, які сприяють судовій діяльності та втілюють у життя її результати. У зв'язку з чим пропонують назву Розділу XVIII Особливої частини КК України викласти у такій редакції «Злочини проти правосуддя та діяльності, що сприяє його здійсненню» [73, с. 105; 74].

У літературі зазначається, що як відносини, явище і поняття правосуддя є комплексним, системним, інтегрованим, що виражається в наступному:

– відносини у сфері правосуддя за своїм характером є одночасно і конституційними, і кримінально-процесуальними, і кримінально-правовими. Вони різномірні, оскільки вбирають у себе не тільки відносини різних галузей права, а й різні види теорії та практики діяльності. Форми і види діяльності у сфері правосуддя відповідають вищеназваним галузям права та науки;

– характеризується складною структурою, яка включає: 1) структуру самих правовідносин як сукупності елементів його змісту; 2) структуру правовідносин у сфері правосуддя (як сукупності різних суспільних відносин, врегульованих різномірними за характером нормами права), що охороняються нормами закону про кримінальну відповідальність та формують зміст правосуддя; як складної інтегрованої та ієрархічної системи кримінальних правовідносин, що становлять сутність правосуддя. Структура правовідносин у сфері правосуддя включає різномірні інтегровані та ієрархічні за характером, сферою та юридичною формою прояви суспільних відносин, які і утворюють правосуддя як об'єкт злочинів проти правосуддя. За вказаними критеріями, тобто за характером, сферою, юридичною формою проявів, структура цих відносин, тобто структура сутності об'єкта злочинів проти правосуддя, включає:

- 1) правовідносини, врегульовані та охоронювані законом про кримінальну відповідальність;
- 2) правовідносини, врегульовані нормами кримінального процесуального права та судоустрою;
- 3) правовідносини, врегульовані нормами конституційного права;
- 4) правовідносини, врегульовані цивільним і цивільно-процесуальним законодавством;
- 5) правовідносини, врегульовані нормами трудового права;
- 6) правовідносини, врегульовані нормами кримінально-виконавчого права.

– зазначені відносини регулюються різними джерелами: норми і поняття, що виражають правосуддя, містяться в Конституції України, ЦК

України, ЦПК України, КК, КПК України, інших законодавчих і нормативно-правових актах, в яких широко вживається і сам термін «правосуддя»;

– правовідносини, як і норми, у сфері правосуддя мають достатньо чітку структуру, ієрархію, взаємозв'язок і свою послідовність розташування. Вони синтезовані й інтегровані по відношенню один до одного, являють собою складну систему, в якій її елементи (правовідносини, норми, поняття, що їх виражають), які становлять предмет різних галузей права та юридичної науки, взаємно переплітаються, накладаються один на одного, доповнюють один одного на основі єдиних принципів і концептуально-цільових установок, закріплених у Конституції України;

– названі системні ознаки об'єкта злочинів проти правосуддя доповнюються і особливою специфічною сферою суспільних відносин, норм і понять. Такою сферою є область розгляду та вирішення конституційних, адміністративних, цивільних і кримінальних справ [69, с. 185].

На нашу думку, такий підхід має право на життя і не суперечить конституційним засадам, оскільки об'єктом є не сама діяльність відповідних органів, а інтереси, які виступають предметом відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією судами функції правосуддя. Такі відносини є ширшими за діяльність із здійснення правосуддя і охоплюють відносини, що виникають до та після реалізації судами функції правосуддя під час виконання своїх функцій органами дізнання, слідства, виконання судових рішень тощо. У науковій літературі зазначені інтереси називають «інтересами правосуддя», під якими розуміють інтереси, пов'язані з повним об'єктивним розглядом і оцінкою відповідних правовідносин та постановлення на основі цього законного судового рішення [75, с. 41].

Таким чином родовий об'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників можна визначити як інтереси правосуддя, під якими ми розуміємо інтереси, пов'язані з повним об'єктивним розглядом і оцінкою судом правовідносин,

що є предметом його компетенції, та постановлення на основі цього законного судового рішення.

Не можна погодитися з пропозицією деяких авторів визначати родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя як «суспільні відносини, які забезпечують встановлений законом порядок судочинства та виконання судових рішень» [76, с. 110]. По-перше, сама конструкція «суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок..» видається штучною та по суті означає порядок судочинства та виконання судових рішень. По-друге, у Конституції України поняття правосуддя та судочинства вживаються як синонімічні, а його законодавче визначення відсутнє (тобто йому притаманні ті самі вади, що й правосуддю), тож заміна одного поняття на інше ніяких позитивних наслідків за собою не тягне, визначених вище проблем не вирішує. По-третє, виконання судових рішень з огляду на положення статей 129 та 129-1 Конституції України є складовою судочинства, тож виділяти її поряд з самим судочинством у визначенні родового об'єкту недоцільно.

У літературі виділяють наступні видові об'єкти кримінальних правопорушень проти правосуддя:

1) суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя;

2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя;

3) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя;

4) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя [77, с. 132]. В літературі зустрічаються й інші класифікації видових об'єктів кримінальних правопорушень проти правосуддя [78; 79], але практично всі автори відносять кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, до таких, що

посягають на відносини, що забезпечують виконання судового рішення, або порядок виконання судових рішень.

Не можна погодитися з Л.М. Палюх, яка зазначає, що кримінальні правопорушення, до яких належить й передбачене у статті 390-1 КК України, посягають не на відносини щодо здійснення правосуддя і не на відносини щодо здійснення судочинства, оскільки суспільні відносини щодо здійснення судочинства, в тому числі правосуддя, вже завершені на момент приведення судового рішення до виконання. На її думку їх об'єктом є суспільні відносини щодо реалізації встановленого законом порядку виконання судових рішень. Останні за своєю природою не є процесуальними відносинами, лежать поза межами суспільних відносин щодо здійснення судочинства [80, с. 54-55]. Не зважаючи на те, що на момент приведення судового рішення до виконання суд вже виконав свою функцію щодо застосування закону, невиконання судового рішення, на нашу думку, все ж спричиняє шкоду інтересам правосуддя, оскільки винна особа своїми діями підриває авторитет суду, ігнорує обов'язкові вимоги, встановлені судовим рішенням, нівелює процес застосування норм закону. На нашу думку, видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України є інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання судового рішення.

Переходячи до характеристики безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, що розглядається, зазначимо, на думку О.В. Чорної безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання та додаткових обмежувальних заходів у разі їх застосування [46, с. 143]. К.В. Юсубов безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення визначає порядок виконання вироку суду в частині покладення обов'язків, визначених статтею 91-1 КК України [3, с. 94]. Щодо останнього визначення необхідно уточнити, що воно є неповним, оскільки кримінальне

правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, поширюється не тільки на обов'язки, визначені у статті 91-1 КК України, та рішення суду у виді вироку, а й на інші рішення суду, якими застосовуються обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програма для кривдників. Не можна погодитись також, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є порядок, адже в результаті невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників зазначеному порядку не спричиняється шкода, в результаті його порушення він не перестас існувати.

Д.О. Балабанова визначає безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, як суспільні відносини, пов'язані з окремими аспектами здійснення правосуддя, а саме належним виконанням судових рішень [81, с. 168]. Проте таке визначення означає, що безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення збігається з безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 382 КК України, що не є правильним.

Деякі дослідники визначають безпосередній об'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників як суспільні відносини у сфері забезпечення відправлення правосуддя (у частині реалізації заходів, визначених судом в обмежувальному приписі, або при накладенні судом обов'язку пройти програму для кривдника) [82, с. 335]. На думку О. Дудорова та М. Хавронюка безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є інтереси правосуддя у частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників [10, с. 167]. Останнє визначення видається більш точним, оскільки не тільки враховує родову приналежність об'єкта кримінального правопорушення, але й акцентує увагу на виконанні відповідних заходів, не вдаючись у зайву конкретизацію видів процесуальних рішень, в яких вони закріплені, або

супутніх процесуальних питань, які вирішуються поряд з призначенням обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направленням для проходження програми для кривдників.

У науковій літературі не виділяється додатковий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Разом з тим, як правильно зазначається в літературі, виділення там, де це можливо, додаткового об'єкта дає можливість предметно окреслити сферу соціальних зв'язків, що порушується кримінальним правопорушенням, і тим самим більш рельєфно виділити специфічні риси суспільної небезпеки самого посягання. Посягання, окрім основного, ще й на додатковий об'єкт завжди підвищує суспільну небезпеку діяння [83, с. 239].

На нашу думку обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників [84, с. 138]. Як правильно зазначає Д.С. Крикливець, обмежувальні заходи спрямовані на забезпечення безпеки самого потерпілого від домашнього насильства, у тому числі і дитини, у присутності якої було вчинене домашнє насильство [85, с. 83].

При цьому, додатковим зазначений об'єкт є виключно у розумінні механізму заподіяння шкоди, а не за суспільною значущістю (цінністю), адже відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, і не можуть бути менш важливими за інтереси правосуддя. Але при цьому створення небезпеки заподіяння шкоди потерпілій особі здійснюється через невиконання рішення суду щодо застосування відповідних обмежувальних заходів, обмежувальних приписів

або програми для кривдників, тобто порушення відповідних інтересів правосуддя, які покликані забезпечити безпеку особи.

Як правильно зазначає В. Куц, у поліоб'єктних кримінальних правопорушеннях основним безпосереднім об'єктом, по-перше, є цінність, заради забезпечення недоторканності якої встановлено відповідну кримінально-правову норму-заборону; по-друге, цінність, яка у всіх без винятку випадках страждає від забороненого цією нормою кримінально протиправного діяння. Дотримання зазначеного правила забезпечує точне визначення місця відповідного складу злочину в системі Особливої частини КК України [86, с. 105]. Як уже зазначалося, на нашу думку, хоч безпека потерпілого, його життя та здоров'я завжди зазнають шкоди або їм створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди, основним об'єктом все ж таки виступають інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, оскільки шкода першому об'єкту опосередкована заподіянням шкоди першому, заради охорони якого законодавець і встановив кримінально-правову норму, що розглядається.

Щодо інших ознак, які в теорії кримінального права відносяться до об'єкта кримінального правопорушення: предмета та потерпілого від кримінального правопорушення, то вони на нашу думку в цьому складі не виділяються [87].

Проте в літературі існує і протилежна точка зору. Так, Л.М. Палюх до предмету злочинів, передбачених статтями 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389-1, 389-2, 390-1 КК України, відносить судові рішення (вирок, рішення, ухвала, постанова суду, що набрали законної сили) [2, с. 460-461]. К.В. Юсубов зазначає, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є обвинувальний вирок або ухвала суду, яким особі призначено обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, або щодо яких винесено обмежувальний припис [3, с. 106]. Схожої думки дотримуються і В.В. Шаблистий та О.В. Чорна, які до

предмета кримінального правопорушення, що розглядається, відносять рішення суду, що набрало законної сили у кримінальному провадженні про застосування обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення на проходження програми для кривдників. Вид такого рішення залишається невідомим [4, с. 91].

На нашу думку, таке твердження є необґрунтованим. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що питання предмета кримінального правопорушення, як і об'єкта в цілому, залишається у науці кримінального права дискусійним. Починаючи від місця цієї ознаки у складі кримінального правопорушення (відноситься він до ознак об'єкта, об'єктивної сторони чи є самостійною ознакою), завершуючи його визначенням та основними ознаками. Враховуючи обмежений обсяг цієї роботи і той факт, що детальний аналіз цього питання знаходиться за межами предмета дослідження, все ж вважаємо за доцільне висловити свою позицію з приводу розуміння предмета кримінального правопорушення.

Щодо питання про місце предмета кримінального правопорушення у складі кримінального правопорушення, ми підтримуємо дослідників, які традиційно відносять предмет до факультативних ознак об'єкта кримінального правопорушення [88, с. 110; 89; 90]. Таке розуміння обумовлено тим, що предмет визначає спрямованість кримінально-протиправного наміру суб'єкта на заподіяння шкоди об'єкту кримінального правопорушення, саме через вплив на нього (або через взаємодію з ним) заподіюється (або створюється реальна загроза заподіяння) шкода об'єкту. Оскільки предмет виділяється не у всіх складах кримінального правопорушення, він є факультативною ознакою.

Що стосується визначення та ознак предмета кримінального правопорушення, то у науковій літературі вони визначаються по-різному. Так, на думку одних вчених, предмет – будь-які речі матеріального світу, з певними ознаками (властивостями) яких кримінальний закон пов'язує наявність або відсутність у діях винної особи ознак конкретного складу

кримінального правопорушення [91, с. 364; 92, с. 32]; інші вказують, що – це матеріальний об'єкт, у якому виявляються суспільні відносини і впливаючи на який суб'єкт змінює ці суспільні відносини [93, с. 119]; треті визначають його як матеріальні цінності, з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється кримінально-протиправне діяння [88, с. 110]. Останнє визначення видається більш точним, хоча і потребує деяких уточнень. На наш погляд, винний не просто вчиняє своє діяння «з приводу» певних цінностей, він взаємодіє з предметом кримінального правопорушення певним способом (впливає на нього або використовує його властивості). Також вважаємо недоцільним визначати предмет як матеріальні цінності, оскільки це може призвести до змішування поняття предмета з об'єктом кримінального правопорушення (тим більше, що й самі автори зазначають, що ним можуть бути й антиблага [88, с. 116]).

Крім того, незважаючи на різні визначення, можна виділити спільні ознаки, наведені в них. Так, усі дослідники сходяться в тому, що предмет має матеріальний характер, певний об'єктивний прояв у навколишньому середовищі. Також ні в кого, не викликає сумнівів, що саме через предмет винна особа впливає на об'єкт кримінального правопорушення (різниця у визначеннях обумовлена різним розумінням об'єкта кримінального правопорушення). Що стосується вказівки на специфічні ознаки предмета в законі, то така ознака обумовлена факультативним характером цієї ознаки: якщо вони вказані в законі (або виходять з його змісту), то вони стають обов'язковими ознаками і предмет набуває статусу обов'язкової ознаки кримінального правопорушення. Що стосується специфічних ознак (властивостей), то ними наділені усі ознаки кримінального правопорушення, тому вказівка на них у визначенні видається недоречною.

Таким чином, на нашу думку предмет кримінального правопорушення як факультативну ознаку об'єкта кримінального правопорушення можна визначити наступним чином: об'єкт матеріального світу, шляхом взаємодії з

яким винна особа заподіює шкоду або створює реальну загрозу заподіяння шкоди певним суспільним цінностям.

Предмет кримінального правопорушення і потерпілий від нього відрізняються від об'єкта кримінального правопорушення тим, що і предмет, і потерпілий – матеріальні субстрати, у той час як об'єкт – соціальна категорія, в якій немає нічого матеріального [94, с. 156].

У літературі зазначається, що предмет кримінального правопорушення наділений певними ознаками: фізичними (характеризують його як явище матеріального світу), соціальними (відображають його значення для людини, суспільства) та юридичні (характеризують його у кримінально-правовому аспекті) [88, с. 110-119].

З огляду на вищезазначене, складно віднести судові рішення до предмету кримінального правопорушення, що розглядається. Не зважаючи на те, що воно наділено ознаками речі матеріального світу (має своє відображення у навколишньому світі, може бути пізнано за допомогою органів відчуття людини), закон не пов'язує наявність або відсутність складу кримінального правопорушення з певними ознаками такого судового рішення (відсутня вказівка на форму або зміст такого рішення). Кримінальний закон вимагає лише, щоб обов'язок виконати обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або пройти програму для кривдників був покладений на винного судом, але для кримінальної відповідальності не має значення, якого виду набуде таке судове рішення, чи буде воно повністю призначене тільки покладанню такого обов'язку, чи поряд з цим у ньому будуть вирішені інші питання тощо. Крім того, не відбувається взаємодії винної особи з таким судовим рішенням для заподіяння шкоди (або створення загрози заподіяння шкоди) об'єкту кримінального правопорушення. Винна особа не впливає на судове рішення (не намагається його викрасти, знищити, відозмінити тощо), не використовує його властивостей або іншим чином не взаємодіє з ним. Заподіяння шкоди (створення загрози заподіяння шкоди) інтересам правосуддя та безпеці

жертви домашнього насильства відбувається напряду – через невиконання покладених на особу юридичних обов'язків.

Тому на нашу думку, кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не має предмета, а той факт, що відповідні заходи покладаються на особу судом, характеризує об'єктивну сторону (а саме обов'язок діяти певним чином, що підкріплений рішенням суду), суб'єкта (особа, щодо якої є рішення суду про застосування відповідних заходів) та суб'єктивної сторони (усвідомлення факту порушення обов'язку діяти певним чином, оскільки такий обов'язок встановлений рішенням суду і доведений до особи у порядку, визначеному процесуальним законодавством).

Таке твердження знаходить свою підтримку в матеріалах судової практики. Так, розглядаючи касаційну скаргу, у якій захисник намагався обґрунтувати відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, тим, що у матеріалах справи відсутні відомості про час і місце ознайомлення обвинуваченого з рішенням суду про видачу обмежувального припису. Касаційний суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що такий факт не впливає на кваліфікацію за статтею 390-1 КК України. Він зазначив, що вважає безпідставними і розцінює як спосіб захисту від обвинувачення твердження сторони захисту про те, що обвинувачений не зрозумів рішення суду під час його проголошення, не отримувал його поштою, у зв'язку з чим вважав, що рішення про встановлення обмежувального припису не забороняє йому підходити до дітей, оскільки зібраними у справі доказами та поясненнями самого обвинуваченого підтверджено, що він був присутній у судовому засіданні при розгляді справи про встановлення обмежувального припису, брав участь в обговоренні вказаних питань, його інтереси представляв адвокат і вони обоє були присутні під час проголошення вказаного рішення. Крім того, відповідно до пояснень свідка ОСОБА_4 (сина обвинуваченого) батько просив його не розповідати нікому про їх спілкування, що вказує на те, що ОСОБА_1 знав про обмеження щодо спілкування з дітьми [95]. Таким

чином, суд визнав, що для кваліфікації за статтею 390-1 КК України достатньо самого факту присутності при проголошенні рішення про застосування обмежувального припису, а саме вручення такого рішення не впливає на кваліфікацію. Це зайвий раз підкреслює, що кримінальна відповідальність в цьому випадку пов'язана не з самим судовим рішенням, а відповідним обов'язком, покладеним на винного судом.

Що стосується потерпілого від кримінального правопорушення, то під ним у науковій літературі прийнято розуміти особу, якій внаслідок вчинення кримінального правопорушення заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [96, с. 183; 97, с. 181; 98, с. 115]. Як уже зазначалося в результаті вчинення невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників заподіюється шкода правам та інтересам осіб, в інтересах яких судом були призначені такі заходи (як правило, це особи, які постраждали внаслідок домашнього насильства та діти, у присутності яких воно було вчинено). А.А. Вознюк зазначає, що потерпілим від домашнього насильства (стаття 126-1 КК України) є один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [99, с. 8].

Тому таких осіб можна вважати потерпілими від цього кримінального правопорушення, проте оскільки потерпілий від кримінального правопорушення відноситься до факультативних ознак складу кримінального правопорушення, він набуває обов'язкового характеру тільки у випадку, якщо він (або його окремі ознаки) безпосередньо вказані в диспозиції статті або висновок щодо них можна зробити з аналізу її змісту. В нашому випадку у тексті диспозиції статті 390-1 КК України вказівка на потерпілого відсутня, а отже – для цього складу кримінального правопорушення потерпілий не є обов'язковою ознакою.

2.2. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України

Об'єктивна сторона є однією з основних підсистем складу кримінального правопорушення і формується із низки взаємодіючих елементів, які в своїй сукупності утворюють процес зовнішнього посягання на об'єкт кримінально-правової охорони [100, с. 334]. У науковій літературі її прийнято визначати як систему передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній бік посягання особи на об'єкт [101; 102]. Ознаки об'єктивної сторони завжди знаходять своє відображення у диспозиції кримінально-правової норми, дозволяють визначити межі кримінальної відповідальності та характеризують суспільну небезпечність посягання.

Традиційно до ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення відносять наступні ознаки: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки (та причинно-наслідковий зв'язок між ними та суспільно небезпечним діянням); спосіб, місце, час, обстановка, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення. При цьому до обов'язкових ознак відносять суспільно-небезпечне діяння, а всі інші – до факультативних [62, с. 80; 103, с. 110]. Окремими дослідниками також виділяється «джерело вчинення злочину» [104], але останнє стосується кримінальних правопорушень проти довілля та не отримало підтримки у науковій літературі. При цьому, у випадках, коли факультативні ознаки об'єктивної сторони безпосередньо зазначені в диспозиції статті Особливої частини КК України, то вони формують суспільну небезпечність діяння і виступають фактором його криміналізації; якщо вони є кваліфікуючими, то законодавець враховує їх властивості (позитивні чи негативні) в санкції конкретної норми Особливої частини КК України. Коли наявність факультативних ознак не є обов'язковою для встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, то вони враховуються судом при

призначенні покарання в якості обставини, що пом'якшує або обтяжує покарання [103, с. 116].

Основним об'єктивним елементом кримінального правопорушення є діяння особи. Кримінально-правове діяння завжди становить собою нерозривну єдність його зовнішньої об'єктивної і внутрішньої суб'єктивної сторін. Рефлекторні, імпульсивні рухи тіла особи, позбавлені свідомого і вольового характеру, для права взагалі і кримінального зокрема абсолютно байдужі [100, с. 335]. Суспільно небезпечне діяння назване у кожній диспозиції статті (частини статті) Особливої частини, що містить описання конкретного основного складу кримінального правопорушення, тобто є ознакою, яка має значну варіативність свого описання у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК й відповідно значну варіативність проявів у реальній дійсності [105, с. 291].

Поняття «суспільно небезпечне діяння» охоплює дві форми кримінально караної поведінки особи – активну (дія) та пасивну (бездіяльність). Кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, може бути вчинене лише шляхом бездіяльності. Під бездіяльністю розуміється суспільно небезпечна вольова поведінка особи, що полягає у невиконанні належного – того обов'язку, який особа повинна була і могла виконати. Властивістю бездіяльності визнається наявність не морального, а саме правового обов'язку особи діяти певним чином у конкретній ситуації. Цей обов'язок може випливати із: вимог чинного законодавства (наприклад, обов'язок свідка давати показання, обов'язок водія зупинити автомашину при червоному світлі світлофора, обов'язок лікаря надавати медичну допомогу); законного наказу чи розпорядження; професійних обов'язків; договору (зокрема, це стосується осіб, які на правових засадах здійснюють виховання малолітніх дітей або нагляд за ними); попередньої поведінки особи (так, у статті 135 КК України говориться про завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває у небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, вчинене тим, хто сам поставив

потерпілого у такий стан). Реальна можливість виконати покладений на особу правовий обов'язок як характеристика бездіяльності залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. У деяких випадках у КК України встановлені спеціальні обмеження щодо поведінки особи, які повинні братись до уваги при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи за бездіяльність [94, с. 164-167].

Кримінально протиправна бездіяльність розпочинається зі здійснення пасивної поведінки особою, яка зобов'язана і має можливість діяти певним чином, а закінчується в момент реального заподіяння шкоди або в момент створення загрози її завдання, або з моменту припинення такої загрози [70, с. 100]. Вважаємо, що такий стан може бути перерваний і діями правоохоронних органів.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України характеризується одним з альтернативних діянь:

- невиконання обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК України;
- невиконання обмежувальних приписів;
- ухилення від проходження програми для кривдників.

Аналіз правозастосовної практики показує, що найчастіше кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України вчиняється саме у формі невиконання обмежувального припису (80,7 %), на другому місці – ухилення від проходження програми для кривдників (18,8 %), а от за невиконання обмежувального заходу винна особа притягається до кримінальної відповідальності вкрай рідко – лише у 0,5 % випадків (Додаток А).

Як бачимо, усі три діяння представляють собою бездіяльність, у який юридичний обов'язок діяти певним чином обумовлений рішенням суду. Для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно також встановити, що у суб'єкта була реальна можливість виконати зазначені у рішенні суду

обов'язки (об'єктивні та суб'єктивні), відсутні поважні причини невиконання покладених на особу обов'язків.

Кримінальна відповідальність не настає за дії непереборної сили, під якою розуміється дія стихійних сил природи (землетруси, повені, пожежі тощо), людей (страйки, демонстрації, блокади, громадські безпорядки, воєнні дії тощо), звірів, інших надзвичайних або невідворотних факторів (наприклад, техногенна катастрофа, фізіологічні процеси), через які особа позбавлена реальної можливості виконати покладений на неї правовий обов'язок. Вважається, що непереборна сила, спеціальна регламентація якої у чинному КК України відсутня, повністю перешкоджає людині здійснити вчинок, який виражає її волю [94, с. 168]. М.В. Шепітько до поважних причин ухилення від проходження програми для кривдників відносить обставини, що унеможливлюють прибуття для проходження програми для кривдників (наприклад, тяжка хвороба особи або її близьких, їх загибель, наявність складних життєвих обставин тощо) [106, с. 688]. Як уже зазначалося, питання про поважні причини тісно пов'язане з такою вимогою до кримінально протиправної бездіяльності, як реальна можливість виконати юридичний обов'язок. Не існує якогось чітко визначеного переліку поважних причин. Якщо та чи інша обставина перешкоджала особі виконати юридичний обов'язок і не залежала від її волі, то вона може бути визнана судом поважною. І навпаки, якщо обставина не перешкоджала винному виконати свій юридичний обов'язок (нехай і з певними труднощами) або залежала від його волі (могла бути ним нейтралізована або подолана), то вона не може визнаватися поважною.

З огляду на викладене не можна погодитися з пропозицією Л.М. Палюх закріпити у статті 382 КК України примітку такого змісту: «У статтях 382, 389-1, 390-1 КК України під невиконанням слід розуміти таку поведінку винної особи, коли вона мала реальну можливість, але без поважних причин умисно не виконала або неналежним чином виконала покладені на неї судовим рішенням обов'язки щодо виконання відповідного судового

рішення» [2, с. 305]. По суті це визначення бездіяльності, прийняте у науці кримінального права, воно нічого не дає для практики застосування кримінального законодавства. Якщо йти таким шляхом і намагатися тлумачити у примітках до статей КК України усі терміни, які вживаються у кримінальному законодавстві, то через деякий час кодекс перетвориться на товстенну книгу, у якій тлумаченню понять відведено більше місця, ніж самим складам кримінальних правопорушень. На нашу думку наводити подібні визначення доцільно тільки в тому випадку, якщо їх значення відрізняється від загальноприйнятого або характеризується якимось суттєвими особливостями. В нашому випадку такого немає.

При цьому, диспозиція статті 390-1 КК України належить до так званих бланкетних, тобто лише абстрактно називає або описує окремі ознаки складу кримінального правопорушення, а для їх конкретизації відсилає (прямо чи опосередковано) до приписів інших галузей права, що можуть бути формалізовані у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та правових звичаях, і які виступають додатковою нормативною підставою кримінально-правової кваліфікації [107, с. 45]. У нашому випадку для з'ясування ознак обмежувального припису, програми для кривдників тощо необхідно звертатися до Закону України Про запобігання та протидію домашньому насильству». Проте, цю диспозицію не можна назвати бланкетною «у чистому вигляді», адже одночасно вона є відсильною. Відсильна диспозиція, як і бланкетна, лише вказує на кримінальне правопорушення і називає обов'язкові ознаки основного та/або кваліфікованого складу кримінального правопорушення, однак для розкриття їх змісту відсилає до іншої норми (частини) цієї або іншої статті КК України [107, с. 48]. У диспозиції статті 390-1 КК України міститься пряма відсилка до статті 91-1 КК України для розкриття змісту обмежувальних заходів.

Дослідники відзначають, що предикатним діянням до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є вчинення діяння, пов'язаного з домашнім насильством, в тому числі злочину,

і відповідний факт зафіксований у певному передбаченому законом залежно від виду судочинства, – виді судових рішень (вироку ухвалі, постанові, рішенні) [2, с. 459].

Перш за все необхідно зазначити, що словосполучення «предикатне діяння» з'явилося у науковому обігу відносно недавно і на початковому етапі було пов'язано з дослідженням ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом». Василенко Ю.В. наводить наступну характеристику такого явища. Предикатний злочин є специфічною юридичною конструкцією, що використовується при описанні складу злочину, при цьому термін «предикатний» в цьому контексті покликаний підкреслити ту обставину, що вчинення основного складу злочину неможливе без попереднього, одночасного або наступного вчинення, або без раніше виниклого наміру вчинити інший злочин. Для позначення цієї юридичної конструкції в науковій літературі іноді вживають також словосполучення «попередній злочин». До основних ознак предикатного (попереднього) злочину, на думку фахівців, слід віднести наступні:

1) він (попередній злочин) не входить в структуру основного складу злочину і залишається самостійним складом злочину;

2) є таким, що реально вчинений до основного злочину (або одночасно з ним, або після нього);

3) повинен мати реальний характер, а не бути вигаданим;

4) залежно від конструкції складу, вчиняється або тільки тією ж особою, що вчиняє і основний злочин, або тільки іншою особою, або не виключається можливість його вчинення як іншою особою, так і тією, що вчиняє основний злочин;

5) засудження за основний злочин не потребує обов'язкового попереднього чи одночасного засудження за попередній (предикатний) злочин або за готування чи замах на не доведений до кінця попередній (предикатний) злочин [108, с. 55]. Щодо третього пункту необхідно

висловити застереження, оскільки у науковій літературі предикатним називають все ж кримінальне правопорушення, що передує вчиненню основного, а не вчиняється після нього, такий зміст цього поняття зустрічається і у міжнародних нормативно-правових актах [109]. Крім того, необхідно додати, що предикатне кримінальне правопорушення повинно бути певним чином пов'язаним з основним.

Крім предикатного (під яким як правило розуміється кримінальне правопорушення, що передує вчиненню основного), у науковій літературі зустрічається і поняття вторинного злочину (кримінального правопорушення). Так, у літературі вказується, що вторинним злочином є передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самотійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється [110, с. 21; 111].

Таким чином, в основі лежить основне кримінальне правопорушення, яке є самотійним і суспільна небезпечність та караність якого не залежить від інших кримінальних правопорушень. Його вчиненню передує предикатне кримінальне правопорушення, а після нього може бути вчинене вторинне кримінальне правопорушення. Останні два органічно пов'язані з основним кримінальним правопорушенням, залежать від нього, носять допоміжний характер. Яке ж місце у цій системі займає невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників?

Якщо говорити про зв'язок між кримінальними правопорушеннями, то очевидно, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників пов'язане з правопорушеннями (в тому числі і кримінальними), за які можуть призначатися такі заходи, тобто домашнім насильством (у статті 91-1 КК України використовується також словосполучення «злочин, пов'язаний з домашнім насильством»). Але

у такому зв'язку залежним видається все ж таки кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, оскільки домашнє насильство є самостійним правопорушенням, ніяк не залежить від невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. У той же час, якщо не буде домашнього насильства, то не буде і обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників. Як уже зазначалося у роботі, суспільна небезпечність кримінального правопорушення, що розглядається, пов'язана з суспільною небезпечністю домашнього насильства, оскільки винна особа, вчиняючи невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників створює небезпеку для прав та свобод потерпілої від домашнього насильства особи. Також раніше вже зазначалося, що криміналізація цього діяння тісно пов'язана з домашнім насильством.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є вторинним кримінальним правопорушенням по відношенню до правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки представляє собою передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самостійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється.

Характеризуючи правопорушення, яке може виступати основним по відношенню до невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників слід зазначити, що воно може бути не тільки кримінальним. Зокрема, адміністративна відповідальність за домашнє насильство передбачена у статті 173-2 КУпАП України «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про

місце свого тимчасового перебування». До осіб, які вчинили таке діяння, може бути застосоване направлення для проходження програми для кривдників, а потерпіла особа може подати заяву про встановлення обмежувального припису.

У науковій літературі дослідники, характеризуючи кримінальне правопорушення, за яке можуть бути призначені обмежувальні заходи, звертають увагу на необґрунтованому використанні поняття «злочин» та непослідовності законодавця, який вживає то поняття «домашнє насильство», то – «злочин, пов'язаний з домашнім насильством». Так, на думку А.А. Вознюка, перше варто тлумачити як злочин, передбачений у статті 126-1 КК України. Під злочином, пов'язаним з домашнім насильством, на його думку слід розуміти будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК України, що полягає у застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. За видами насильства він класифікує їх наступним чином:

1) злочини, пов'язані з домашнім насильством фізичного характеру (наприклад, передбачені у статтях 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України);

2) злочини, пов'язані з домашнім насильством психічного характеру (наприклад, передбачені у статтях 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України);

3) злочини, пов'язані з домашнім насильством економічного характеру (наприклад, передбачені у статтях 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України);

4) злочини, пов'язані з домашнім насильством сексуального характеру (наприклад, передбачені у статтях 152, 153, 154 КК України) [99, с. 11]. Така позиція знаходить підтримку у науковій літературі та судовій практиці [112, с. 142; 113, с. 263-264; 114]. Цікаво, що Т.Г. Фоміна до

кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, відносить і статтю 390-1 КК України [115, с. 247], хоча в останній не передбачається відповідальності за будь-яку форму насильства по відношенню до подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Як видається, така точка зору має право на існування, адже нормативного визначення поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» не існує, а обмежувати їх кола лише кримінальними правопорушеннями, які передбачають відповідальність за безпосередні прояви домашнього насильства, було б проявом обмежувального тлумачення.

Поверхневий аналіз показує, що не всі з перелічених кримінальних правопорушень на сьогоднішній день відносяться до категорії злочинів. У науковій літературі на таку невідповідність також зверталася увага. Так, Д.Є. Крикливець зазначає, що коли з 1 липня 2020 року набрала чинності нова редакція КК України, що пов'язано із запровадженням кримінальних проступків, слово «злочин» у статті 91-1, на відміну від багатьох інших статей КК України, не було замінено на слово «кримінальне правопорушення». Це легко можна пояснити тим, що на момент прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII (саме на підставі цього Закону у чинний КК України було введено поняття «кримінальний проступок»), а відбулося це 22 листопада 2018 року, в український кримінальний закон ще не увійшли такі поняття як «домашнє насильство» та «обмежувальні заходи». Але тут потрібно зробити застереження, що Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII, на підставі якого, власне, і були запроваджені обмежувальні заходи, набрав чинності (тут йдеться про усі положення, окрім

тих, що стосувалися внесення змін до статті 67 КК України) 11 січня 2019 року. А положення про кримінальні проступки, як вже було зазначено, набрали чинності майже через півтора року. На підставі цього вчений доходить висновку, що законодавець ще до моменту набрання чинності Законом про запровадження у КК України норм про кримінальні проступки знав про обмежувальні заходи та умови їхнього застосування, а тому міг передбачити необхідні зміни. Фактично поза сферою застосування обмежувальних заходів залишились деякі кримінальні проступки (наприклад, передбачені у статтях 125 та 126 КК України). Тому він пропонує замінити у частині 1 статті 91-1 КК України слова «злочину» на слова «кримінального правопорушення» [85, с. 82-83]. Така пропозиція заслуговує на підтримку, оскільки суспільна небезпечність таких діянь є цілком достатньою для застосування обмежувальних заходів, якщо вже за вчинення подібного адміністративного правопорушення законодавець вважає цілком прийнятним встановити подібні юридичні обов'язки.

Як правильно зазначає з цього приводу Ю.М. Ковалик, по-перше, згідно з частиною другою статті 12 КК України кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Законодавець у частині першій статті 91-1 КК України називає три умови, за яких можливе застосування до особи одного чи декількох обмежувальних засобів, серед них передбачено призначення обмежувальних засобів одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. А тому очевидно, що частка кримінальних проваджень, де є можливість особі призначити покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі, припадає якраз на категорію кримінальних проступків. По-друге, йдеться про практичну складову, уявімо, один із подружжя щодо іншого вчинив кримінальний проступок, передбачений частиною першою статті 129 КК України «Погроза вбивством». Відтак, отримуємо дві складові,

які повинні бути наявні для віднесення до сфери кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, а саме психологічне насильство та вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя. Все ж сьогодні до такої особи суд не зможе застосувати один чи декілька обмежувальних засобів, що по суті звужує можливість їх практичної реалізації. По-третє, навіть у положеннях пунктів 6 та 6-1 частини першої статті 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання» фігурує поняття кримінальне правопорушення, а не злочин, хоча ці обставини мають прямий стосунок до обмежувальних засобів, передбачених статтею 91-1 КК України [5, с. 116].

Цікаво, що стаття 390-1 КК України не передбачає можливості притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не виконує терміновий заборонний припис, можливість застосування якого передбачена статтею 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Таке рішення виглядає дивним, адже зазначений припис виноситься у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення, тобто потенційно така особа є більш небезпечною порівняно з особою, щодо якої винесено обмежувальний припис. На нашу думку диспозиція статті 390-1 КК України потребує доповнення вказівкою на такий припис. На сьогоднішній день відповідальність за невиконання такого припису передбачена статтею 173-2 КУпАП, проте на нашу думку суспільна небезпечність таких дій відповідає рівню кримінального проступку, передбаченого у статті 390-1 КК України [84, с. 138-139]. Так, ряд авторів звертає увагу на доцільність та необхідність криміналізації умисного невиконання термінового заборонного припису (на сьогоднішній день за таке діяння передбачена адміністративна відповідальність). Як аргумент на користь цього рішення наводяться в тому числі положення частини 3 статті 53 Стамбульської конвенції, де зазначено, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для

забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до пункту 1, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям [116; 80; 84, с. 138-139]. Слід зазначити, що положення статті 53 Стамбульської конвенції розповсюджуються лише на обмежувальні та захисні приписи і не поширюються на нагальні заборонювальні приписи, які визначені у статті 52, а словосполучення «або іншим юридичним санкціям» означає, що така відповідальність не обов'язково повинна мати характер кримінальної.

Разом з тим, у літературі обґрунтовано звертається увага на схожий характер таких заходів і той факт, що в обох випадках вони мають запобіжне значення і відрізняються переважно підставами і порядком їх призначення [10, с. 47]. Також не можна ігнорувати той факт, що терміновий заборонний припис, як і обмежувальний припис та направлення для проходження програми для кривдників визначені як спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству в одній статті Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII, що також підтверджує їх схожий характер. Ці заходи застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство, і хоча мають різні передумови, підстави, суб'єктів та строк призначення, але об'єднані єдиним наміром щодо захисту осіб, які потерпають від домашнього насильства [113, с. 270].

У статті 52 Стамбульської конвенції наголошується, що нагальний заборонювальний припис (терміновий заборонний припис за національним законодавством) видається в ситуаціях безпосередньої небезпеки і надає пріоритет безпеці жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику. Тобто основною відмінністю від обмежувальних та захисних приписів є підвищений ризик повторного домашнього насильства, небезпека для жертви, які вимагають негайного реагування і свідчать про підвищений рівень суспільної небезпеки діяння особи, яка порушує подібні заходи. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на положення статті 34 Стамбульської конвенції, у якій зазначено, що сторони повинні вживати

необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозової поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку, було криміналізовано [33]. Як бачимо, положення цієї статті однозначно вказують на необхідність встановлення саме кримінальної відповідальності за діяння особи, яке полягає у порушенні вимог термінового заборонного припису, наприклад, намагання контактувати з постраждалою особою, вхід та перебування в місці її проживання (перебування), що створює безпосередню небезпеку для жертви, викликає у неї побоювання повторного домашнього насильства.

Таким чином, незважаючи на те, що процес приведення національного кримінального законодавства у відповідність до положень Стамбульської конвенції розпочався ще у 2017 році, на сьогоднішній день кримінальне законодавство України не в повній мірі відповідає положенням цієї конвенції, зокрема щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог термінового заборонного припису. Проте, підставою для такого висновку правильно визнавати положення статті 34, а не 53 Стамбульської конвенції [117].

Схожої позиції дотримується і Л.М. Палюх, яка наголошує на доцільність встановлення кримінальної відповідальності за порушення (умисне невиконання) обмежувальних заходів, що мають кримінально-процесуальну природу та адміністративно-правову природу (спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству). При цьому, відповідальність за умисне невиконання таких заходів особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, на її думку повинна бути диференційована залежно від правової природи таких заходів з установленням більш суворої відповідальності за порушення (умисне невиконання) заходів, які мають кримінально-правову природу [80, с. 56].

Такий підхід відповідає і загальним тенденціям кримінально-правової політики. Так, на думку А.О. Данилевського одним з пріоритетних напрямів

розвитку інституту кримінального проступку є розширення кола таких кримінальних правопорушень шляхом віднесення до них адміністративних правопорушень, не пов'язаних з порядком управління [118, с. 79]. Встановлення кримінальної відповідальності за невиконання вимог заборонного припису цілком вписується в таку концепцію.

Слід зазначити, що ми не підтримуємо рішення законодавця вказати у диспозиції статті 390-1 КК України на статтю Загальної частини КК України, яка передбачає перелік обмежувальних заходів. Подібний підхід звичайно полегшує застосування кримінально-правової норми, оскільки одразу стає зрозумілим, які саме обмежувальні заходи мав на увазі законодавець, проте одночасно ускладнюється діяльність щодо подальших можливих змін до законодавства. Якщо законодавець буде розширювати коло обмежувальних заходів, а така ситуація цілком ймовірна, адже може виникнути необхідність їх застосування не тільки у випадку домашнього насильства, а й при вчиненні інших правопорушень, він буде змушений або доповнювати та змінювати перелік у статті 91-1 КК України, або одночасно вносити зміни і до статті 390-1 КК України, в іншому випадку може виникнути ситуація, коли стаття 390-1 КК України не буде охоплювати випадки невиконання зазначених обмежувальних заходів. Як правильно зазначають фахівці, які вивчали досвід інших держав щодо регламентації обмежувальних заходів, на сьогоднішній день існує доцільність перебрати досвід інших країн щодо збільшення видів обмежувальних заходів, а також кожен різновид цих заходів додатково регламентувати у окремій нормі так, як це зробили, наприклад, законодавці Польщі, Сполученого Королівства, Норвегії. Це буде позитивним кроком, який буде більшою мірою спрощувати реалізацію таких заходів. Важливо також підтримати ідею розширення сфери застосування обмежувальних заходів, позаяк жодна з країн не пов'язує застосування таких обмежень з конкретним складом кримінального правопорушення, така зміна не лише сприятиме дієвому застосуванню, але і забезпечуватиме виконання мети цих заходів повною мірою [119, с. 144; 120].

Як правильно зазначає І.М. Горбачова, закон має не покарати особу, що створила своїми незаконними діями стан, за якого виникає загроза безпеці іншій особі (відносинам), а створення таких умов, щоб не допустити особі (суспільно небезпечній внаслідок певних минулих суспільно небезпечних дій) вчинення дій, які можуть на майбутнє створити суспільно небезпечну ситуацію. Однак застосовуючи до певної особи заходи безпеки з метою попередження вчинення нею суспільно небезпечних діянь на майбутнє, не можна допускати заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності такої особи. Додержання таких вимог дозволяє при застосуванні до особи заходів безпеки дотримуватися принципу гуманізму.

На сучасному етапі розвитку кримінального права України виникли щонайменше три передумови врегулювання інституту заходів безпеки як заходів кримінально-правового впливу: вимоги виконання міжнародно-правових обов'язків держави, усунення прогалин у діючому кримінальному законодавстві (як системно-правова передумова) та ефективність цих заходів у протидії злочинності, про що свідчить досвід використання заходів безпеки в зарубіжних країнах [121, с. 164].

Ми також підтримуємо ідею розширення сфери дії обмежувальних заходів та інших заходів кримінально-правового впливу, а тому пропонуємо виключити з тексту статті 390-1 КК України вказівку на статтю 91-1 КК України.

На нашу думку для досягнення стабільності кримінального законодавства доцільно вказати лише на самі обмежувальні заходи, не конкретизуючи, якою саме статтею КК України вони передбачені. Це дозволить реагувати на відповідні зміни до кримінального законодавства без необхідності внесення змін до статті 390-1 КК України.

Схожі міркування висловлює і Г.З. Яремко, вона зазначає, що конкретизована форма (із вказівкою на конкретну статтю чи закон) бланкетного способу викладу можлива і доцільна лише у тих диспозиціях в статтях кримінального закону, які забезпечують охороною відносини, що

характеризуються відносною стабільністю в регулюванні [107, с. 141]. І хоча авторка висловлює таку позицію по відношенню до бланкетної, а не відсильної диспозиції, вважаємо, що такий висновок буде справедливим і для відсильної диспозиції – пряма вказівка доцільна в тому випадку, якщо норма, до якої відсилає диспозиція, характеризується відносною стабільністю. Проте чи можна вести мову про стабільність норми, закріпленої у статті 91-1 КК України, якщо вона з'явилася лише кілька років тому і вже викликала численні дискусії у науковій літературі? Вважаємо, що ні.

Взагалі, на нашу думку, законодавець надто захопився посиланнями на статтю 91-1 КК України. Наприклад, не дивлячись на те, що у частині 1 статті 91-1 КК України законодавець передбачив, що обмежувальні заходи можуть призначатися одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільненням від кримінальної відповідальності або покарання, він вирішив у статті 76 КК України частково продублювати це положення і вказав, що на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 КК України. Навіщо було це зазначати? Таке положення не містить жодного виключення із загального правила, сформульованого у частині 1 статті 91-1 КК України. Чи означає це, що обмежувальні заходи можуть застосовуватися тільки при звільненні від покарання з випробуванням, адже в жодній іншій статті, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності або покарання подібного положення немає? Вважаємо, що ні, інакше не було б сенсу вказувати, що призначення обмежувальних заходів можливо одночасно із звільненням від кримінальної відповідальності. Вважаємо, що законодавець помилково сформулював положення частини 2 статті 76 КК України.

Тому не можна погодитися з пропозицією Л.М. Палюх доповнити статтю 78 КК України частиною такого змісту: «У разі, якщо протягом іспитового строку засуджений не виконує покладені на нього відповідно до частини 2 статті 76 цього Кодексу обов'язки, передбачені статтею 91-1 КК

України, він притягується до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України» [2, с. 278]. По-перше, як уже зазначалося подібні положення просто дублюють положення інших статей кримінального законодавства, в цьому випадку статті 390-1 КК України. По-друге, обмежувальний захід може призначатися не строк не більше на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців (частина 3 статті 91-1 КК України), а іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (частина 4 статті 75 КК України). Виникає питання, на якій підставі особа, яка після закінчення строку обмежувального заходу, але до закінчення іспитового строку порушує обов'язки, передбачені у статті 91-1 КК України (а дослівне тлумачення дозволяє зробити висновок, що реалізація зазначеної пропозиції робить це можливим)?

На нашу думку вирішення проблеми неоднозначного застосування положень частини 2 статті 76 КК України лежить в іншій площині – її положення необхідно виключити з кримінального законодавства, оскільки вони не встановлюють ніякого нового правила, а лише дублюють положення інших кримінально-правових норм. Це стосується також і посилання на цю частину у частині 3 статті 76 КК України.

Невдалим є також використання понять «обмежувальний припис» та «обмежувальний захід» у множині, адже буквальне тлумачення норм законодавства вимагає встановлення факту невиконання винним одночасно двох або більше обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів, в той час як логіка підказує, що для притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України достатньо невиконання хоча б одного зазначеного заходу або припису [84, с. 139-140].

Як правильно зазначається у науковій літературі, ефективність правозастосовного процесу багато в чому залежить також від того, яким чином сформульовані норми права, які засоби законодавчої техніки використовує законодавець для їх побудови. Чим точніше стаття закону, тим

легше здійснюється її тлумачення та подальший правозастосовний процес. Точність законів визначається, зокрема, точністю і чіткістю понять, за допомогою яких вони сформульовані. Поняття – це необхідний елемент змісту права, «будівельний матеріал» юридичних норм, що забезпечує однакове розуміння права, надає йому цілісності та послідовності. Особливістю правових понять є їх чітка термінологічна визначеність, що обумовлює їх смислову однозначність, відмову від двозначності і багатозначності, термінологічна єдність [122, с. 183]. Саме тому важливо у диспозиції статті вживати максимально точні поняття, уникати створення можливостей для неоднакового застосування норм кримінального законодавства. Формулювання, викладені у кримінально-правовій нормі, мають бути чіткими, точними, доступними, зрозумілими, передбачуваними, тобто відповідати принципу юридичної визначеності, з урахуванням адресатів забороняючих кримінально-правових норм, орієнтацією на них [123, с. 160].

К. Новікова визначає обмежувальні заходи наступним чином: передбачені законом заходи кримінально-правового характеру, спрямовані на обмеження правового статусу повнолітнього суб'єкта злочину, пов'язаного з домашнім насильством, що застосовуються судом в інтересах потерпілого від злочину одночасно з призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або зі звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання [124, с. 58].

У літературі зазначається, що обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, передбачені статтею 91-1 КК України, характеризуються такими ознаками: 1) підставою їх застосування є вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а не складу іншого кримінального або адміністративного правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) метою їх застосування є забезпечення безпеки потерпілого від домашнього насильства та можливе його примирення з потерпілим від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, а також попередження повторного вчинення такого кримінального правопорушення на стадії виконання ухваленого судом рішення;

3) кримінально-правові обмежувальні заходи можуть бути застосовані судом кримінальної юрисдикції на строк від одного до трьох місяців, а також за потреби можуть продовжуватися на інший визначений судом строк, але не більше ніж на 12 місяців;

4) такі обмежувальні заходи можуть бути застосовані виключно судом на стадії судового розгляду кримінального провадження під час ухвалення судом рішення про призначення покарання, звільнення від покарання (стаття 374 КПК України) або звільнення від кримінальної відповідальності (статті 284–289 КПК України);

5) адресатом їх застосування є засуджений кривдник, засуджений та звільнений від покарання кривдник, а також кривдник, звільнений від кримінальної відповідальності;

6) у разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовцем суб'єктом контролю за виконанням обмежувальних заходів є орган пробації або командир військової частини [125, с. 74-75; 126, с. 143].

До тактичних цілей застосування обмежувальних заходів відносять наступні: по-перше, попередження з боку особи, яка схильна до домашнього насильства, про що свідчать обставини вчиненого діяння, можливості вчинити нове кримінальне правопорушення з ознаками такого виду насильства в майбутньому; по-друге, надання необхідної медичної або психологічної допомоги в межах виконання програми для кривдників або пробаційної програми. При цьому слід враховувати, що хоча переважна більшість обмежувальних заходів пов'язана з покладанням на правопорушника додаткових обов'язків або заборон, вони не можуть

розглядатися в якості кари за вчинення кримінального правопорушення [127, с. 17].

Слід зазначити, що відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 положення про контроль за виконанням обмежувальних заходів у разі вчинення кримінального порушення військовослужбовцем а також можливість направлення для проходження пробаційної програми були виключені зі змісту статті 91-1 КК України [128].

На сьогоднішній день стаття 91-1 КК України передбачає, що до обмежувальних заходів, які можуть за рішенням суду бути застосовані до особи, яка вчинила домашнє насильство, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, належить покладання наступних обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження програми для кривдників.

Таким чином, перша форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, може полягати у невиконанні одного з зазначених обов'язків [84, с. 140].

Так, вироком Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 23.09.2022 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України був засуджений громадянин ОСОБА_3, який вчинив кримінальне правопорушення за наступних обставин. 05.04.2022 ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, вироком Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області, визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого статтею 126-1 КК України та призначено йому покарання у виді 240 (двісті сорок) годин громадських робіт. Відповідно до частини 2 статті 76 КК України щодо ОСОБА_3 застосовано обмежувальні заходи строком на три місяці, передбачені частиною 1 статті 91-1 КК України, у вигляді: 1) заборони перебувати в місці спільного проживання з постраждалою особою ОСОБА_5, за адресою: АДРЕСА_1; 2) заборони наближатися на відстань менше 200 метрів до місця постійного проживання постраждалої особи ОСОБА_5, за адресою: АДРЕСА_1; 3) направити ОСОБА_3 для проходження програми кривдників.

Так, 27.05.2022 о 23 год. 30 хв. ОСОБА_3, перебуваючи в АДРЕСА_1, вчинив домашнє насильство психологічного характеру відносно своєї співмешканки ОСОБА_5, а саме: ображав її нецензурною лайкою, шарпав за верхній одяг, за що був притягнутий до адміністративної відповідальності за частиною 2 статті 173-2 КУпАП, чим порушив обмежувальні заходи, передбачені статтею 91-1 КК України згідно вироку Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 05.04.2022.

Таким чином, ОСОБА_3 вчинив кримінальний проступок, передбачений статтею 390-1 КК України – умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 КК України [129].

О. Книженко відзначає, що у разі засудження особи за статтею 126-1 КК України, суди вкрай рідко застосовують статтю 91-1 КК України. Вироків, у яких обговорюється питання щодо призначення особі обов'язків, передбачених статтею 91-1 КК України, одиниці. Часто таке обговорення

завершується тим, що суд не призначає жодного з передбачених статтею 91-1 КК України обов'язків, не пояснюючи своїх мотивів [130, с. 78].

Поняття та зміст обмежувального припису закріплюється у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, у статті 1 цього закону зазначається, що обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи. Відповідно до частини 2 статті 26 зазначеного закону обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;

2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;

3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб [131].

Як бачимо, зазначені обов'язки дуже схожі з обмежувальними заходами, передбаченими у статті 91-1 КК України, проте на відміну від останніх підстава для застосування такого припису міститься не в кримінальному законодавстві, а в Законі України «Про запобігання та

протидію домашньому насильству», а порядок видачі регламентується не Кримінальним процесуальним кодексом, а Цивільним процесуальним кодексом України.

У літературі відзначається, що обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях [132].

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини - батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування [131].

У науковій літературі висловлюються пропозиції розширення кола осіб, які мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису за рахунок третіх осіб, які не є членами родини, опікунами чи представниками органу опіки, оскільки потерпіла особа іноді просто боїться повідомляти про факт насильства щодо неї. Це дозволить збільшити рівень суспільного реагування на випадки домашнього насильства та звернути увагу держави в особі уповноважених органів на значно більшу кількість випадків таких протиправних дій [133, с. 141]. Така пропозиція заслуговує на підтримку.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців. На підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців. Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису [131].

У судовій практиці невиконання обмежувального припису є доволі поширеним випадком. Так, вироком Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 28.09.2022 було засуджено громадянина ОСОБА_4, який вчинив кримінальне правопорушення за наступних обставин. 06.08.2021 Козятинським міськрайонним судом Вінницької області у цивільній справі № 133/2416/21, провадження № 2-о/133/70/21, ОСОБА_4 відповідно до заяви ОСОБА_6 встановлено обмежувальний припис. Обмежувальним приписом ОСОБА_4 заборонено наближатись на відстань менше 300 метрів до місця проживання (перебування) ОСОБА_6 за адресою: АДРЕСА_1; заборонено перебувати в місці спільного проживання (перебування) з ОСОБА_6 за адресою: АДРЕСА_1; заборонено особисто і через третіх осіб розшукувати ОСОБА_6, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому ОСОБА_4, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватись з нею; заборонено вести листування, телефонні переговори з ОСОБА_6, або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Рішення суду про встановлення обмежувального припису ОСОБА_4 відповідно до вимог частини 4 статті 350-6 ЦПК України допущено до негайного виконання.

25.08.2021 ОСОБА_4 під розписку ознайомлений з вказаним рішенням суду про встановлення йому обмежувального припису та обмежувальні заходи відносно нього, про що свідчать його підписи на копії рішення Козятинського міськрайонного суду від 06.08.2021 у цивільній справі № 133/2416/21.

ОСОБА_4, будучи ознайомлений з рішенням суду про встановлення йому обмежувального припису та про наслідки порушення встановлених судом обмежень, діючи умисно, з умислом на невиконання обмежувального припису, в порушення встановлених заборон, 16.12.2021 та 17.12.2021 приходив до місця проживання ОСОБА_6 за адресою: АДРЕСА_1, особисто контактував з ОСОБА_6 та вчиняв сварки з нею, нецензурно лаявся, порушував громадський порядок, тобто не виконав обмежувального припису, встановленого йому рішенням Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 06.08.2021 у цивільній справі № 133/2416/21.

Таким чином, дії ОСОБА_4, кваліфіковано за статтею 390-1 КК України, а саме – умисне невиконання обмежувального припису [134].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначається і поняття програми для кривдників. Зокрема, зазначається, що програма для кривдника – це комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Відповідно до статті 28 зазначеного закону кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року. У разі притягнення кривдника, зокрема дитини-кривдника, до кримінальної відповідальності судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до пункту 4 частини другої статті 76 КК України. Дослідники відзначають, що суди застосовують як мінімальні, так і максимальні строки під час призначення програми кривдника [135, с. 303].

Після проходження програми кривдник має оволодіти такими навичками:

- визначати незадоволені власні потреби, які викликають агресію та прояви гніву, та шляхи задоволення потреб ненасильницькими засобами;
- розпізнавати спускові механізми вияву агресії та усвідомлювати власні почуття й почуття інших людей у ситуації конфлікту;
- контролювати вияви гніву та агресії щодо інших людей;
- аналізувати власні дії в ситуації домашнього насильства, насильства за ознакою статі та визначати свої власні можливості на шляху до життя без насильства;
- розуміти свої власні кордони та кордони інших людей (фізичні та психологічні межі);
- будувати безконфліктне спілкування, ефективну комунікацію із членами сім'ї та оточенням на основі взаєморозуміння і взаємоповаги;
- визначати перспективні цілі та формувати життєві плани, реалізовувати власні плани соціально прийнятним шляхом [82, с. 328].

Як і у випадку з обмежувальним приписом, направлення для проходження програми для кривдників відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» за своїм змістом збігається з одним з обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 КК України і відрізняється від останнього лише підставою і формою судового рішення. На практиці це призводить до того, що суд ухилення від проходження програми для кривдників, призначеної на підставі положень статті 91-1 КК України кваліфікує не як невиконання обмежувального заходу, а саме як ухилення від проходження програми для кривдників.

Так, вироком Оболонського районного суду м. Києва від 24.04.2023 було засуджено ОСОБА_3, який вчинив кримінальне правопорушення за наступних обставин. Вироком Оболонського районного суду міста Києва від 05.12.2022, у судовому провадженні № 756/8749/22, ОСОБА_3 було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України. Указаним вироком суду ОСОБА_3, окрім призначеного покарання у виді позбавлення волі строком на 2 роки зі

звільненням від його відбування з іспитовим строком на 2 роки, застосовано обмежувальний захід та покладено обов'язок, передбачений пунктом 5 частини 1 статті 91-1 КК України – пройти корекційну програми для кривдників.

Між тим, у невстановлений під час досудового розслідування день, але не раніше 05.01.2023, час та місці у ОСОБА_3 виник умисел, спрямований на умисне ухилення від проходження корекційної програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом.

Так, з 05.01.2023 і до теперішнього часу, ОСОБА_3 жодного разу не звертався до Служби у справах дітей та сім'ї, Управління соціального захисту населення Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації та Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, за адресою: м. Київ, вул. Йорданська, буд. 7-г, для виконання рішення Оболонського районного суду м. Києва, хоча неодноразово повідомлявся про таку необхідність звернутися уповноваженими на те посадовими особами.

Зокрема, 01.03.2023, 03.03.2023, 21.03.2023 працівниками Оболонського УП ГУНП у м. Києві ОСОБА_3 повторно оголошено рішення суду, відповідно до якого останній повинен з'явитися до Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, розташованого за адресою: м. Київ, вул. Йорданська, буд. 7-г, для проходження корекційної програми для кривдників.

Крім того, 22.03.2023 інспектором Оболонського районного відділу філії державної служби «Центр пробації» у м. Києві та Київській області ОСОБА_3 видано направлення для виконання обмежувального заходу, згідно з яким на ОСОБА_3 покладено обов'язок передбачений пунктом 5 частини 1 статті 91-1 КК України у виді проходження програми для кривдників строком на 3 місяці. Проте, останній, ігноруючи вимоги Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та обов'язок, покладений вироком суду від 05.12.2022 у судовому провадженні № 756/8749/22, будучи особою, відносно якої застосовані заходи для проходження програми для кривдників, не з'явився для її виконання, при

цьому маючи реальну можливість проходження корекційної програми, за відсутності поважних причин, чим умисно ухилився від її проходження.

Отже, на думку суду ОСОБА_3 учинив кримінальний проступок, передбачений статті 390-1 КК України, а саме умисне ухилення від проходження корекційної програми для кривдників, щодо якого такі заходи застосовані судом [136]. На нашу думку таке рішення є неправильним, оскільки мало місце невиконання саме обмежувального заходу, передбаченого статтею 91-1 КК України, і воно повинно було отримати відповідну правову оцінку.

Шаблистий В.В. та Чорна О.В. пропонують замінити у диспозиції статті 390-1 КК України формулювання «умисне ухилення від проходження програми для кривдників» на «умисне ухилення від проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі». На їх думку використання аналогічної з КУпАП назви програми, дозволить чітко розмежовувати обмежувальний захід у вигляді направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми від рішення суду в адміністративному провадженні у вигляді направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі; дозволить уникнути можливих непорозумінь та зніме всі питання щодо можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України за невиконання рішення суду в адміністративному провадженні [4 с. 114-115]. На наш погляд, такий підхід не зовсім виправданий. Так, з одного боку використання подібної термінології дозволяє уникнути ситуації, коли невиконання програми для кривдників, призначеної у кримінальному та адміністративному провадженні, змішуються між собою. З іншого боку, складається хибне враження, що мається на увазі якась інша програма, але КУпАП так само вказує, що це програма для кривдників, передбачена у статті 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

На наш погляд, вирішення зазначеної проблеми може лежати в іншій площині. Оскільки, направлення для проходження програми для кривдників поряд з обмежувальним приписом, передбачено у статті 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» як самостійний захід протидії домашньому насильству, який може бути застосований у випадках, передбачених законодавством (на сьогоднішній день – кримінальним та адміністративним, хоча деякі дослідники зазначають, що рішення про направлення кривдника на проходження програми для кривдників може бути прийняте під час розгляду судом справи про видачу обмежувального припису [137, с. 166], тобто в порядку цивільного процесуального законодавства), його необхідно відокремити від обмежувальних заходів, передбачених у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України (наприклад, шляхом виділення в окрему статтю або частину статті чи виключенням його з переліку таких заходів). У такому випадку відповідні дії винної особи будуть кваліфікуватися як ухилення від проходження програми для кривдників, незалежно від того, на підставі норм якого права вони призначені. Це також дозволить кваліфікувати за статтею 390-1 КК України ухилення від проходження програми для кривдників у випадку, якщо в майбутньому можливість направлення для проходження такої програми буде передбачена й іншими нормами законодавства (наприклад, цивільного).

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Вони організовують та забезпечують проходження кривдниками таких програм.

Кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі, проте у статті 390-1 КК України передбачена відповідальність лише за непроходження програми, яка призначена винному судом.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох

робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів [131].

До поважних причин, відповідно до статті 138 КПК України, належать:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи в місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [82, с. 328-329].

Слід зазначити, що як ухилення від проходження програми для кривдників повинно кваліфікуватися не тільки ухилення від проходження програми у повному обсязі, але й ухилення від подальшого проходження програми особою, яка розпочала проходження такої програми. Така позиція знаходить підтримку і в судовій практиці. Так, вироком Дарницького районного суду м. Києва від 08.05.2023 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, було засуджено ОСОБА_2, який вчинив кримінальне правопорушення за наступних обставин. Дарницьким районним судом міста Києва винесено постанову від 04.10.2022 у справі № 753/10520/22 за фактом вчинення ОСОБА_2 адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 173-2 КУпАП, а саме домашнього насильства психологічного характеру щодо своєї

сестри ОСОБА_3. Відповідно до вказаної постанови, що набрала законної сили 14.10.2022, ОСОБА_2, окрім накладення на нього адміністративного стягнення у виді штрафу, направлено як особу, яка вчинила домашнє насильство, на проходження корекційної програми для кривдників у службі у справах дітей та сім'ї Дарницької районної в місті Києва державної адміністрації, яка знаходиться за адресою: м. Київ, вул. Ялтинська, 14. Із вказаними рішенням суду ОСОБА_2 ознайомлений у встановленому законом порядку, а саме шляхом отримання постанови поштовим зв'язком.

В подальшому, 08.12.2022 між ОСОБА_2 та Центром сім'ї Дарницького району м. Києва на виконання постанови суду укладено договір про надання соціальних послуг «Реалізація програми, спрямованої на корекцію насильницької моделі поведінки», відповідно до якого передбаченого тривалість програми не менше 12-14 годин. На виконання умов договору ОСОБА_2 відвідав чотири індивідуальні зустрічі, а саме 08.12.2022, 15.12.2022, 22.12.2022 та 29.12.2022 та був поінформований про наступну зустріч, призначену на 05.01.2023.

У невстановлений в ході досудового розслідування день, але не раніше 05.01.2023, час та місці у ОСОБА_2 виник кримінально-протиправний умисел, спрямований на умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої заходи застосовані судом.

05.01.2023 і по теперішній час, ОСОБА_2, будучи проінформованим про кримінальну відповідальність за умисне ухилення від проходження програми для кривдників, жодного разу не прибув до служби у справах дітей та сім'ї Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації та Центру сім'ї Дарницького району м. Києва, для виконання рішення Дарницького районного суду м. Києва, не зважаючи на те, що був належним чином повідомлений про необхідність прибути уповноваженими на те органами.

ОСОБА_2 ігноруючи вимоги Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та обов'язок, покладений рішенням суду від 04.10.2022 у справі № 753/10520/22, будучи особою, відносно якої

застосовані заходи для проходження програми для кривдників, не з'явився для її виконання, при цьому маючи реальну можливість проходження корекційної програми, за відсутності поважних причин, умисно, ухилився від неї.

Таким чином, ОСОБА_2 вчинив умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, тобто кримінальний проступок, передбачений статтею 390-1 КК України [138].

У науковій літературі зазначається, що натеper судді нечасто застосовують механізм направлення кривдників на програми через ряд причин:

- 1) необізнаність суддів про надані їм повноваження;
- 2) відсутність програм для кривдників;
- 3) відсутність фахівців для реалізації програм для кривдників [137, с. 166].

Ухилення уособлює об'єктивну сторону посягань, є одним із поширених способів вчинення кримінальних правопорушень у формі бездіяльності. У зв'язку з цим головною умовою відповідальності за ухилення слугує юридичний обов'язок діяти – в певних рамках і при своєчасному доведенні цього обов'язку до відповідного суб'єкта [139, с. 86]. Ухилення означає намагатися не робити чого-небудь, не брати участь у чомусь, відсторонятися від чогось, а невиконання – нездійснення чогось. Ухилення і невиконання як суспільно небезпечні діяння можуть бути вчинені лише у формі бездіяльності («чистої» чи «змішаної») і є тривалим діянням [140, с. 5]. Таким чином, не зважаючи на певні відмінності, і ухилення і невиконання означають одне й те саме – особа не виконує відповідних обов'язків, покладених на неї рішенням суду про застосування обмежувальних заходів, обмежувального припису або направлення для проходження програми для кривдників [84, с. 144]. Водночас, слід враховувати, що оскільки обмежувальні заходи здебільшого являють собою

заборону певних дій, то невиконання такого обмежувального заходу може полягати у активних діях, від яких винна особа повинна була утримуватися.

Так, наприклад, вироком Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25.02.2021 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, був засуджений громадянин, який, будучи належним чином ознайомленим із обмежувальним приписом, яким йому заборонено перебувати в приміщенні квартири АДРЕСА_1, в місці його спільного проживання з гр. ОСОБА_2 строком на 2 місяці, нехтуючи обов'язковими приписами та обмеженнями суду, зайшов у приміщення квартири АДРЕСА_1, де перебував протягом календарного дня та систематично влаштовував конфлікт із ОСОБА_2 [141]. Проте така діяльність не означає, що кримінальне правопорушення вчиняється шляхом активних дій, за своєю юридичною природою недотримання заборони є суспільно небезпечною бездіяльністю. Як і для будь-якого іншого виду бездіяльності для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно встановити, що винна особа мала відповідний юридичний обов'язок діяти певним чином або утриматися від певних дій (в нашому випадку такий обов'язок міститься у рішенні суду про застосування відповідних обмежувальних заходів чи приписів або направлення для проходження програми для кривдників) а також можливість виконати такий обов'язок.

Крім того, враховуючи той факт, що обмежувальний припис може містити обов'язок вчинити певні дії, то невиконання такого обов'язку може утворювати і бездіяльність «у чистому виді». Так, відповідно до положень пункту 2 частини 2 статті 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» обмежувальний припис може містити обов'язок усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи. Невиконання зазначеного обов'язку можливо і шляхом простої бездіяльності.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є формальним, тобто специфічною законодавчою конструкцією

складу кримінального правопорушення, об'єктивна сторона якого не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків жодного виду в якості обов'язкової ознаки [142, с. 96]. Це не означає, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників не спричиняє ніяких суспільно небезпечних наслідків, останні можуть мати місце, але вони знаходяться за межами складу цього кримінального правопорушення, їх встановлення і доведення не вимагається і не є необхідним для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Достатньо самого факту вчинення суспільно-небезпечного діяння. Як правильно зазначає Клемпарський М.М., якщо при вчиненні кримінального правопорушення з формальним складом фактично настали які-небудь наслідки, що перебувають за межами складу кримінального правопорушення, вони не впливають на вирішення питання про встановлення підстави кримінальної відповідальності. Вони враховуються лише під час призначення покарання [143, с. 70]. Такі кримінальні правопорушення вважаються закінченими з моменту вчинення діяння, вказаного у диспозиції кримінально-правової норми [144, с. 252].

З огляду на зазначене вище, кримінальне правопорушення, що розглядається, вважається закінченим з моменту вчинення передбаченого законом діяння. Кримінальне правопорушення вважається закінченим у першій і другій формах – з моменту, коли хоча б один з обов'язків, передбачених відповідним обмежувальним заходом чи приписом, було порушено зобов'язаною особою, у третій формі – з моменту, коли особа фактично ухилилась від виконання заходів, передбачених програмою для кривдників [10, с. 170]. На нашу думку правильним буде також зазначити, що ухилення від проходження програми для кривдників буде вважатися закінченим кримінальним правопорушенням також з моменту, коли винна особа повинна була прибути для проходження програми для кривдників, але не зробила цього [145]. Фактично з цього моменту вона перебуває у певному «злочинному стані» ухилення, проте кримінальне правопорушення буде

вважатися закінченим саме з моменту початку такого стану, а не його переривання [84, с. 140-144]. При цьому, якщо уповноважені органи повторно призначають місце та час, коли особа повинна прибути для проходження програми для кривдників, це також не впливає на момент закінчення кримінального правопорушення, який визначається першим направленням, за яким не з'являється винний. Неявка за повторним викликом є лише підтвердженням кримінально протиправного умислу на продовження ухилення від проходження програми для кривдників. Таке твердження підтверджується і матеріалами судової практики.

Так, вироком Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 23.01.2023 було засуджено ОСОБА_4, який, будучи направленим на підставі постанови Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 14 вересня 2022 року на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», 11.10.2022 у денну пору доби, перебуваючи за адресою: АДРЕСА_1, отримав засобами поштового зв'язку направлення на проходження Програми для кривдників, затвердженої рішенням Тараканівської сільської ради Дубенського району Рівненської області від 24.09.2021 № 690 «Про Програму для кривдників на 2021-2022 роки».

Надалі, достовірно знаючи про покладений на нього обов'язок проходження програми для кривдників, діючи умисно, з метою ухилення від проходження вказаної програми, маючи реальну можливість для її проходження, без поважних причин, в обумовлені направленням день та час, а саме: 18.10.2022 о 14 год. 30 хв. для проходження Програми для кривдників до відділу соціального захисту населення Тараканівської сільської ради (адреса: Рівненська область, Дубенський район, с. Тараканів, вул. Львівська, 117) не з'явився, у такий спосіб умисно ухилився від проходження програми для кривдників.

Продовжуючи реалізовувати єдиний кримінально протиправний умисел, направлений на ухилення від проходження програми для кривдників, ОСОБА_4, отримавши 21.10.2022 у відділі соціального захисту населення Тараканівської сільської ради власноручно та 01.11.2022 отримавши за адресою: АДРЕСА_1, поштовим відправленням повторне направлення на проходження Програми для кривдників, 08.11.2022 о 14 год. 30 хв. до відділу соціального захисту населення Тараканівської сільської ради не з'явився, про поважні причини неявки не повідомив, тим самим умисно ухилився від проходження вказаної програми. Вказані дії були кваліфіковані судом за статтею 390-1 КК України як ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом [146].

В.М. Шепітько цілком обґрунтовано вказує на триваючий характер кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України [106, с. 688]. Об'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень розтягнута у часі. «Тривалість» таких кримінальних правопорушень утворюється не за рахунок початкового акту поведінки, а за рахунок наступної бездіяльності, яка продовжується до його присічення чи добровільного припинення. Весь цей період винний перебуває у кримінальному протиправному стані. Досягнувши стадії закінченого кримінального правопорушення, таке посягання юридично є закінченим, а фактично ще продовжує вчинятися, триває впродовж певного часу [147, с. 90; 148, с. 140-141]. В найбільш загальному виді триваюче кримінальне правопорушення визначається як кримінальне правопорушення, яке може безперервно вчинятися на стадії закінченого впродовж певного (достатньо великого) проміжку часу [149, с. 98-99].

Триваюче кримінальне правопорушення характеризується наступною стійкою сукупністю ознак:

1) безперервне здійснення певного кримінально протиправного діяння. Безперервно може відбуватися не тільки кримінальне правопорушення, яке юридично закінчене, але й незакінчене суспільно небезпечне діяння, що

проявляється, наприклад, у тривалій підготовчій діяльності, спрямований на набуття необхідних засобів і знарядь для вчинення кримінального правопорушення. У даному випадку особливість безперервного здійснення триваючого кримінального правопорушення впродовж певного часу полягає в продовженні вчинення суспільно небезпечного діяння саме на стадії юридичного закінченого кримінального правопорушення;

2) склад юридично закінченого кримінального правопорушення здійснюється безперервно, тобто суб'єкт не виконує ніяких повторних суспільно небезпечних дій (бездіяльності). В деяких випадках безперервного (постійно) відбувається кримінально протиправна діяльність (зокрема, керівництво незаконним збройним формуванням, бандою і таке інше);

3) триваюче кримінальне правопорушення може вчинятися, як у формі дії (використання завідомо підробленого документа, участі в банді і таке інше), так і шляхом бездіяльності (невиконання правового обов'язку з виховання неповнолітнього і таке інше);

4) невиконання винною особою покладених на неї обов'язків являються тривалими [150, с. 71-72].

Слід зазначити, що триваючий характер притаманний не всім суспільно небезпечним діянням, відповідальність за які передбачена у статті 390-1 КК України. Так, ухилення від проходження програми для кривдників або порушення заборони перебувати в місці спільного проживання чи наближатися на певну відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин можуть бути розтягнутими у часі і тривати певний період часу. У той же час порушення заборони листування може бути вчинено одномоментно – з моменту відправлення листа. Проте повторне відправлення листа не утворює повторності, а є проявом продовження порушення заборони листування. В такому випадку діяння знову набуває характеру триваючого.

Як зазначають О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк невиконання обмежувальних заходів, передбачених частиною 6 статті 194 КПК не охоплюються статтею 390-1 КК України і не тягнуть за собою кримінальної відповідальності. Контроль за виконанням таких заходів здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор, а їх невиконання, згідно зі статтею 179 КПК, тягне за собою заходи процесуального примусу у вигляді застосування більш жорсткого запобіжного заходу і накладення грошового стягнення в розмірі 0,25–2,0 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [10, с. 170].

Проте в літературі висловлюється і протилежна думка. Так, на думку Л.М. Палюх, однією з альтернативно визначених форм діяння, що входять до ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України є ухилення від обмежувального заходу, що становить один із обмежувальних заходів кримінально-процесуального характеру, – проходження програми для кривдників [2, с. 456]. Дійсно, не дивлячись на те, що вказівка на статтю 91-1 КК України у диспозиції статті 390-1 КК України виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності за цієї статтею осіб, які невиконали один з обмежувальних заходів, передбачених у статті 194 КПК України. Останні, хоча і однакові за своїм змістом і навіть назвою з обмежувальними заходами, передбаченими у статті 91-1 КК України, мають інші підстави застосування та наслідки їх невиконання. Проте, той факт, що законодавець у диспозиції статті 390-1 КК України передбачив як окреме самостійне діяння ухилення від проходження програми для кривдників, не конкретизувавши підстави застосування такої програми, формально дозволяє притягувати на підставі цієї статті до кримінальної відповідальності і осіб, які ухиляються від проходження програми для кривдників, призначеної рішенням суду на підставі положень статті 194 КПК України. Складається парадоксальна ситуація – хоча названі у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України заходи однакові, але за невиконання одного з передбачених у нормах

кримінального процесуального законодавства, особа може бути притягнена до відповідальності, а за невиконання інших – ні. На наш погляд, така ситуація не відповідає принципам справедливості та передбачуваності кримінально-правових наслідків вчинення суспільно небезпечного діяння.

Для вирішення цього питання видається доцільним звернутися до першоджерела появи обмежувальних заходів – Стамбульської конвенції. Відповідно до положень статті 53 зазначеної конвенції сторони повинні вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям. Як бачимо, конвенція не пов'язує можливість застосування санкцій з певними підставами або процедурами. Крім того, порушення обов'язків, покладених на відповідного суб'єкта повинно тягнути за собою певні несприятливі для нього наслідки, які повинні бути ефективними, пропорційними та переконливими. Навряд чи такими санкціями можна назвати положення частини 2 статті 179 КПК України. По-перше, зазначені у ній несприятливі наслідки для винного – більш жорсткий запобіжний захід та грошове стягнення мають факультативний характер, оскільки у статті зазначено, що суд їх «може застосувати», але не зобов'язаний. По-друге, запобіжний захід сам по собі не є покаранням, а зазначене у законі грошове стягнення навряд чи можна визнати пропорційним та переконливим.

На наш погляд, кримінально-правовому захисту повинна підлягати безпека осіб, які постраждали від домашнього насильства, незалежно від того, покладені на винного відповідні обов'язки в порядку кримінального, кримінального процесуального, адміністративного чи цивільного законодавства. Розподіл обмежувальних заходів на такі, що закріплені в нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства обумовлений, на наш погляд, тільки стадіями кримінального провадження, оскільки застосування обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК

України можливий тільки на завершальних стадіях судового провадження, в той час як закріплені у статті 194 КПК України обов'язки можуть покладатися на особу вже на стадії досудового розслідування. Таке положення забезпечує оперативність реагування та захист прав та інтересів постраждалої особи на всіх стадіях кримінального провадження. Запропоновані зміни до тексту статті 390-1 КК України, що полягають у виключенні вказівки на статтю 91-1 КК України та уніфікації переліку обмежувальних заходів у різних галузях законодавства, дозволять кваліфікувати як невиконання обмежувальних заходів і порушення обов'язків, покладених на особу відповідно до положень статті 194 КПК України.

Як уже зазначалося, усі інші ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що розглядається, відносяться до факультативних, їх наявність не є обов'язковою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України, хоча вони і можуть впливати на кваліфікацію або визнаватися обставинами, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Проте у науковій літературі існує й інша точка зору. Так, на думку М.В. Шепітька, обов'язковими ознаками кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є час та місце його вчинення. Часом вчинення діяння є строк призначеного судом обмежувального заходу, обмежувального припису або проходження програми для кривдників, а місцем – конкретне місце, яке має бути обмежене відповідним заходом або приписом від активності особи, яка вчинила домашнє насильство, кривдника або третіх осіб [106, с. 688-689]. З таким твердженням важко погодитися з огляду на наступне.

Хоча в літературі і відсутні однозначні визначення часу та місця вчинення кримінального правопорушення, в найбільш загальному вигляді у науковій літературі вони визначаються таким чином.

Час вчинення кримінального правопорушення зазвичай визначається як означений у законі проміжок часу, впродовж якого може бути вчинено кримінальне правопорушення [151, с. 27]; передбачена диспозицією кримінально-правової норми риса кримінального правопорушення, яка характеризує тривалість його вчинення [152, с. 261].

Під місцем вчинення кримінального правопорушення розуміють територію, інше місце, яке характеризується фізичними, соціальними і правовими критеріями, де було розпочато, продовжено чи припинено кримінальне протиправне діяння [153, с. 133]; саме з вчиненням на такій конкретизованій частині простору суспільно небезпечного діяння кримінальний закон пов'язує наявність певного складу кримінального правопорушення [154, с. 272].

Місце і час вчинення кримінального правопорушення відносять до елементів обстановки, які виконують специфічну функцію – є просторово-часовими обмежувачами, використовуючи метричні властивості яких, законодавець виділяє, конкретизує, формалізує ті чи інші матеріальні кримінально-правові явища, зокрема, й обстановку вчинення кримінального правопорушення. Необхідність просторово-часової конкретизації обстановки вчинення кримінального правопорушення може бути обумовлена притаманними їй особливостями, зокрема, розповсюдженістю, безмежністю кількісного й якісного складу її елементів, високим ступенем рухливості стану її структури і, як наслідок, непостійністю її властивостей, що також ускладнює встановлення якісних характеристик обстановки [155, с. 162].

Для того, щоб місце та час вчинення кримінального правопорушення набули характеру обов'язкових необхідно, щоб вони були безпосередньо вказані в законі або їх наявність вимагалася шляхом логічного тлумачення, при цьому без наявності таких ознак немає підстав для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, оскільки відсутній склад кримінального правопорушення. Але у випадку з невиконанням

обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходженням програми для кривдників зазначені вимоги недотримані.

Почнемо з часу вчинення кримінального правопорушення. Якщо для невиконання обмежувальних заходів та обмежувальних приписів визначення часу вчинення кримінального правопорушення має певний сенс, оскільки законом передбачено, що такий захід або припис (а відповідно і визначені у ньому обов'язки) встановлюється на певний, визначений законом, строк, впродовж якого особа може вчинити невиконання зазначених обов'язків. Якщо судом строк обмежувального заходу або обмежувального припису не було продовжено, то після закінчення визначеного рішенням суду строку такого заходу або припису особа не може бути притягнутою до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України. Проте це не стосується діяння у формі ухилення від проходження програми для кривдників. Закон не визначає, впродовж якого часу особа повинна пройти програму для кривдників, він регламентує лише строк самої програми – від трьох місяців до одного року. Особа може ухилитися від проходження програми для кривдників як до початку строку, визначеному для першого відвідування програми (наприклад, шляхом виїзду за кордон, за межі населеного пункту тощо), так і в процесі проходження самої програми, про що ми вже зазначали раніше. Більше того, навіть притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму (стаття 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). Таким чином, закон ніяким чином не пов'язує відповідальність за ухилення від проходження програми для кривдників з певними часовими рамками, а відповідно – час вчинення кримінального правопорушення не може виступати обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Він має значення тільки для діянь у виді невиконання обмежувального заходу чи обмежувального припису.

Ті самі міркування стосуються і місця вчинення кримінального правопорушення. Дійсно, деякі обов'язки, які містяться у обмежувальному заході або обмежувальному приписі можуть стосуватися певної території, на якій обмежується активність винної особи (наприклад, заборона перебувати в місці спільного проживання чи заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин). З певною натяжкою можна стверджувати, що місцем ухилення від проходження програми для кривдників є певна установа, у якій кривдник повинен пройти відповідну програму. Проте інші обов'язки, які можуть покладатися на особу обмежувальним заходом або обмежувальним приписом ніяк не пов'язані з певною частиною простору. Наприклад, обмеження спілкування з дитиною не має просторових обмежень, а заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб може бути порушена будь-де.

Враховуючи викладене, місце та час вчинення кримінального правопорушення є факультативними ознаками об'єктивної сторони невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників. Вони мають кримінально-правове значення лише для окремих проявів суспільно небезпечної поведінки, відповідальність за яку передбачена у статті 390-1 КК України.

Слід зазначити, що з розвитком системи обмежувальних заходів, на нашу думку, можуть з'являтися нові заходи, які не обмежені певними часовими або просторовими межами, тож концентрувати свою увагу на місці та часі вчинення кримінального правопорушення, що досліджується, видається недоцільним.

Схожі міркування слід висловити і з приводу такої факультативної ознаки кримінального правопорушення як обстановка його вчинення. Під

обстановкою вчинення кримінального правопорушення у науковій літературі розуміють сукупність об'єктивних умов (обставин) визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що випливають з його змісту, в яких вчиняється кримінальне правопорушення або є збігом подій та обставин в яких протікає зовнішній акт кримінально протиправної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення [156, с. 62]. Тобто мова йде про певні специфічні об'єктивні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення, які впливають на кримінальну караність діяння (якщо така ознака є обов'язковою) або інші кримінально-правові аспекти (якщо така ознака є факультативною). Яким же чином обстановка вчинення кримінального правопорушення може впливати на кримінальну відповідальність за статтею 390-1 КК України? Пропонуємо розглянути це питання на прикладі воєнного стану, оскільки така обстановка є однією з найбільш поширених у кримінальному законодавстві а також об'єктивною умовою, в якій опинилося українське суспільство з початком повномасштабної військової агресії РФ проти України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [155]. При цьому, окремі права та

свободи, передбачені законодавством, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану [158, с. 60].

В Указі Президента України про введення військового стану вказується, що режим воєнного стану вводиться на всій території України і на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [159].

Вплив воєнного стану на кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників відбувається за наступними напрямками:

1. Воєнний стан як обставина, що виключає кримінальну відповідальність. Так, обмеження права на вільне пересування може призвести до того, що виконати вимоги про заборону перебувати в місці спільного проживання з особою, заборону наближатися до місця, де постраждала особа проживає або систематично перебуває, об'єктивно неможливо. Також це стосується можливості проходження програми для кривдників (наприклад, у зв'язку з мобілізацією винної особи або неможливості реалізації такої програми). За таких умов особа не може притягуватися до кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України у зв'язку з тим, що вона об'єктивно не могла виконати відповідний обов'язок. Крім того, якщо особа об'єктивно могла виконати такий обов'язок, але діяла в умовах крайньої необхідності, обумовленої воєнним станом, вона також не може притягуватися до кримінальної відповідальності. Як правильно зазначається у науковій літературі, правомірне обмеження конституційних свобод людини відповідно до законодавства воєнного стану

є не передбаченою КК обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння [160, с. 195].

2. Воєнний стан як обставина, що пом'якшує кримінальну відповідальність. Якщо особа об'єктивно могла виконати обов'язок щодо виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, але не виконує зазначений обов'язок у зв'язку з тим, що бере участь у збройному супротиву військовій агресії РФ або в інший спосіб допомагає боротьбі з ворогом, таку обставину можна розглядати як таку, що пом'якшує кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення, що розглядається, відповідно до частини 3 статті 66 КК України.

3. Воєнний стан як обставина, що обтяжує кримінальну відповідальність. Відповідно до пункту 11 частини 1 статті 67 КК України вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, що обтяжує покарання. Слід зазначити, що оскільки кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, відноситься до кримінальних проступків, тому ця обставина не може бути врахована як обставина, що обтяжує покарання. Проте вчинення такого кримінального правопорушення в умовах воєнного стану може характеризувати особу винного як наявність стійкої антисоціальної установки, зневагу до людських цінностей тощо [161].

Саме за визначеними ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що розглядається, його необхідно відмежовувати від суміжних правопорушень, наприклад статті 173-2 КУпАП (у формі невиконання термінового заборонного припису) та статті 382 КК України (невиконання судового рішення). Характер юридичних обов'язків, які не виконуються винною особою, відрізняються у цих складів правопорушень. Проте не виключається і можливість кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 382 та 390-1 КК України. Так, якщо рішення суду передбачає крім покладення на винного

обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або необхідності проходження програми для кривдників, передбачає й інших юридичних обов'язків, які винний не виконує, в його діях присутні ознаки сукупності зазначених кримінальних правопорушень.

Оскільки відповідно до положень статті 91-1 КК України обмежувальний захід може призначатися одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, то схоже співвідношення спостерігається і з складом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 389 КК України, залежно від того, який з обов'язків, зазначених у вироку, не виконує винний, він може бути притягнений до кримінальної відповідальності за однією з цих статей або за сукупністю кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 2

1. У роботі під об'єктом кримінального правопорушення розуміються суспільні цінності, тобто різноманітні об'єкти матеріального світу, в тому числі сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому, яким в результаті вчинення кримінального правопорушення спричиняється або може бути спричинена шкода.

2. Родовим об'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є інтереси правосуддя, під якими необхідно розуміти інтереси, пов'язані з повним об'єктивним розглядом і оцінкою судом правовідносин, що є предметом його компетенції, та постановлення на основі цього законного судового рішення.

3. Видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання судового рішення.

4. Безпосереднім об'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є інтереси правосуддя у частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників.

5. Обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників.

6. Кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не має предмета, а потерпілий, хоч і може бути наявним (ним може виступати особа, що постраждала від домашнього насильства: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), проте відноситься до факультативних ознак цього кримінального правопорушення, а тому його наявність не є обов'язковою.

7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, характеризується одним з альтернативних діянь: 1) невиконання обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК України; 2) невиконання обмежувальних приписів; 3) ухилення від проходження програми для кривдників.

8. Склад кримінального правопорушення, є формальним, вважається закінченим з моменту вчинення передбаченого законом діяння. У першій і другій формах – з моменту, коли хоча б один з обов'язків, передбачених відповідним обмежувальним заходом чи приписом, було порушено

зобов'язаною особою, у третій формі – з моменту, коли особа фактично ухилилась від виконання заходів, передбачених програмою для кривдників.

9. У всіх трьох формах діяння характеризується бездіяльністю – винна особа не виконує покладені на неї рішенням суду юридичні обов'язки за наявності можливості їх виконати.

10. Диспозиція статті 390-1 КК України відноситься одночасно і до бланкетних (для з'ясування ознак складу кримінального правопорушення необхідно звертатися до Закону України Про запобігання та протидію домашньому насильству»), і до відсильних (міститься пряма вказівка на статтю 91-1 КК України). З метою розширення сфери дії статті 390-1 КК України на обмежувальні заходи, що встановлюються кримінальним процесуальним законодавством, а також стабільності кримінального законодавства та можливості оперативно реагувати на можливі зміни законодавства щодо розширення сфери застосування обмежувальних заходів, пропонується виключити вказівку на статтю 91-1 КК України з тексту статті 390-1 КК України, а перелік таких заходів, закріплений у нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства – уніфікувати.

11. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників за своєю юридичною природою є вторинним кримінальним правопорушенням по відношенню до правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки представляє собою передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самостійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється.

12. Оскільки кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством охоплює і кримінальні проступки, пропонується замінити у

частині 1 статті 91-1 КК України слова «злочину» на слова «кримінального правопорушення».

13. Пропонується виключити частину 2 статті 76 з КК України, а також посилання на неї у частині 3 статті 76 КК України, оскільки зазначені у ній положення не встановлюють ніякого нового правила, а лише дублюють положення інших кримінально-правових норм.

14. Невдалим є використання у диспозиції статті 390-1 КК України понять «обмежувальний припис» та «обмежувальний захід» у множині, адже буквальне тлумачення норм законодавства вимагає встановлення факту невиконання винним одночасно двох або більше обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів. Пропонується замінити у диспозиції статті 390-1 КК України словосполучення «обмежувальних заходів», «обмежувальних приписів» на «обмежувального заходу», «обмежувального припису» відповідно.

15. З метою правильної кваліфікації та уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства, пропонується виділити направлення для проходження програми для кривдників з переліку обмежувальних заходів у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України.

16. Оскільки Стамбульська конвенція передбачає обов'язок держав належним чином забезпечувати виконання не тільки обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення для проходження програми для кривдників, а й термінового заборонного припису, пропонується передбачити у статті 390-1 КК України кримінальну відповідальність за невиконання термінового заборонного припису. Таке рішення спрямоване на подальшу реалізацію реформи кримінального законодавства щодо розширення переліку кримінальних проступків і виключення з адміністративного законодавства деліктів, що не відносяться до сфери управління.

17. Час (період на який призначаються обмежувальний захід або обмежувальний припис), місце (певна ділянка простору, на якій обмежується активність кривдника) та обстановка (певні умови, в яких вчиняється

кримінальне правопорушення) вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, не є його обов'язковими ознаками, оскільки виділяються не у всіх варіантах суспільно небезпечних діянь, проте можуть впливати на кримінально-правову оцінку діяння та виступати ознаками, що обтяжують або пом'якшують покарання.

РОЗДІЛ 3.

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО У СТАТТІ 390-1 КК УКРАЇНИ

3.1. Суб'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України

Дослідники відзначають, що з розвитком людства визначення того, хто вчинив кримінальне правопорушення (злочин) і підлягає за нього певному покаранню, проходило відому «еволюцію» (починаючи із тварин, які заподіювали шкоду господарству, і закінчуючи неживими предметами, що заподіювали шкоду людині, закликали до певних вчинків (наприклад, повстання) і навіть (в епоху середньовіччя) були залучені до чаклунства і потойбічних сил. Проте визнання на певному етапі розвитку кримінального права кримінальним правопорушенням (злочином) діяння саме як вольового акту фактично «звужило» зміст суб'єкта кримінального правопорушення (злочину) лише до людини (фізичної особи), наділеної «відповідальною волею», що виключало кримінальну відповідальність однієї людини за дії іншої (наприклад, батьків за дітей) [162, с. 144]. В загальному розумінні суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка вчинила кримінальне правопорушення. У більш вузькому, спеціальному розумінні суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка здатна нести кримінальну відповідальність у випадку вчинення нею умисного або необережного діяння, передбаченого кримінальним законом [163, с. 280]. Тому питання про суб'єкт кримінального правопорушення є питанням про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення і підлягає кримінальній відповідальності. Це прямо впливає з назви 4 Розділу КК України: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)» [164, с. 289; 165, с. 213; 166, с. 146].

На відміну від поняття «особа злочинця», яке охоплює сукупність усіх соціально-психологічних властивостей і особливостей, які притаманні злочинцю, і виявляються в його поведінці у суспільстві [167, с. 250], суб'єкт кримінального правопорушення містить тільки ті ознаки, які необхідно встановити для притягнення його до кримінальної відповідальності. Усі інші ознаки, якими характеризується суб'єкт, можуть впливати на кваліфікацію або виступати ознаками, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Як і будь-який інший елемент складу кримінального правопорушення, суб'єкт у сукупності з іншими елементами є підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності, дозволяє відмежувати кримінальне правопорушення від інших кримінальних правопорушень та деліктів інших галузей права. Певним чином ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення впливають на характеристику суспільної небезпечності кримінального правопорушення певного виду чи його окремого різновиду. Так, підвищена суспільна небезпечність порушення розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя), вчиненого службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи роботі (частина 2 статті 168 КК України), пояснюється тим, що, окрім заподіяння шкоди інтересам сім'ї, в якій відбулося усиновлення (удочеріння), вчинене псує репутацію системи органів, які забезпечують ці процеси, створює атмосферу недовіри до них і відповідно стримує людей від усиновлення (удочеріння) тощо [162, с. 147].

У науковій літературі пропонується подібно до об'єкта кримінального правопорушення сформулювати нову концепцію класифікації суб'єктів кримінального правопорушення у такому виді:

- 1) загальний суб'єкт;
- 2) спеціальний (груповий суб'єкт);
- 3) безпосередній суб'єкт кримінального правопорушення [168, с. 104].

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день така система фактично склалася у кримінальному законодавстві. Так у КК України на сьогоднішній день у статті 18 міститься визначення загального суб'єкта (частина 1), одного з можливих групових суб'єктів – службової особи (частини 3 та 4) та спеціального суб'єкта (частина 2), яке може характеризувати безпосереднього суб'єкта конкретного кримінального правопорушення. Єдине, що слід зазначити, що і безпосередній і груповий суб'єкти є спеціальними, адже вони завжди наділені певними додатковими ознаками, які відрізняють його від загального суб'єкта, звужують коло осіб, які можуть вчинити відповідне кримінальне правопорушення. Також слід зазначити, що групи суб'єктів можуть бути різними за колом ознак, які їх характеризують, і відповідно – колом суб'єктів, які можуть вчиняти ті чи інші кримінальні правопорушення. Тому в рамках такої групи можуть виділятися підгрупи (наприклад, службові особи можуть поділятися на так званих службових осіб публічного права та службових осіб приватного права). Тому на нашу думку, краще називати їх видовими та підвидовими.

Таким чином, на сьогоднішній день, на наш погляд, класифікація суб'єктів кримінального правопорушення має наступний вигляд:

1) загальний суб'єкт – який може бути суб'єктом буд-якого кримінального правопорушення, охоплює ознаки суб'єктів усіх кримінальних правопорушень;

2) спеціальний видовий суб'єкт – може бути суб'єктом певної групи кримінальних правопорушень, наділений певною ознакою або ознаками, які обмежують коло осіб, які можуть вчинити такі кримінальні правопорушення;

3) спеціальний підвидовий суб'єкт – є частиною видового, може бути суб'єктом певної меншої порівняно з видовим групи кримінальних правопорушень, наділений ознаками, які обмежують коло осіб, які можуть вчиняти такі кримінальні правопорушення, як у порівнянні з загальним суб'єктом, так і видовим;

4) спеціальний безпосередній суб'єкт – може бути суб'єктом конкретного кримінального правопорушення, у зв'язку з чим наділений сукупністю ознак, які характеризують його як суб'єкта такого кримінального правопорушення.

Відповідно до статті 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Це визначення загального суб'єкта, свого роду мінімальний стандарт – набір ознак, необхідних для того, щоб особа могла розглядатися як можливий учасник кримінально-правових відносин.

Виходячи з законодавчого визначення, прийнято виділяти наступні ознаки суб'єкта:

- 1) фізична особа;
- 2) осудність;
- 3) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Спробуємо надати стислу характеристику цим ознакам та визначити їх особливості щодо складу кримінального правопорушення, що розглядається.

Поняття фізичної особи наводиться у статті 24 ЦК України, де зазначено, що людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Таким чином суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки людина, що виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності тварин, предметів чи юридичних осіб. Хоча дискусії щодо можливості визнання юридичних осіб суб'єктом кримінального правопорушення постійно стають предметом наукових досліджень [169; 170]. Найбільше прихильників кримінальної відповідальності юридичних осіб серед дослідників, які аналізують досвід зарубіжного законодавства у цій сфері [171; 172; 173; 174]. На сьогоднішній день за кримінальним законодавством України до юридичних осіб можуть бути застосовані лише заходи кримінально-правового характеру, які не є кримінальною

відповідальністю. У науковій літературі до них застосовується поняття «квазікримінальна відповідальність» [175].

Не вступаючи у дискусію щодо питання доцільності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб або правової природи застосування до них заходів кримінально-правового впливу, зазначимо, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників на сьогоднішній день не може бути вчинене юридичною особою. Це пов'язано з тим, що відповідно до положень законодавства такі заходи застосовуються щодо осіб, які вчинили домашнє насильство або пов'язане з ним кримінальне правопорушення. Виходячи з характеру домашнього насильства, яка характеризується специфічними відносинами та зв'язками а також способу вчинення цього правопорушення, який охоплює фізичне, психічне, сексуальне або економічне насильство, можемо констатувати неможливість вчинення такого правопорушення юридичною особою. У той же час можливість вчинення подібних діянь уповноваженою особою юридичної особи від імені або в інтересах юридичної особи не виключається. Так, наприклад, можна уявити ситуацію, коли чоловік – директор фірми примушує жінку, з якою знаходиться у близьких відносинах, до статевого акту з представником правоохоронного або контролюючого органу з метою уникнення передбаченої законом відповідальності. На сьогоднішній день, відповідно до положень статті 96-3 КК України підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення домашнього насильства може виступати лише вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156-1 КК України (при цьому поняття «в інтересах» відповідно до примітки статті 96-3 КК України необхідно розуміти як «якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання

такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності»).

Таким чином, теоретична можливість застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру за вчинення домашнього насильства існує, проте оскільки обмежувальні заходи, обмежувальний припис або програма для кривдників передбачають обов'язки особистого характеру, які не можуть бути покладені на юридичну особу, то і невиконати зазначені заходи юридична особа не має можливості. Однак, можлива ситуація, коли уповноважена особа вчиняє від імені та/або в інтересах юридичної особи кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України. Наприклад, винна особа переслідує колишнє подружжя з метою примусити передати неправомірну вигоду для себе особисто та юридичної особи. У той же час, оскільки у статті 96-3 КК України серед кримінальних правопорушень, які можуть виступати підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, відсутня стаття 390-1 КК України, зазначені заходи у такому випадку не можуть бути застосованими.

Слід підтримати А.О. Данилевського, який зазначає, що якщо вже вдаватись до запровадження у кримінальне законодавство України заходів впливу щодо юридичних осіб, то обмежувати коло кримінальних правопорушень, які можуть виступати підставою для застосування таких заходів, є недоцільним. Тому необхідно визначити у частині 1 статті 96-3 КК України, що підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є вчинення уповноваженою фізичною особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України [176, с. 49]. Таке рішення дозволить застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб і за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. Відповідно до частини 1 статті 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. У науковій літературі осудність визначається як здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності) та керувати ними [177, с. 59].

Здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність), в свою чергу, означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак кримінального правопорушення (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обставини, часу і місця, способу його вчинення, його суспільно небезпечних наслідків). Здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати та керувати своїми вчинками [178, с. 141]. Зауважимо, що таке усвідомлення стосується тільки обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення і не обов'язково характеризується глибиною та деталізацією. Так, особа може не знати в деталях механізму спричинення шкоди об'єкту кримінального правопорушення, точного формулювання суспільних цінностей, на які посягає, достатньо усвідомлення фактичного змісту своїх дій а також того факту, що своїми діями вона становить небезпеку для суспільства, вчиняє діяння, яке потенційно здатно заподіяти шкоду суспільству, буде негативно оцінено ним. По відношенню до бездіяльності винна особа повинна усвідомлювати як юридичний обов'язок вчинити відповідні дії (або утриматися від їх вчинення) та можливість їх вчинення. Стосовно складу кримінального правопорушення, що розглядається, це означає, що винна особа повинна усвідомлювати, що вона невиконує юридичні обов'язки, покладені на неї рішенням суду, а саме – обмежувальний захід, обмежувальний припис або обов'язок пройти програму для кривдників, і такі дії будуть негативно сприйняті суспільством, здатні заподіяти йому шкоду, а також можливість виконати вказаний обов'язок.

Крім усвідомлення значення своїх дій (бездіяльності), необхідно також, щоб особа могла керувати своїми діями. Можливі ситуації, коли особа, усвідомлюючи фактичну сторону свого діяння, може усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та їх наслідків, але не може керувати своєю поведінкою. Такий стан спостерігається у піроманів, kleptomанів, наркоманів у стані абстиненції тощо. Такі хворі можуть цілком зберігати здатність усвідомлювати фактичну сторону вчинюваних ними дій і навіть розуміти їх суспільну небезпечність, проте вони втрачають здатність керувати своїми вчинками [178, с. 143].

У сучасній правозастосовній практиці України стан осудності презюмується, тобто особа вважається осудною, доки не буде встановлене протилежне.

Протилежним за змістом поняттям є неосудність, кримінально-правове значення якої розкривається у частині 2 статті 19 КК України, відповідно до якої не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Формула неосудності складається з двох критеріїв: медичного та юридичного. Медичний (біологічний) критерій неосудності пов'язаний із хворобливою природою психічного розладу здоров'я людини. До таких видів розладу належать хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство чи інший хворобливий стан психіки. Хронічне психологічне захворювання – це розлад психічної діяльності, який має тривалий характер, проявляє тенденцію до наростання хворобливих проявів і практично є невиліковним. До даної групи належать: шизофренія, епілепсія, сифіліс мозку, маніакально-депресивний психоз, прогресивний

параліч, параноя та низка інших хвороб. Як правило, вони є невиліковними та часто мають прогресуючий характер.

Тимчасовим розладом психічної діяльності визнається гостре, короткочасне психічне захворювання, яке перебігає у вигляді нападів. Порівняно з попередньою групою захворювань, ці хвороби тривають коротший період часу, виникають раптово (найчастіше внаслідок тяжких душевних травм) та підлягають лікуванню. До них належать такі як реактивний стан, гострий алкогольний психоз, так звані виняткові стани (патологічне сп'яніння, патологічний ефект), сутінкові стани тощо.

Недоумство (олігофренія) – найбільш тяжке психічне захворювання (психологічне каліцтво). Воно обумовлене ураженням головного мозку під час пологів або набутий у ранньому дитинстві внаслідок хворобливого стану психіки дитини. Недоумство проявляється в трьох формах: ідіотія (найглибший ступінь розумового недорозвитку), імбецильність (менш глибокий; як правило, не виключає осудності), дебільність (найлегша форма). Різняться вони різним ступенем тяжкості ураження психіки.

Під іншим хворобливим станом психіки розуміють ті види захворювань, які пов'язані з хворобливим станом психіки і можуть бути підставою для визнання особи неосудною. Ці стани характеризуються тимчасовими розладами психіки, не належать до хронічних або тимчасових розладів психіки, але за своїми психопатологічними ознаками можуть бути прирівняні до них. Їх утворюють, зокрема, деякі форми психопатій, різноманітні розлади психіки, які виникли внаслідок перенесення тяжких інфекційних захворювань, нервово-психічні розлади у наркоманів у період абстиненції, психічні зміни особистості, які виникають на тлі глухонімоти та ін [178, с. 141-142].

Проте одного медичного критерію недостатньо для визнання особи неосудною, необхідно встановити також юридичний критерій – нездатність особи усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними. Цей критерій характеризується інтелектуальним та вольовим моментами (ознаками).

Інтелектуальна ознака юридичного критерію неосудності полягає у нездатності особи усвідомлювати характер та значення вчинюваних нею дій (бездіяльності). Вольова ознака полягає у відсутності здатності особи керувати своєю поведінкою [162, с. 155]. Для встановлення юридичного критерію неосудності необхідна наявність хоча б одного (або інтелектуального, або вольового) моменту. Неосудність встановлюється виключно судом на підставі висновку судово-психіатричної експертизи [179, с. 59].

У разі, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, захворіла до постановлення вироку на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, вона не підлягає покаранню. Оскільки невід’ємною складовою покарання є державний осуд, однак особа, яка захворіла на зазначену психічну хворобу, не може адекватно сприймати такий осуд і зміст покарання, то згідно з частиною 3 статті 19 КК України до неї за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру. Після одужання така особа може підлягати покаранню, якщо відсутні правові підстави звільнення її від кримінальної відповідальності або покарання [162, с. 155].

Виділяється і проміжне явище – обмежена осудність, яка розкривається у статті 20 КК України. Відповідно до зазначеної норми підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Законодавець не вказує, як само суд повинен врахувати обмежену осудність при призначенні покарання. Більшість науковців вважають, що таку обставину слід розглядати як обставину, що пом’якшує кримінальну

відповідальність. Такої ж погляду дотримується і Пленум Верховного Суду України, який в пункті 6 постанови від 3 червня 2005 року № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» підтримав практику тих судів, які враховували стан обмеженої осудності як обставину, що пом'якшує покарання [180, с. 281; 181; 182].

Тісно пов'язаним з поняттям осудності є також вчинення кримінального правопорушення у стані сп'яніння. Це питання є настільки значущим, що законодавець виділив для його вирішення окрему статтю 21 КК України. У ній зазначається, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності. У такої особи, як правило, зберігається контакт з оточуючим середовищем, вона не втрачає можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними, а шкідливий вплив алкоголю і наркотичних речовин на організм людини різко збільшує прояви агресії, неповаги до норм моралі та права [162, с. 157].

Очевидно, що поведінка людини, яка перебуває в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, помітно відрізняється від її поведінки в тверезому стані. Не викликає сумніву й те, що нетверезий стан стимулює антисуспільну поведінку людини, зловживання алкоголем, вживання наркотиків приводить до загальної деградації особистості й формування антисуспільного наряду в її поведінці. В подібних випадках іноді виникає навіть необхідність у призначенні судово-психіатричної експертизи з тим, щоб впевнитись, що певні аномалії психічної діяльності в таких осіб не викликали хворобливих розладів психіки, не досягли того рівня, який визначає наявність медико-біологічного критерію неосудності. Проте при фізіологічному або наркотичному сп'янінні питання щодо призначення такої експертизи, як правило, не виникає [183, с. 75].

Враховуючи той факт, що діяння, які становлять об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, як правило, розтягнуті у часі, стан сп'яніння при вчиненні кримінального правопорушення констатується судом не завжди. Тим не менше, такий стан як обставина, що обтяжує покарання був встановлений у 15 вирокх (7,8 %) з числа досліджених матеріалів кримінальних проваджень (Додаток А).

Що стосується стану паталогічного сп'яніння, при якому особа втрачає можливість усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, то така особа визнається неосудною і не підлягає кримінальній відповідальності. Паталогічне сп'яніння є проявом тимчасового психічного розладу, який викликається вживанням певної кількості алкогольних напоїв, виникає раптово і триває протягом незначного проміжку часу (за певних обставин при такій формі сп'яніння вживання алкогольних напоїв може поєднуватися зі стресом, ураженням центральної нервової системи, черепно-мозковою травмою та ін.) [162, с. 158].

Останньою ознакою загального суб'єкта є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Загальнорозповсюдженим є підхід, за якого передумовою осудності фізичної особи є досягнення нею певного віку, з якого вона може притягатися до кримінальної відповідальності. Це пов'язано з тим, що людина починає усвідомлювати свої дії, давати об'єктивну оцінку тим чи іншим явищам суспільного життя, наслідкам своїх дій і впливу їх на оточуючий світ не з моменту народження, а набагато пізніше, коли вже набуде достатнього психологічного та соціального рівня розвитку, а отже, у неї з'явиться певна правова свідомість. Тому встановлення правотворцем мінімального віку кримінальної відповідальності обумовлено взаємозв'язком між можливістю суб'єкта усвідомлювати характер своїх дій, негативні наслідки, що цими діями спричиняються, керувати своїми діями та віковою характеристикою особи. Досягнення певного віку дає також право стверджувати, що в нормі підлітки за рівнем свого фізіологічного та психологічного розвитку вже здатні зрозуміти міри кримінально-правового

впливу, цілі покарання, усвідомити всю суспільну небезпечність своєї поведінки, а отже, стає можливим їх ресоціалізація та перевиховання [184, с. 144]. Тільки за умови досягнення певного віку під впливом сім'ї, школи, соціального середовища підліток досягає певного рівня свідомості, який дозволяє йому розрізняти добре і погане, що може спричинити шкоду іншим людям. Підліток стає спроможним усвідомлювати соціальний зміст своєї поведінки, набуває достатнього рівня соціальної свідомості, який дозволяє йому оцінювати не лише фактичний бік своїх вчинків, але і їх соціально-правову значимість [185, с. 173].

За загальним правилом, викладеним у частині 1 статті 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. У частині 2 цієї ж статті наводиться вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за які відповідальність може наставати раніше – якщо винній особі на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 14 років. Перший у науковій літературі іноді називають «загальним» віком, а другий – «зниженим» або «спеціальним» [186, с. 184]. Диференціюючи вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за різні кримінальні правопорушення, законодавець враховував відсутність життєвого досвіду та особливості розвитку мислення неповнолітніх, які не дають їм можливості передбачати однакові із дорослими заходи обережності [187, с. 120].

У науковій літературі відзначається, що серед дослідників немає єдності у поглядах щодо підстав, якими повинен керуватись законодавець під час встановлення мінімального віку суб'єкта кримінального правопорушення в КК України. Виокремлюють два підходи до питання встановлення мінімального віку суб'єкта кримінального правопорушення. Представники першого підходу пропонують встановити єдиний мінімальний вік суб'єкта кримінального правопорушення. Проте серед науковців цього підходу немає єдиної думки з приводу віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності. Представники другого підходу пропонують

до встановлення мінімального віку суб'єкта кримінального правопорушення підходити диференційовано, тобто встановити вік суб'єкта кримінального правопорушення за вчинення всіх кримінальних правопорушень і вік суб'єкта кримінального правопорушення за вчинення лише окремих кримінальних правопорушень. Однак вчені другого підходу висловлюють різні погляди щодо:

1) віку, з досягненням якого особа може бути суб'єктом кримінального правопорушення за вчинення всіх кримінальних правопорушень та за вчинення лише окремих кримінальних правопорушень;

2) кола кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа може підлягати кримінальній відповідальності, з досягненням відповідного віку. Крім цього, серед представників другого підходу виокремлюється окрема група науковців, які пропонують диференційовано підходити ще й до віку суб'єкта кримінального правопорушення за вчинення лише окремих кримінальних правопорушень [188, с. 282-283]. Оскільки вирішення зазначених питань, виходить за межі предмету цього дослідження, зазначимо, що у роботі ми будемо використовувати чинний на сьогоднішній день стан кримінального законодавства, що регламентує мінімальний вік кримінальної відповідальності. Для нас більший інтерес становить вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, що розглядається.

Оскільки стаття 390-1 КК України не входить до переліку кримінальних правопорушень, викладених у частині 2 статті 22 КК України, можна зробити висновок, що за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або ухилення від проходження програми для кривдників кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення такого кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Чи доцільно зменшувати вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за це кримінальне правопорушення?

На думку вчених за основу зниження віку кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, зазначені у частині 2 статті 22 КК України, покладені такі критерії:

а) рівень розумового розвитку особи, який свідчить про можливість уже в 14 років усвідомити фактичні ознаки та суспільну небезпечність кримінальних правопорушень, зазначених у частині 2 статті 22 КК України;

б) значну поширеність цих кримінальних правопорушень серед підлітків;

в) значну суспільну небезпечність (тяжкість) більшості з цих кримінальних правопорушень [189, с. 391].

Проаналізуємо невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників на відповідність зазначеним критеріям зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

По-перше, рівень розумового розвитку особи для усвідомлення фактичних ознак та суспільної небезпечності кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, повинен бути достатньо високим. З одного боку, той факт, що юридичні обов'язки виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, викладені у рішенні суду полегшують усвідомлення суспільної небезпечності та фактичної сторони діяння, оскільки особа розуміє, що якщо так вирішив суд, то невиконання його рішення викличе негативну оцінку з боку суспільства. З іншого боку, казуїстичний характер судових рішень, використання спеціальної юридичної термінології ускладнюють розуміння його змісту, особливо для особи, яка ще не отримала ще навіть повної середньої освіти. Не додає упевненості вольовому контролю винною особою своїх дій той факт, що рішення суду в цьому випадку стосується сфери приватного – стосунків серед членів родини або близьких осіб, у які втручається держава. Підлітку важко обмежувати себе у спілкуванні та знаходженні поряд з членами сім'ї та

близькими особами, складно зрозуміти, чому і як може держава обмежувати його у спілкуванні з близькими.

По-друге, про значну поширеність серед підлітків невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників складно говорити, оскільки ніхто не веде такої статистики. Можемо вести мову лише про теоретичну можливість вчинення таких дій особами у віці від 14 до 16 років. Як уже зазначалося, відповідно до положень статті 91-1 КК України обмежувальні заходи можуть призначатися лише особам, яким на момент вчинення домашнього насильства виповнилося 18 років. Тому невиконати обмежувальні заходи, зазначені у цій статті, вони не можуть. Обмежувальні заходи, передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві такого обмеження не мають, а тому можуть застосовуватися до особи, яка підозрюється у вчиненні будь-якого злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Оскільки за деякі з них (наприклад, вбивство, заподіяння тяжких й середньої тяжкості тілесних ушкоджень, зґвалтування, сексуальне насильство) до кримінальної відповідальності можуть притягатися особи у віці від 14 до 16 років, то таким особам вони можуть бути призначені, а значить – особи можуть їх невиконувати. Те саме стосується і обмежувального припису та програми для кривдників, оскільки домашнє насильство або насильство за ознакою статі може бути вчинене особою у віці від 14 до 16 років, то і обмежувальний припис а також направлення для проходження програми для кривдників можуть бути призначені такій особі. Єдине обмеження стосується права проживання. Відповідно до положень частини 3 статті 350-6 ЦПК України обмежувальний припис, виданий судом стосовно особи, яка на момент винесення рішення суду не досягла вісімнадцятирічного віку, не може обмежувати право проживання (перебування) цієї особи у місці свого постійного проживання (перебування). Однак як правильно зазначається у літературі навіть факт збільшення кількості злочинів серед малолітніх не може виступати домінуючим критерієм зниження віку кримінальної відповідальності, адже

обов'язково слід враховувати особливості розумового розвитку певної вікової групи, психофізичні особливості особи (біологічні та соціальні фактори). Дослідниками доведено, що при встановленні мінімального віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, варто керуватися, в першу чергу, даними медичних та психологічних досліджень [190, с. 126; 191].

По-третє, за ступенем суспільної небезпеки на сьогоднішній день кримінальне правопорушення, закріплене у статті 390-1 КК України, відноситься до кримінальних проступків, тобто на думку законодавця не характеризується значною суспільною небезпекою. І хоча цей критерій є далеко не головним та необов'язковим (враховуючи той факт, що частина 2 статті 22 КК України передбачає і кримінальні проступки), він також не свідчить на користь зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Таким чином, на сьогоднішній день відсутні фактори, які б свідчили про доцільність зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

Особа вважається такою, що досягла певного віку, в 0 годин наступної за днем народження доби. Вік її встановлюється за особистими документами або експертним шляхом. У випадках, коли вік обвинуваченого неповнолітнього встановлює судово-медична експертиза, днем його народження слід вважати останній день визначеного року, а визначаючи вік мінімальною і максимальною кількістю років, виходять з пропонованого експертизою мінімального віку цієї особи [167, с. 249].

Крім мінімального, останнім часом у науковій літературі піднімається питання і можливості встановлення максимального віку кримінальної відповідальності, зважаючи на той факт, що старече одряхління як елемент психічних аномалій, що може виключати кримінальну відповідальність.

Проте у науковій літературі пропозиція встановлення максимального віку суб'єкта кримінального правопорушення не отримала підтримки, адже психологічні і фізіологічні зміни у людей протікають індивідуально, тому календарний вік не завжди може відобразити психологічний і фізіологічний стан особи [192, с. 84-86]. Аналізуючи це питання крізь призму кримінальної відповідальності за невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису або ухилення від проходження програми для кривдників, зазначимо, що якщо особа через вікові особливості не здатна усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними або до неї недоцільно застосовувати заходи кримінально-правового впливу, навряд чи суд призначить їй обмежувальний захід, обмежувальний припис або направить таку особу для проходження програми для кривдників. Тому це питання для складу кримінального правопорушення, що розглядається, не є актуальним.

У кримінальному законодавстві суб'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України прямо не визначений, є лише вказівка, на те, що зазначені заходи до особи застосовані судом. Проте системне тлумачення законодавства дає підстави стверджувати, що він є спеціальним.

Відповідно до частини 2 статті 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Як бачимо, спеціальному суб'єкту притаманні ті самі ознаки, що характеризують й загального суб'єкта (фізична особа, осудність, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність).

Окрім законодавчого визначення спеціального суб'єкта у літературі наводяться численні наукові визначення, які в більшості випадків зводяться до того, що спеціальним суб'єктом є особа, яка окрім загальних ознак, володіє конкретними особливостями, що прямо вказані у диспозиції відповідної статті або впливають із контексту кримінального

правопорушення [193, с. 622; 194, с. 57; 195, с. 151]. Як правильно відзначається у науковій літературі, ознаки спеціального суб'єкта, доповнюючи ознаки загального суб'єкта кримінального правопорушення, звужують коло осіб, які можуть підлягати кримінальній відповідальності. Визначення спеціальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення обумовлюється специфікою окремих складів кримінальних правопорушень, вчинення яких є можливим виключно у зв'язку з відповідним видом людської діяльності, яку можуть здійснювати не всі, а обмежене коло суб'єктів [196]. Такі ознаки настільки істотні, що їхня наявність, з точки зору кримінального закону, або робить діяння суспільно небезпечним, або різко змінює характер та ступінь суспільної небезпеки [197, с. 22].

У літературі існують різні підходи до класифікації таких ознак. Одну з них наводить у своєму дисертаційному дослідженні Н.Г. Таран:

- 1) ознаки, які характеризують особистісні якості суб'єкта кримінального правопорушення;
- 2) ознаки, які характеризують становище особи у суспільстві та сім'ї;
- 3) ознаки, які визначаються професійними обов'язками та можливостями суб'єкта кримінального правопорушення [190, 156].

Враховуючи той факт, що всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (фізична особа, осудність, вік кримінальної відповідальності) повинні бути наявними на момент вчинення кримінального правопорушення, то і особливі ознаки спеціального суб'єкта визначаються станом на момент вчинення кримінально протиправного діяння. Таким чином, і обмежувальні ознаки, які окреслюють коло осіб, які окреслюють коло осіб, що можуть бути суб'єктами відповідних кримінальних правопорушень, також мають бути наявними на момент вчинення таким суб'єктом кримінального правопорушення. Ці ознаки у процесі судового пізнання дістають свій вияв у конкретизації вимог до суб'єкта окремого кримінального правопорушення і закріплюються у відповідній статті Особливої частини КК України. Так, з одного боку, окреслюється коло осіб,

які можуть бути суб'єктами даного кримінального правопорушення, а з іншого – виключається кримінальна відповідальність осіб, що не відповідають таким ознакам [198, с. 77].

Як уже зазначалося, більшість дослідників, які приділяли увагу складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, зазначають, що його суб'єкт є спеціальним. Проте характеристика такого спеціального суб'єкта у різних джерелах відрізняється.

Так, Л.М. Палюх визначає суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, наступним чином: засуджений, обвинувачений, особа, до якої суд застосував обмежувальний припис в порядку цивільного судочинства, підозрюваний, обвинувачений, до якого суд застосував такий обмежувальний захід як направлення для проходження програми для кривдників [2, с. 512]. На наш погляд, подібне визначення є тавтологічним, у ньому відбувається поєднання двох різних критеріїв класифікації (процесуальний статус та вид судочинства), а також не враховує той факт, що направлення для проходження програми для кривдників може відбуватися і відповідно до норм адміністративного судочинства (стаття 39-1 КУпАП).

На думку М. В. Шепітька таким спеціальним суб'єктом є особа, яка вчинила домашнє насильство (стаття 91-1 КК України) або кривдник (глава 13 ЦПК України, статті 26, 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [106, с. 689]. Вважаємо таке визначення неточним. По-перше, у статті 91-1 КК України зазначається, що обмежувальні заходи можуть застосовуватися до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Таке поняття є ширшим за поняття домашнього насильства. По-друге, відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдник – це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі, тобто це поняття охоплює і особу, яка вчинила домашнє насильство, тож протиставляти ці поняття є некоректним. По-третє, самого факту вчинення домашнього

насильства недостатньо для визнання особи суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, для цього на неї повинні бути покладені відповідні правові обов'язки, визначені рішенням суду.

М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров цілком обґрунтовано відзначають, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, до якої застосовано, відповідно, обмежувальний захід, передбачений статтею 91-1 КК, або обмежувальний припис, або яку зобов'язано пройти програму для кривдників є особа, до якої застосовано, відповідно, обмежувальний захід, передбачений статтею 91-1 КК, або обмежувальний припис, або яку зобов'язано пройти програму для кривдників [10, с. 170]. Дійсно, за невиконання якогось обов'язку особа може підлягати відповідальності тільки якщо такий обов'язок покладений на неї законом або рішенням суду. Оскільки рішення про застосування обмежувального заходу, обмежувального припису або проходження програми для кривдників приймає суд, то в цьому випадку мова йде про невиконання обов'язку, покладеного на особу рішенням суду. Цілком логічно припустити, що таке рішення повинно набути чинності відповідно до законодавства.

Д.О. Балабанова суб'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, називає особу, щодо якої відповідні заходи застосовані судом та яка визнається кривдником (тобто особою, котра вчинила домашнє насильство у будь-якій формі) [81, с. 169]. Незважаючи на той факт, що на сьогоднішній день обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або проходження програми для кривдників можуть застосовуватися виключно до кривдників, тобто осіб, які вчинили домашнє насильство в будь-якій формі, обмежувати коло суб'єктів цього кримінального правопорушення лише кривдниками означає безпідставно обмежувати потенціал цієї норми. На нашу думку, з часом сфера застосування, наприклад, обмежувальних заходів може бути розширена й на інші кримінальні правопорушення (наприклад, зґвалтування), тому ми свідомо не звужуємо коло суб'єктів цього

кримінального правопорушення вказівкою на ознаки кримінального правопорушення, яке вони вчинили.

На думку Юсубова К.В. до ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, відносяться:

1) ознаки, якими характеризується суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 389 КК України, а саме призначення такій особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, набрання законної сили вироком суду, незалежно від фактичного відбування нею покарання;

2) це особа, яка вчинила кримінальне правопорушення певного виду, а саме – кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством;

3) така особа досягла 18-річного віку, з якого відповідно до частини 2 статті 91-1 КК України до неї можуть бути застосовані обмежувальні заходи визначені у вироку [3, с. 187].

Таке твердження потребує певних уточнень. По-перше, ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 389 КК України, повинна бути наділена лише особа, щодо якої застосовуються обмежувальні заходи, передбачені у статті 91-1 КК України, проте і в цьому випадку призначення такій особі покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а також набрання законної сили вироком суду, незалежно від фактичного відбування винним покарання, не є обов'язковими ознаками, оскільки відповідно до положень частини 1 статті 91-1 КК України, обмежувальні заходи можуть бути застосовані і до особи, яка звільнена від кримінальної відповідальності чи покарання. Крім цього, зазначені вимоги не поширюються на осіб, яким рішенням суду призначені обмежувальні приписи або необхідність проходження програми для кривдників.

По-друге, вимога вчинення кримінального правопорушення певного виду – пов'язаного з домашнім насильством, також може стосуватися лише осіб, яким рішенням суду призначено обмежувальні заходи, передбачені у статті 91-1 КК України, оскільки відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» обмежувальні

приписи або програма для кривдників можуть бути призначені особам, які вчинили домашнє насильство, яке не містить складу кримінального правопорушення (наприклад, підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого у статті 173-2 КУпАП).

По-четверте, не узгоджується з положеннями чинного законодавства позиція автора щодо необхідності досягнення суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, 18-річного віку. Як і в попередніх зауваженнях, така уточнення стосується лише осіб, щодо яких за рішенням суду застосовуються обмежувальні заходи. Так, зазначений Закон України Про запобігання та протидію домашньому насильству» оперує поняттям «дитина-кривдник», під якою розуміють особу, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі [131]. Щодо такої особи також може бути прийняте рішення щодо проходження програми для кривдників, тому вона також може бути суб'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників. Положення статті 22 КК України дозволяють зробити висновок, що мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, становить 16 років.

У той же час О. Чорна визначає суб'єкта невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників по-іншому. На її думку ним необхідно визнавати одного з подружжя або колишнього подружжя або іншу особу, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах та яка досягла 18-річного віку. Така особа систематично вчиняє домашнє насильство, визнана судом винуватою у її вчиненні, до неї застосований один або декілька обмежувальних заходів, але вона їх не виконує [46, с. 144].

З таким визначенням погодитись важко. По-перше, вочевидь авторка помилилася, коли визначала, що суб'єктом кримінального правопорушення є особа, «з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких

відносинах». Такий підхід означає, що винних осіб мінімум дві. Скоріше за все малося на увазі, що це особа, з якою потерпілий (потерпіла) перебуває або перебувала у зазначених відносинах.

По-друге, запропонована авторкою деталізація осіб, до яких можуть застосовуватися обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програма для кривдників виглядає зайвою та не відповідає положенням Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Так, у статті 1 зазначеного закону зазначається, що домашнє насильство може бути вчинене в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, а у статті 3 зазначається, що дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);

13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя;

16) на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання [131].

Як бачимо, законодавчий перелік набагато більший.

По-третє, не можна погодитись з тезою авторки про те, що винна особа повинна систематично вчиняти домашнє насильство. Систематичність є ознакою кримінального правопорушення, передбаченого у статті 126-1 КК України, проте обмежувальні приписи та проходження програми для кривдників, як уже зазначалося, можуть застосовуватися і до осіб, в діях яких є ознаки домашнього насильства, але відсутній склад кримінального правопорушення. Тож вказівка на систематичність вчинення домашнього насильства не відповідає положенням законодавства.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, тісно пов'язаний з характеристикою особи, щодо якої можуть бути застосовані обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або яка може бути направлена для проходження програми для кривдників. У свою чергу зазначені заходи можуть бути застосовані тільки щодо осіб, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі. Проте для кримінальної відповідальності за статтею 390-1 КК України має значення тільки юридичний обов'язок, визначений у рішенні суду. У попередніх розділах роботи ми вже зазначали, що такі обов'язки мають певні обмеження щодо суб'єктів за сферою застосування. Так, обмежувальний захід у кримінальному законодавстві може застосовуватися тільки щодо осіб, які

досягли 18 років, а обмежувальний припис, виданий судом стосовно особи, яка на момент винесення рішення суду не досягла вісімнадцятирічного віку, не може обмежувати право проживання (перебування) цієї особи у місці свого постійного проживання (перебування). І якщо логіку останнього обмеження можна пояснити захистом прав дітей та турботою про неповнолітню особу, якій складно знайти собі інше місце проживання, то чим керувався законодавець, формулюючи положення частини 2 статті 91-1 КК України, пояснити важко.

По-перше, як уже неодноразово зазначалося, обмеження, аналогічні, викладеним у частині 1 статті 91-1 КК України, існують і в інших галузях законодавства (кримінальному процесуальному, адміністративному, цивільному), проте вимога досягнення особою 18 років визначена тільки у КК України (якщо не брати до уваги обмеження права проживання/перебування особи, про що вже зазначалося).

По-друге, чому вік особи визначається на момент вчинення домашнього насильства? Між вчиненням домашнього насильства та винесенням вироку або прийняттям рішення про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання може пройти значний проміжок часу, а визначені у статті 91-1 КК України заходи не є покаранням і ніяк не пов'язані з психоемоційним розвитком винної особи на момент вчинення кримінального правопорушення, вони спрямовані за забезпечення безпеки жертви домашнього насильства і стосуються поведінки особи в подальшому.

На нашу думку, в інтересах особи, потерпілої від домашнього насильства, система спеціальних заходів, які можуть бути застосовані до кривдника, повинна бути максимально уніфікована. Тому пропонуємо конкретизувати у положеннях кримінального та кримінального процесуального законодавства, що вимога досягнення особою 18 років на момент прийняття рішення про застосування обмежувальних заходів стосується тільки заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства.

Таким чином можна зробити висновок, що суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є спеціальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов'язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів [199].

3.2. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України

На відміну від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, яка характеризує зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення охоплює внутрішній зміст суспільно небезпечного діяння і включає в себе саме ті процеси, які відбуваються у психіці людини в момент вчинення кримінального правопорушення, а саме – психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння. Вона не сприймається іншими особами безпосередньо як явище об'єктивної реальності – на відміну від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, яка являє собою фактичний зміст діяння та об'єктивно сприймається особами, які є учасниками кримінального провадження. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення має пряму залежність від психічних та психологічних особливостей особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Зокрема, контролювати власну поведінку, дотримуватися морально-етичних норм та правил поведінки, адекватно сприймати зовнішній світ може лише особа з певним рівнем розумових здібностей [200, с. 57].

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є найменш дослідженою в науці кримінального права та викликає найбільші складнощі в

процесі доказування. Пояснити це досить легко: суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину або кримінального проступку, яку неможливо зафіксувати та розкрити, як мінімум, без дослідження об'єктивних ознак кримінального правопорушення, адже досить складно (а інколи навіть неможливо) об'єктивно встановити, яка мозкова активність відбувається в голові у суб'єкта кримінального правопорушення [201, с. 215].

Психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння визначається свідомістю та волею. У межах вчення про детермінованість поведінки особи воля та свідомість людини є головними психічними функціями, визначальними для її поведінки, базовою основою, на якій ґрунтуються положення кримінального права про осудність фізичної особи. Виходячи з цього, людина є розумною вольовою особистістю, що усвідомлено обирає тип власної поведінки, а не біологічною істотою, що перебуває під впливом фізіологічних факторів. А оскільки людина є свідомою та вольовою особистістю, то вона може повністю керувати своїми діями. Саме зв'язок психічного стану особи та її поведінки є найбільш важливим при кваліфікації суспільно небезпечного діяння. Людська психіка являє собою засіб для сприйняття та розуміння різних явищ і процесів, правил поведінки, моральних норм, суспільного та державного ладу і навколишнього світу взагалі. Крім того, психічні процеси допомагають досягати мети, тренувати волю, вчинювати дію або бездіяльність, усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності) при вчиненні злочину, відчувати вину тощо [200, с. 58]. Саме у цьому проявляється зв'язок суб'єктивної сторони з ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.

Основним елементом суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина. Відповідно до статті 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Законодавче визначення умислу (прямого та непрямого) а також необережності (кримінальної протиправної самовпевненості та кримінальної

протиправної недбалості) наводиться у статтях 24 та 25 КК України відповідно.

Вина має певні характеристики, до яких належать: зміст вини – ставлення особи до усієї сукупності об'єктивних ознак вчинюваного нею діяння; соціальна сутність – негативне або зневажливе ставлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до суспільних відносин, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність; ступінь вини – кількісний показник, оціночна категорія, що виражає міру негативного ставлення особи до основних соціальних цінностей, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність; форми вини – зазначені в законі поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України [202, с. 280].

Р.В. Вереша виділяє також обсяг вини – психічне ставлення особи до об'єктивних ознак (конструктивні, конструктивно-органічні, кваліфікуючі, пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини), які мають значення для кваліфікації вчиненого діяння за певною нормою КК України [200, с. 157].

Структура вини визначається як сукупність встановлених у кримінальному законі інтелектуальних та вольових ознак (свідомості та волі), які визначають зміст вини у конкретному кримінальному правопорушенні [200, с. 158].

Поряд з виною, яка є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, до складу суб'єктивної сторони входять такі факультативні ознаки як мотив та мета. Мотив і мета побічно підтверджують наявність вини суб'єкта кримінального правопорушення, можуть виступати обов'язковими ознаками кримінального правопорушення (у випадку вказівки на них у кримінально-правовій нормі), можуть мати значення при виявленні обтяжуючих та пом'якшуючих обставин у кримінальному правопорушенні [203, с. 272].

Іноді у науковій літературі до факультативних ознак відносять також емоційний стан [204], проте ми поділяємо точку зору А.О. Данилевського,

який зазначає, що що емоційний стан не є самостійною ознакою складу кримінального правопорушення. Він має подвійний характер: впливає як на суб'єктивну сторону діяння, визначаючи особливості мотивів поведінки особи, та на суб'єкта кримінального правопорушення, характеризуючи ступінь усвідомлення особою своїх дій та здатність керувати ними [205, с. 143]. Оскільки у кримінальному правопорушенні, передбаченому у статті 390-1 КК України, зазначені факультативні ознаки не виділяються, досліджувати їх детально видається недоцільним.

Перейдемо безпосередньо до характеристики суб'єктивної сторони невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Зміст вини в цьому випадку утворює ставлення особи до об'єктів (інтересів правосуддя в частині забезпечення виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, а також прав та інтересів особи, в інтересах якої призначені зазначені заходи, – її безпеки, життя, здоров'я тощо) та суспільно небезпечного діяння у виді невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису або ухилення від проходження програми для кривдників. Очевидно, що винна особа усвідомлює (з різним ступенем деталізації та конкретизації), що посягає на зазначені об'єкти а також суспільну небезпечність та характер своїх дій. З точки зору моментів передбачення та бажання, вона може передбачати можливі суспільно небезпечні наслідки свого діяння (з вірогідністю або неминучістю) та бажати або небажати настання зазначених наслідків, проте ці моменти знаходяться за межами складу кримінального правопорушення і не є обов'язковими для встановлення.

Характеризуючи соціальну сутність вини особи, яка вчиняє невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, слід зазначити, що вона характеризується або негативним, або зневажливим відношенням особи до інтересів правосуддя в частині забезпечення виконання обмежувальних

заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, а також прав та інтересів особи, в інтересах якої призначені зазначені заходи, – її безпеки, життя, здоров'я тощо. Особо прямо порушує або ігнорує юридичні обов'язки, встановлені судовим рішенням, тим самим протиставляє себе суспільству, не вважає себе морально зв'язаною певними обов'язками, ставить власну волю, свої права та інтереси вище за інтереси потерпілої від домашнього насильства особи, інтереси суспільства.

Що стосується ступеня вини, то в кожному випадку він може бути різним, залежати від того, наскільки негативно особа відноситься до об'єктів кримінального правопорушення, що розглядається, скільки обов'язків, встановлених рішенням суду, порушує винна особа та з якою інтенсивністю відбувається таке порушення.

Обсяг вини кримінального правопорушення, що розглядається, окреслюється відношенням винного до об'єкта та суспільно небезпечного діяння, передбаченого у статті 390-1 КК України, обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання.

Структура вини визначається інтелектуальним моментом, який характеризує усвідомлення суспільно небезпечного характеру невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Найбільше питань викликає форма вини, оскільки вона має найбільше практичне значення не тільки для кваліфікації конкретного кримінального правопорушення, а й для подальшого вирішення багатьох питань в сфері регулювання кримінального права (звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, умовно-дострокового звільнення від покарання, застосування амністії тощо), кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, визначення предмету і меж доказування, обрання запобіжного заходу тощо), виконання та відбування покарань (наприклад, визначення виду установи виконання покарань та ін.) [206, с. 94].

У диспозиції статті 390-1 КК України чітко визначається, що таке діяння може бути вчинене лише умисно. Відповідно до статті 24 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. В літературі виділяються також й інші класифікації умислу:

1. За моментом виникнення розрізняють:

а) заздалегідь обдуманий;

б) умисел, що виник раптово, який може бути простим або афектованим.

Для кваліфікації вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення із заздалегідь обдуманим умислом необхідно встановити, що умисел вчинити кримінальне правопорушення і конкретна його реалізація відокремлені певним проміжком часу, протягом якого суб'єкт кримінального правопорушення обмірковує план вчинення кримінального правопорушення, спосіб і засоби його скоєння, місце, час, обстановку тощо. Такий вид умислу має значення для кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті за попередньою змовою, тощо.

Для кваліфікації вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення з умислом, що виник раптово (тобто таким, що характеризується раптовою появою і швидкоплинністю), необхідно встановити, що умисел на вчинення кримінального правопорушення негайно з'явився та негайно був реалізований особою. У такому разі між виникненням умислу та його реалізацією відсутній проміжок часу, або він є дуже незначним. Цей вид умислу, у свою чергу, може бути простим або афектованим. У більшості випадків такий вид умислу не має значення для кваліфікації.

2. За ступенем конкретизації уявлень суб'єкта про фактичні та соціальні характеристики діяння та ступенем конкретизації передбачення наслідків умисел можна поділити на: а) конкретизований (визначений), який може бути простим чи альтернативним, і б) неконкретизований (невизначений).

Для кваліфікації вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення з конкретизованим умислом необхідно встановити, що: а) суб'єкт мав конкретне уявлення (усвідомлення) про якісні та кількісні фактичні й соціальні характеристики діяння та б) наслідки такого діяння чітко конкретизовані у свідомості суб'єкта. Конкретизований умисел, за загальним правилом, може бути лише прямим. Якщо при конкретизованому прямому умислі суспільно небезпечні наслідки не настали, то можна говорити лише про замах на вчинення кримінального правопорушення.

Для кваліфікації вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення з неконкретизованим умислом необхідно встановити, що: а) суб'єкт мав не конкретне, а лише узагальнене уявлення (усвідомлення) про якісні та кількісні фактичні й соціальні характеристики діяння та б) наслідки такого діяння не конкретизовані чітко в його свідомості. Тому у випадку неконкретизованого умислу кваліфікація відбувається за фактично заподіяними суспільно небезпечними наслідками, тобто тими наслідками, які фактично настали. Неконкретизований умисел може бути як прямим, так і непрямим [207, с. 132].

Хоча у статті 23 КК України називаються лише дві форми вини, законодавство про кримінальну відповідальність передбачає цілий ряд кримінальних правопорушень, для яких характерне неоднорідне (лише умисне чи лише необережне) ставлення особи до вчиненого діяння та його суспільно небезпечних наслідків (і відповідно, причинного зв'язку). Таке становище дозволяє їм виділяти «змішану» або «подвійну» форму вини [206; 208; 209; 210]. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не передбачає можливості неоднакового відношення до

діяння та суспільно небезпечних наслідків (можливі наслідки знаходяться за межами цього складу кримінального правопорушення), видається недоцільним зупинятися на цій дискусії. Зазначимо лише, що такий підхід суперечить чинним на сьогоднішній день положенням статті 23 КК України, яка передбачає лише дві можливих форми вини – умисел та необережність.

У одному з підручників з кримінального права зазначається, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, характеризується прямим умислом [106, с. 689]. Схожої думки дотримується і О. Чорна, яка зазначає, що суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, вид умислу – прямий. Сімейний дебошир усвідомлює небезпечний характер свого діяння, пов'язаного із посяганням на правосуддя – не виконує рішення суду у кримінальному провадженні та бажає так діяти. Мотив та мета для кваліфікації значення не матимуть [46, с. 144]. Необхідно уточнити, що відповідне рішення може ухвалюватися не тільки у кримінальному провадженні, обмежувальний припис може видаватися в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

Схожої думки дотримуються і автори одного з коментарів до законодавства, які зазначають, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, що розглядається, характеризується виною у формі прямого умислу (особа усвідомлює небезпеку власного діяння і бажає його вчинити). Не утворює склад кримінального правопорушення відповідно до статті 390-1 Кримінального кодексу України і не призводить до кримінального покарання, наприклад, випадкове наближення (перебування) особи, стосовно якої винесено обмежувальний припис, у місці, що також відвідує (відвідала) постраждала особа, або неявка її на проходження програми для кривдників чи неучасть у заходах, передбачених такою програмою, з поважних причин (хвороба, смерть близьких родичів та ін.), що належним чином підтверджені [82, с. 336-337].

О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк зазначають, що суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом [10, с. 170]. На нашу думку виділяти вид умислу невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є недоцільним. Ми поділяємо точку зору науковців, які зазначають, що оскільки поділ умислу на прямий та непрямий ґрунтується тільки на відмінності усвідомлення настання суспільно небезпечних наслідків та бажанні або свідомому припущенні їх настання, то визначити вид умислу у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, які не містять суспільно небезпечних наслідків у своєму складі, неможливо і некоректно. Зміст вини для таких кримінальних правопорушень вичерпується лише інтелектуальною ознакою (усвідомлювала особа суспільно небезпечний характер своїх дій чи не усвідомлювала), тому відносно таких кримінальних правопорушень вважається за можливе зазначати лише наявність умисної форми вини, не виокремлюючи її вид [62, с. 131-132].

Хоча окремі науковці і зазначають, що у кримінальних правопорушеннях з формальним складом вольовий момент визначається спрямованістю волі особи на вчинення суспільно небезпечного діяння [202, с. 281], таке твердження, по-перше, суперечить законодавчому визначенню умислу, у якому вольовий момент характеризується тільки відношенням до наслідків, по-друге, якщо діяння позбавлене волі, то відсутнє саме суспільно небезпечне діяння як ознака кримінального правопорушення, а також виключається осудність суб'єкта, а отже – немає сенсу вести мову про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Таким чином суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільно-небезпечний характер свого діяння, розуміє, що порушує вимоги обмежувального заходу або обмежувального припису або ухиляється від проходження програми для кривдників, призначених відповідним рішенням суду [211].

Окремі автори зазначають, що при призначенні судом особі обмежувальних заходів, обмежувальних приписів чи заходу у вигляді проходження програми для кривдників до відома винної особи доводиться зміст відповідних заходів, а також у мотивувальній частині судового рішення суд зазначає підстави, у зв'язку з якими застосовуються ці заходи. Тому винна особа, ухиляючись чи умисно не виконуючи ці заходи, усвідомлює протиправність своєї поведінки, а отже, і суспільну небезпеку вчинюваних нею діянь [2, с. 431]. Зауважимо, що хоча така точка зору і має право на існування, проте усвідомлення протиправності не входить до обсягу вини кримінального правопорушення, що розглядається. Оскільки протиправність не входить до ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, то встановлення психічного відношення особи до такої ознаки не вимагається.

Традиційно в рамках суб'єктивної сторони розглядається і питання помилки у кримінальному праві. Помилкою у науці кримінального права прийнято називати неправильне уявлення суб'єкта про ознаки вчиненого кримінального правопорушення. Традиційно виділяють юридичну та фактичну помилку. Фактична і юридична помилки відрізняються за своїм предметом. Якщо предметом фактичної помилки є фактичні обставини об'єктивного характеру, що мають кримінально-правове значення, то предметом юридичної помилки традиційно визнають юридичні ознаки та правові наслідки вчинюваного діяння [212, с. 72].

Оскільки юридична помилка не впливає на кримінально-правову оцінку діяння, для нас безпосередній інтерес становить фактична помилка, тобто неправильне уявлення особи про фактичні об'єктивні ознаки вчиненого кримінального правопорушення. Як уже зазначалося у попередніх розділах роботи, до об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, відносяться об'єкт та суспільно-небезпечне діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Помилка в об'єкті в цьому випадку

не впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого діяння. Особа може помилятися як щодо характеру об'єкта вчиненого кримінального правопорушення, так і щодо ступеня суспільної небезпеки (думає, що заподіює меншу або більшу шкоду об'єкту), проте така обставина не впливає на кваліфікацію, до того ж, як правило така помилка є похідною від помилки у характері вчиненого діяння.

Що стосується помилки щодо ознак суспільно небезпечного діяння, то тут можливі наступні варіанти:

1. Помилка щодо виду порушених обов'язків (особа вважає, наприклад, що невиконує обмежувальний захід, а насправді відбувається невиконання обмежувального припису чи ухилення від проходження програми для кривдників) – така помилка не впливає на оцінку вчиненого діяння, кримінально-правова оцінка відбувається виходячи з фактично вчиненого діяння.

2. помилка щодо наявності факту порушення юридичних обов'язків. Така помилка може бути негативною або позитивною. У першому випадку особа вважає, що не порушує юридичний обов'язок, але насправді порушення відбувається (наприклад, особа наближається до місця, де тимчасово проживала потерпіла від домашнього насильства особа, думаючи, що вона там вже не проживає, але остання затрималася у цьому місці, про що винний не знав). У такому випадку в діянні особи відсутній умисел, а тому кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, що розглядається, виключається. У другому випадку особа вважає, що не виконує юридичний обов'язок, але насправді порушення не відбувається (наприклад, винний зв'язується з потерпілою особою за допомогою месенджера і спілкується, думаючи, що йому відповідає потерпіла від домашнього насильства, а насправді – з іншою особою, яка використовує її акаунт). У такому випадку діяння необхідно кваліфікувати за спрямованістю умислу як закінчений замах на невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису або непроходження програми для кривдників.

Висновки до розділу 3.

1. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є спеціальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов'язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів.

2. На сьогоднішній день відсутні фактори, які б свідчили про доцільність зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

3. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України тісно пов'язаний з суб'єктом, який вчинив домашнє насильство, і до якого можуть бути застосовані обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або направлення для проходження програми для кривдників. В інтересах особи, потерпілої від домашнього насильства, система спеціальних заходів, які можуть бути застосовані до кривдника, повинна бути максимально уніфікована. Пропонується конкретизувати у положеннях кримінального та кримінального процесуального законодавства, що вимога досягнення особою 18 років на момент прийняття рішення про застосування обмежувальних заходів стосується тільки заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства.

4. Зміст вини невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників утворює ставлення особи до об'єктів (інтересів правосуддя в частині забезпечення виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, а також прав та інтересів особи, в інтересах якої призначені зазначені заходи, – її безпеки, життя, здоров'я тощо) та суспільно небезпечного діяння у виді невиконання обмежувального заходу,

обмежувального припису або ухилення від проходження програми для кривдників.

5. Соціальна сутність вини особи, яка вчиняє невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників характеризується або негативним, або зневажливим відношенням особи до інтересів правосуддя в частині забезпечення виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників, а також прав та інтересів особи, в інтересах якої призначені зазначені заходи, – її безпеки, життя, здоров'я тощо. Особо прямо порушує або ігнорує юридичні обов'язки, встановлені судовим рішенням, тим самим протиставляє себе суспільству, не вважає себе морально зв'язаною певними обов'язками, ставить власну волю, свої права та інтереси вище за інтереси потерпілої від домашнього насильства особи, інтереси суспільства.

6. Ступінь вини при вчиненні невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в кожному випадку може бути різним, і залежить від того, наскільки негативно особа відноситься до об'єктів кримінального правопорушення, що розглядається, скільки обов'язків, встановлених рішенням суду, порушує винна особа та з якою інтенсивністю відбувається таке порушення.

7. Структура вини визначається інтелектуальним моментом, який характеризує усвідомлення суспільно небезпечного характеру невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

8. Кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, характеризується умисною формою вини (без конкретизації, прямий чи непрямий умисел). Поділяється точка зору авторів, які зазначають, що у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, виділення виду умислу неможливе.

9. Кримінально-правове значення має лише помилка особи у фактичних ознаках вчиненого діяння. Така помилка може бути позитивною та негативною. Залежно від цього вчинене діяння або не містить складу кримінального правопорушення, або кваліфікується як закінчений замах на невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі аналізу чинного законодавства, судової практики та багатьох наукових праць учених-правників здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні теоретичних засад регулювання кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, в результаті чого сформульовані такі висновки.

1. Аналіз стану дослідження проблем кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників показує, що на сьогоднішній день у науковій літературі відсутні комплексні дослідження, предметом яких є виключно склад кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. Наявні у літературі дослідження або частково присвячені аналізу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, або досліджують лише окремі проблеми кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

2. Криміналізація невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників здійснена з дотриманням основних підстав (принципів) криміналізації. Єдина проблема полягає в тому, що була встановлена відповідальність за діяння, яке і так визнавалося кримінальним правопорушенням за статтею 382 КК України, тож законодавець в цьому випадку допустив, надмірну криміналізацію.

3. Така надмірність була обумовлена необхідністю диференціації кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення шляхом виділення спеціального складу кримінального правопорушення – невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Повною мірою виконувати

покладені на цей спеціальний склад функції він може тільки після корегування санкції статті 390-1 КК України.

4. Санкція статті 390-1 КК України у чинній редакції не відповідає окремим визначенням у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України та цілям диференціації кримінальної відповідальності за допомогою спеціальної норми. Пропонується викласти її у новій редакції.

5. Визнано недоцільним виділення кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України шляхом врахування ознак, передбачених для невиконання судового рішення, та диференціації кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників залежно від виду судового провадження, в рамках якого, вони встановлені.

6. Родовим об'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є інтереси правосуддя, під якими необхідно розуміти інтереси, пов'язані з повним об'єктивним розглядом і оцінкою судом правовідносин, що є предметом його компетенції, та постановлення на основі цього законного судового рішення.

7. Видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання судового рішення.

8. Безпосереднім об'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є інтереси правосуддя у частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників.

9. Обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є безпека особи,

яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників.

10. Кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не має предмета, а потерпілий, хоч і може бути наявним (ним може виступати особа, що постраждала від домашнього насильства: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), проте відноситься до факультативних ознак цього кримінального правопорушення, а тому його наявність не є обов'язковою.

11. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, характеризується одним з альтернативних діянь: 1) невиконання обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК України; 2) невиконання обмежувальних приписів; 3) ухилення від проходження програми для кривдників.

12. Склад кримінального правопорушення, є формальним, вважається закінченим з моменту вчинення передбаченого законом діяння. У першій і другій формах – з моменту, коли хоча б один з обов'язків, передбачених відповідним обмежувальним заходом чи приписом, було порушено зобов'язаною особою, у третій формі – з моменту, коли особа фактично ухилилась від виконання заходів, передбачених програмою для кривдників.

13. У всіх трьох формах діяння характеризується бездіяльністю – винна особа не виконує покладені на неї рішенням суду юридичні обов'язки за наявності можливості їх виконати.

14. Диспозиція статті 390-1 КК України відноситься одночасно і до бланкетних (для з'ясування ознак складу кримінального правопорушення

необхідно звертатися до Закону України Про запобігання та протидію домашньому насильству»), і до відсильних (міститься пряма вказівка на статтю 91-1 КК України). З метою розширення сфери дії статті 390-1 КК України на обмежувальні заходи, що встановлюються кримінальним процесуальним законодавством, а також стабільності кримінального законодавства та можливості оперативно реагувати на можливі зміни законодавства щодо розширення сфери застосування обмежувальних заходів, пропонується виключити вказівку на статтю 91-1 КК України з тексту статті 390-1 КК України, а їх перелік у нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства – уніфікувати.

15. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників за своєю юридичною природою є вторинним кримінальним правопорушенням по відношенню до правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, оскільки представляє собою передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу самостійне умисне діяння, що не є співучастю, суспільна небезпека та кримінальна караність якого залежать від наявності вчиненого до цього тією ж чи іншою особою основного кримінально караного діяння, у зв'язку з яким воно і вчинюється.

16. З метою правильної кваліфікації та уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства, пропонується виділити направлення для проходження програми для кривдників з переліку обмежувальних заходів у статтях 91-1 КК України та 194 КПК України.

17. Оскільки Стамбульська конвенція передбачає обов'язок держав належним чином забезпечувати виконання не тільки обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або направлення для проходження програми для кривдників, а й термінового заборонного припису, пропонується передбачити у статті 390-1 КК України кримінальну відповідальність за невиконання термінового заборонного припису. Таке рішення спрямоване на подальшу реалізацію реформи кримінального законодавства щодо розширення переліку

кримінальних проступків і виключення з адміністративного законодавства деліктів, що не відносяться до сфери управління.

18. Час (період на який призначаються обмежувальний захід або обмежувальний припис), місце (певна ділянка простору, на якій обмежується активність кривдника) та обстановка (певні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення) вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, не є його обов'язковими ознаками, оскільки виділяються не у всіх варіантах суспільно небезпечних діянь, проте можуть впливати на кримінально-правову оцінку діяння та виступати ознаками, що обтяжують або пом'якшують покарання.

19. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є спеціальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов'язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів. На сьогоднішній день відсутні фактори, які б свідчили про доцільність зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

20. Кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, характеризується умисною формою вини (без конкретизації, прямий чи непрямий умисел). Поділяється точка зору авторів, які зазначають, що у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, виділення виду умислу неможливе. Кримінально-правове значення має лише помилка особи у фактичних ознаках вчиненого діяння. Така помилка може бути позитивною та негативною. Залежно від цього вчинене діяння або не містить складу кримінального правопорушення, або кваліфікується як закінчений замах на невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

На підставі проведеного у роботі аналізу запропоновані наступні зміни до законодавства:

I. У КК України:

1) Частину 2 статті 76 виключити; у частині 3 статті 76 слова «передбачені частиною другою цієї статті,» виключити; частини 3 та 4 статті 76 вважати відповідно частинами 2 та 3.

2) Статтю 91-1 викласти у наступній редакції:

Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство

1. В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих.

2. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку.

3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.

3) доповнити статтею 91-2:

Стаття 91-2. Направлення для проходження програми для кривдників

В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може направити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, для проходження програми для кривдників.

4) Статтю 390-1 викласти у наступній редакції:

Стаття 390-1. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників

Умисне невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такий захід застосований судом, а так само умисне невиконання термінового заборонного припису -

карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

II. У КПК України:

Частину 6 статті 194 викласти у наступній редакції:

В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих.

Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку.

Крім обмежувальних заходів, особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути направлена для проходження програми для кривдників.

III. У КУпАП:

1) Назву та диспозицію частини 1 статті 173-2 викласти у наступній редакції:

Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування

Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий

має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення термінового заборонного припису особою, відносно якої він винесений, -

...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 6. Ст. 244.
2. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2021. 554 с.
3. Юсубов К. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення: дис. ... докт. філософії. 081 «Право». Київ, 2021. 247 с.
4. Шаблистий В. В., Чорна О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
5. Ковалик Ю. М. Обмежувальні заходи у кримінальному праві України: дис. ... докт. філософії. 081 «Право». Львів, 2022. 246 с.
6. Лимаренко Ю. С. Запобігання і протидія домашньому насильству за матеріалами Харківського регіону: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Харків, 2023. 226 с.
7. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Київ, 2022. 276 с.
8. Нерода М. А. Адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Київ, 2023. 215 с.
9. Поштаренко О. В. Адміністративна відповідальність за вчинення насильства по відношенню до фізичної особи в Україні: теоретичні та правові аспекти: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Ірпінь, 2022. 229 с.
10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар

новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

11. Пащенко О. О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1. С. 41-76.

12. Балабанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження): дис..... докт. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2021. 476 с.

13. Омельчук М. О. Характеристика юридико-кримінологічних підстав криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1 (49). С. 138–143.

14. Лантінов Я. О. Щодо необхідності врахування положень національного законодавства при визначенні принципів криміналізації як елемента законотворчої діяльності. *Вісник Харківського національного університета імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2011. Вип. 10. С. 237-241.

15. Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ : ВАІТЕ, 2021. 228 с.

16. Фоменко М. В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2. С. 33-39.

17. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики шляхом криміналізації та декриміналізації: аналіз поточних законодавчих ініціатив. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 230-234.

18. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Олександров, М. В. Володько та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименко. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с.

19. Ванчак М. Л. Поняття кримінальної законотворчості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 258-266.

20. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2007. 18 с.

21. Юсубов К. В. Соціальна обумовленість кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 359-364.
22. Дзюба Ю. П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. № 4. С. 130-134.
23. Рудковська М. Р. Суспільна безпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2017. 187 с.
24. Романишин О. Р. Кримінально-правове забезпечення охорони порядку виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2018. 224 с.
25. Грек Б. М., Грек Г. Б. Значення суспільної небезпечності злочину для криміналізації та декриміналізації окремих діянь. *Адвокат*. 2013. № 2. С. 45-48.
26. Сийплоки М. В. Принципи криміналізації суспільно небезпечних посягань у сфері громадської та приватної професійної охоронної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 4. С. 155-158.
27. Волобуєва О. О. Особливості методики початкового етапу розслідування домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2022. № 4. С. 162-167.
28. Єдині звіти про кримінальні правопорушення по державі // Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
29. Пашенко О. Неможливість боротьби з діянням за допомогою інших (некримінально-правових) засобів. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 6. С. 192-197.
30. Орлов Ю. В. Кримінологічні фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь: методологічні засади дослідження. *Вісник Харківського*

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2012. Вип. 11. С. 224-228.

31. Житний О. О. Місце міжнародно-правової зумовленості заборони суспільно небезпечного діяння серед детермінант його криміналізації. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 4. Ч. 1. С. 121-127.

32. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=59648&pf35401=405349>.

33. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). *Офіційний вісник України*. 2022. Ст. 5450.

34. Блага А. Б, Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1, С. 355-358.

35. Назимко Є. С., Волобуєва О. О., Пономарьова Т. І. Криміналізація обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як спосіб кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 267-272.

36. Белкіна Д. С. Правові колізії та прогалини у сучасному кримінально-виконавчому праві України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Запоріжжя, 2020. 277 с.

37. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

38. Сердюк П. П. Диференціація кримінальної відповідальності: проблема вибору концепту. *Форум права*. 2013. № 1. С. 882-892.

39. Павлик Л. В. Поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 313-325.
40. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2011. 431 с.
41. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
42. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : Монография Одесса: Юридическая литература, 2011. 624 с.
43. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 90. Юридичні науки. С. 94-98.
44. Удовиченко О. В. Аналіз санкції статті 390-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 278-280.
45. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.
46. Чорна О. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2018. № 4. С. 142-145.
47. Інформація про результати розгляду справ у сфері протидії домашньому насильству за 2020 рік // Сайт «Судова влада України». URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/nasilstvo_vidi_pokarana.xlsx.

48. Брус І. Контроль за виконанням обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1. С. 112-123.

49. Удовиченко О. В. Дотримання передумов та принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 1. С. 63-67.

50. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 5-11.

51. Канібер Ю. М. Методологічні аспекти співвідношення об'єкту злочину і об'єкту кримінально-правової охорони. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. Вип. 16. С. 150-153.

52. Тихонова О. В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 244-251.

53. Кузнецов В. В. Співвідношення понять «Об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 11. С. 77-79.

54. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. Харків : УкрЮА, 1994. 76 с.

55. Тімошенко Н. О. Загальнотеоретичні аспекти проблеми поняття об'єкта злочину та його структури. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 113-117.

56. Павленко Т. А. Об'єкт злочину в доктрині кримінального права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 92-102.

57. Яра О. С. Об'єкт злочину: аналіз основних концептуальних підходів у науці кримінального права. *Науковий вісник Національного*

університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. 2012. Вип. 173. С. 251-258.

58. Гуренко Д. Ю. Загальне поняття об'єкта злочину у сучасній кримінально-правовій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 292-298.*

59. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України. 1999. № 6. С. 75-78.*

60. Мочкош Я. В. Об'єкт злочину в кримінальному праві України: фата-моргана чи реальність. *Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 226-230.*

61. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність злочину – ознака об'єктивна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 299-307.*

62. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.

63. Ємельянов В. П. Визначення предмета злочину та класифікація об'єктів злочинів: дискусійні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту. 2009. № 3. С. 132-139.*

64. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

65. Пеньковська Г. В. До питання про родовий об'єкт злочину. *Актуальні проблеми держави і права. 2013. Вип. 67. С. 655-662.*

66. Чугуников І. І. Об'єкт злочину як підстава для побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2010. Т. 9. С. 389-406.*

67. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 196-199.*

68. Тимченко С. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київ, 2004. 302 с.
69. Вакулик О. О. Особливості родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 183-187.
70. Терно А. М. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2021. 212 с.
71. Стельмах В. С. Правосуддя: поняття та значення за Кримінальним кодексом України. *Правова позиція*. 2018. № 2. С. 189-193.
72. Воронцов А. В. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя: дискусія триває. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 41-44.
73. Мельник Р. Проблеми визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 100-107.
74. Дідик С. Є. Родовий об'єкт злочинів проти правосуддя (проблеми визначення). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 318-321.
75. Солоткий С. А. Інтереси правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини та їх значення для правової системи України. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 9. С. 40-48.
76. Гришук В., Палюх Л. До питання про об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2021. № 5. С. 104-115.
77. Шепітько М. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3. С. 126-133.
78. Палюх Л. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 176-181.

79. Марін О. Родовий об'єкт та система кримінальних правопорушень проти правосуддя в результаті конституційної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 220-226.

80. Палюх Л. Кримінально-правова охорона встановленого порядку виконання судових рішень: перспективи вдосконалення. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 53-59.

81. Балабанова Д. О. Імплементация положень Стамбульської конвенції в частині відповідальності за невиконання обмежувальних заходів. *Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова*. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 166-169.

82. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / кол. авт. ; за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернея. Київ : МВС України ; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 396 с.

83. Шевчук В. В., Охман О. В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 234-239.

84. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу : колективна монографія / За заг. ред. А. Г. Бобкової, А. М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. 174 с.

85. Крикливець Д. Є. Окремі проблеми механізму застосування обмежувальних заходів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 2. С. 80-86.

86. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 102-108.

87. Удовиченко О. В. Об'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 306-308.

88. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.
89. Воробей П. А. Роль і місце предмета злочину в об'єктивних ознаках складу злочину. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 1. С. 12-17.
90. Макадзьоб А. В. Предмет злочину за кримінальним правом України. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 194-199.
91. Тацій В. Я. Предмет злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 364–366.
92. Вітко Ю. О. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 27-34.
93. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
94. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
95. Постанова Верховного Суду колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 20.09.2022 у справі № 728/834/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454402>.
96. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2004. 215 с.
97. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2006. 213 с.
98. Канібер Ю. М. Потерпілий як ознака складу злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. Вип. 15. С. 114-118.
99. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6-14.

100. Рудковська М. Р. Значення об'єктивної сторони складу злочину для характеристики суспільної небезпеки діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 334-342.

101. Чеботарьова Г. В. Проблеми визначення об'єктивної сторони злочину. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2009. Том 22. № 2. С. 248-253.

102. Дорохіна Ю. А. Генеза дослідження змісту об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 221-227.

103. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 110-117.

104. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складова та зміст. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2013. № 1. С. 163-168.

105. Брич Л. Значення суспільно небезпечного діяння у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів адміністративних правопорушень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 53. С. 290-306.

106. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Х.: Право, 2021. 768 с.

107. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2011. 424 с.

108. Василенко Ю. В. Поняття та ознаки предикатного злочину, що передуює легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Актуальні проблеми кримінального права : тези доп. IX Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 55-57.

109. Гончарук В. Л. Категорія «предикатний злочин» у кримінальному законодавстві України. *Право.ua*. 2020. № 2. С. 120-129.

110. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 230 с.

111. Мікіш А. С. Поняття вторинного злочину. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 53. С.145-156.

112. Нікіфорова Т. І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: навчальний посібник. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с.

113. Олійниченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру в системі правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 257-273.

114. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020 р. у справі № 453/225/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87602679>.

115. Фоміна Т. Г. Особливості застосування запобіжного заходу під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 4. С. 243-256.

116. Ковалик Ю. М. Кримінально-правові наслідки умисного невиконання обмежувальних заходів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 259-264.

117. Удовиченко О. В. Вплив Стамбульської конвенції на кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Пам'яті професорів П. С. Матишевського та С. С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за

злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, С. Д. Шапченко, К. П. Задоя. Київ, 2023. С. 107-109.

118. Данилевський А. О. Перспективи розвитку інституту кримінального проступку. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1. С. 77-82.

119. Пліш Ю. Порівняльно-правовий аналіз обмежувальних заходів за Кримінальним кодексом України та законодавством зарубіжних держав. *Публічне право*. 2021. № 1. С. 134-146.

120. Чебан О. М. Заборона наблизитися на певну відстань та/або до певних осіб, перебувати у певному місці як захід кримінально-правового характеру: порівняльно-правовий аспект (на прикладі Карного кодексу Республіки Польща). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2. С. 54-67.

121. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2008. 242 с.

122. Котяй Т. В. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: поняття, види, значення: дисер. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2019. 239 с.

123. Ждиняк Н. П. Ефективність забороняючих кримінально-правових норм: дисер. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2021. 187 с.

124. Новікова К. А. Ознаки та поняття обмежувальних заходів у Кримінальному кодексі України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 39. С. 54-60.

125. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та

ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

126. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства: дис. ... докт. філософ. 081 «Право». Харків, 2021. 245 с.

127. Козаченко О. Обмежувальні заходи в системі заходів кримінально-правового впливу. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2019* : альманах наукових досліджень / за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2019. С. 11-19.

128. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 75. Ст. 4218.

129. Вирок Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 23.09.2022 у справі № 446/891/22. // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106418183>.

130. Книженко О. О. Обмежувальні заходи щодо звільненого від відбування покарання з випробуванням. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 73-80.

131. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

132. Бугаєць Т. Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні стандарти та огляд національної практики. Київ : Рада Європи, 2020. 100 с.

133. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: вітчизняний та іноземний досвід. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 137-144.

134. Вирок Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 28.09.2022 у справі № 133/384/22. // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106478909>.

135. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 300-304.

136. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 24.04.2023 у справі № 756/5033/23. // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110792510>.

137. Ковальова О. В., Дубенко О. М. Спеціальні заходи протидії домашньому насильству: сучасні виклики та напрями їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 163-167.

138. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 08.05.2023 у справі № 753/7174/23 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110708812>.

139. Чорнозуб Л. В. Діяння в складі злочину ухилення від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «Право». 2013. Вип. 20. С. 85-91.

140. Войтюк Т. Відмова від виконання правового обов'язку як суспільно небезпечне діяння: поняття та ознаки. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1. С. 1-10.

141. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25.02.2021 у справі № 607/14300/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/95225443/>.

142. Щербініна І. Ю. Суспільно-небезпечні наслідки кримінального правопорушення: поняття, види, функції, вплив на кваліфікацію: дисер. ... докт. філософ. 081 «Право». Харків, 2023. 223 с.

143. Клемпарський М. М. Суспільно-небезпечні наслідки у злочинах з формальним складом: кримінальні та кримінальні процесуальні аспекти. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 2. С. 67-74.

144. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. 249-254.

145. Удовиченко О. В. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 397-400.

146. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 23.01.2023 у справі № 559/2975/22 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108530578>.

147. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2009. 201 с.

148. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

149. Ободовський О. В. Триваючі злочини у кримінальному праві України : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 256 с.

150. Семенюк Н. М. Час триваючих злочинів, продовжуваних злочинів, а також злочинів, що вчиняються у співучасті. *Юридична наука*. 2018. № 5. С. 70-83.

151. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1. С. 25-30.

152. Вознюк А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 258-262.

153. Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 122-136.

154. Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежування їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 52. С. 267-280.

155. Маслова О. О. Структура обстановки вчинення злочину. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 158-164.

156. Астахова О. О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49-67.

157. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. // Сайт «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

158. Обушко В. В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2019). Дніпро, 2019. С. 59-60.

159. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 № 64/2022 // Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

160. Вартилецька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2021. № 1. С. 191-206.

161. Удовиченко О. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 225-227.

162. Берзін П. С., Гацелюк В. О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 144-159.

163. Гуренко Д. Ю., Ємельянов В. П. Актуальні питання щодо визначення суб'єкта злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 280-283.

164. Севрюков В. В., Полегенька О. Р. Наукові та практичні погляди щодо визначення суб'єкта злочину у кримінальному праві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 289-293.

165. Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності: навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 424 с.

166. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закладів освіти. / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, Харків : Юрінком Інтер-Право, 2008. 416 с.

167. Охман О. В. Характеристика суб'єкта злочину за кримінальним законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 247-253.

168. Харь І. О. Необхідна сучасна концепція суб'єкта злочину за кримінальним законодавством України. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 100-106.

169. Михайлов, О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 171 с.

170. Пасека, О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 235 с.

171. Резнік Ю. С. Характеристика категорії «суб'єкт злочинного діяння» за законодавством країн-учасниць Європейського союзу. *Альманах міжнародного права*. 2019. Вип. 21. С. 21-30.

172. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Суб'єкт злочинного посягання: європейський досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 2. С. 134-142.

173. Фріс П. Л., Медицький І. Б. Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн Європи та Америки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридична». 2007. № 3. С. 338–344.

174. Лук'янченко С. Зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 302-306.

175. Загиней З. Квазікримінальна відповідальність юридичних осіб за кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 49-56.

176. Данилевський А. Заходи кримінально-правового впливу. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2013. С. 47-51.

177. Васильєв А. А. Проблеми осудності у кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2005. 221 с.

178. Внукова Ю. А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. Ч. 1. С. 139-147.

179. Тютюгін В. І., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів. 5-те вид., переробл. і доповн. Х. : Право. 2022. 242 с.

180. Бурдін В. Кримінально-правове значення обмеженої осудності. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 52. С. 281-291.

181. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 7 // Сайт «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>.

182. Приходько Т. М. Проблема обмеженої осудності в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2001. 222 с.
183. Ленъ В. В. Кримінально-правові проблеми визначення осудності злочинця : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2003. 211 с.
184. Гончарук О. Вік кримінальної відповідальності як складова ознака суб'єкта злочину: його закріплення в кримінальному праві зарубіжних держав. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. Октябрь. С. 143–147.
185. Аніщук В. Вплив віку суб'єкта злочину на кримінальну відповідальність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 172–175.
186. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерій класифікації злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 182–187.
187. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2004. 211 с.
188. Вовк М. Стан дослідження питання віку особи в теорії кримінального права. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2013. Вип. 58. С. 281–288.
189. Плашовецький О. А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 389–392.
190. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.
191. Мирошніченко Н. М. Вікова осудність у кримінально-правовій доктрині України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2013. 20 с.
192. Вовк М. З. Кримінально-правова характеристика віку особи : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2015. 257 с.

193. Крушинський С. А., Захарчук В. М. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення як елемент диференціації кримінальної відповідальності. *Наукові перспективи*. 2023. № 5. С. 619-627.

194. Ландіна А. В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1. С. 54-63.

195. Таран Н. Г. До поняття спеціального суб'єкта злочину та його основних ознак. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 3. Т. 2. С. 150-154.

196. Семикіна Л. О. Щодо визначення поняття спеціального суб'єкта злочину. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2693/%CB>.

197. Бандурка І. О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинених проти дітей. *Європейські перспективи*. № 2. 2015. С. 21-25.

198. Коротюк О. До питання про спеціальний суб'єкт злочину. *Юридична Україна*. 2011. № 7. С. 74-78.

199. Удовиченко О. В. Суб'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції)*, м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року. Кривий Ріг: ДЮОІ МВС України, 2021. С. 183-186.

200. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

201. Юнін О. С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 214-219.

202. Борисов В. І., Комаров О. Д. Вина у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2. С. 280-281.

203. Любавіна В. П. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 270-273.

204. Шеховцова Л. І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Запоріжжя, 2007. 250 с.

205. Данилевський А. О. Емоційний стан як ознака складу злочину. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). Кривий Ріг, 2018. С. 141-144.

206. Пушкар О. А. Поняття змішаної форми вини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 93-96.

207. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130-136.

208. Шевченко Є. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна», «складна форма вини» в кримінальному праві. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 104-113.

209. Крайник Г. С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 97-110.

210. Шевчук Л. В. Подвійна форма вини за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Вип. 273. С. 102-105.

211. Удовиченко О. Суб'єктивна сторона невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Маріуполь, 22 жовтня 2021 року). Ред. кол.: О. Волобуєва, А. Данилевський, В. Котова. Маріуполь, 2021. С. 129-131.

212. Айдинян А. В. Фактична помилка у кримінальному праві: основні теоретичні та практичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2016. 322 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені результати вивчення

192 матеріалів кримінальних проваджень за статтею 390-1 КК України
(2019-2023 роки)

КРИТЕРІЇ	КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ	
	кількість	%
Розподіл винесених рішень по роках		
2019 рік	9	4,7
2020 рік	18	9,4
2021 рік	46	23,9
2022 рік	52	27,1
2023 рік	67	34,9
Розподіл винесених рішень по регіонам		
м. Київ	14	7,3
Київська область	2	1
Вінницька область	9	4,7
Волинська область	16	8,3
Дніпропетровська область	4	2,1
Донецька область	0	0,0
Житомирська область	12	6,3
Закарпатська область	4	2,1
Запорізька область	8	4,2
Івано-Франківська область	7	3,6
Кіровоградська область	0	0,0
Луганська область	0	0,0
Львівська область	31	16,1
Миколаївська область	8	4,2
Одеська область	13	6,8
Полтавська область	3	1,6
Рівненська область	11	5,7
Сумська область	2	1,0
Тернопільська область	24	12,5
Харківська область	4	2,1
Херсонська область	0	0,0
Хмельницька область	18	9,4
Черкаська область	0	0,0
Чернівецька область	1	0,5

Чернігівська область	1	0,5
АР Крим та м. Севастополь	0	0
Види вчинених діянь		
невиконання обмежувального заходу	1	0,5
невконтання обмежувального припису	155	80,7
невиконання програми для кривдників	36	18,8
Деякі обставини, що характеризують особу винного		
Вчинення кримінального правопорушення у стані сп'яніння	15	7,8
Наявність непогашеної судимості за статтею 390-1 КК України	6	3,1
Наявність сукупності кримінальних правопорушень	13	6,8
Наявність сукупності вироків	32	16,7
Обрана судом міра покарання		
Арешт	81	42,2
на строк: 6 місяців	7	3,6
5 місяців	2	1,0
4 місяці	12	6,3
3 місяці	17	8,9
2 місяці	14	7,3
1 місяць	29	15,1
Обмеження волі	106	55,2
на строк: 1 рік	93	48,4
1 рік 4 місяці	2	1
1 рік 6 місяців	2	1
2 роки	9	4,7
Нижче від найнижчої межі санкції	5	2,6
Громадські роботи – 120 год	1	0,5
Штраф: 30 НМДГ	1	0,5
50 НМДГ	1	0,5
100 НМДГ	2	1
Застосування звільнення від покарання з випробуванням		
Усього	93	48,4
Тривалість іспитового строку: 1 рік	88	45,8
1 рік 6 місяців	1	0,5
2 роки	4	2,1
Дані про заключення угоди		
угода про визнання винуватості з прокурором	25	
угода про примирення з потерпілим	6	

Додаток Б

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
доктор юридичних наук, професор

Єгор НАЗИМКО
« 04 » / 10 / 20 23 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент.

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНІЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент.

2. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2, доктор юридичних наук, професор.

3. Андрій УДОД, завідувач кафедри кримінального права та кримінології, кандидат юридичних наук.

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження Удовиченко Олександрі Вікторівни «Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кримінально-виконавче право», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників з цих дисциплін. Зокрема в частині:

- визначення безпосереднього об'єкта невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників, під яким пропонується розуміти є інтереси правосуддя у частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників; обов'язковим додатковим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не

просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників;

- позиції, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України, не має предмета, а потерпілий, хоч і може бути наявним (ним може виступати особа, що постраждала від домашнього насильства: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), проте відноситься до факультативних ознак цього кримінального правопорушення, а тому його наявність не є обов'язковою;

- характеристики об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, зокрема альтернативних діянь: 1) невиконання обмежувальних заходів, передбачених у статті 91-1 КК України; 2) невиконання обмежувальних приписів; 3) ухилення від проходження програми для кривдників; у всіх трьох формах діяння характеризується бездіяльністю – винна особа не виконує покладені на неї рішенням суду юридичні обов'язки за наявності можливості їх виконати;

- визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України, який є спеціальним – ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов'язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів;

- визначення умисної форми вини складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

Андрій УДОД

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
« 02 » лютого 2023 р.

Науковий співробітник ВОНР

Сирчаній І.В.

(підпис, прізвище)

Додаток В

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
доктор юридичних наук,
професор

 Егор НАЗИМКО
«10» 10 2023 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету
внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент.

Члени комісії: 1. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2, доктор юридичних наук, професор.
2. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням, доктор юридичних наук.
3. Андрій УДОД, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1, кандидат юридичних наук.

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження Удовиченко Олександри Вікторівни «Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток наук кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

- наукових підходів до визначення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України,

зокрема, моменту закінчення різних діянь, місця, часу, обстановки вчинення кримінального правопорушення;

- поширення кримінальної відповідальності на невиконання термінового заборонного припису та обмежувальних заходів, що призначаються в рамках кримінального процесуального законодавства;

- дотримання основних підстав (принципів) криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми;

- удосконалення санкції статті 390-1 КК України, приведення їх у відповідність із санкціями загальної норми – статті 382 КК України;

- необхідності виключення зі змісту статті 76 КК України посилань на статтю 91-1 КК України з метою уникнення можливості неоднакового застосування положень кримінального законодавства;

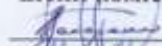
- необхідності конкретизації у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, що вимога досягнення особою 18 років на момент прийняття рішення про застосування обмежувальних заходів стосується тільки заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства.

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

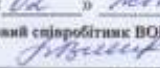
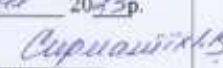
Андрій ЗАХАРЧЕНКО

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Андрій УДОД

ЗАРЕЄСТРОВАНО	
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень, а науково-дослідну діяльність	
Донецького державного університету внутрішніх справ	
« 04 »	листопада 2013 р.
Науковий співробітник ВОНР	
	
(підпис, прізвище)	

Додаток Г

**МВС УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

вул. Велика Перспективна, 1,
м. Кропивницький, 25015

E-mail: info@dnuvs.ukr.education

Офіційний вебсайт: <https://dnuvs.ukr.education>

код згідно з ЄДРПОУ 08571423

28.11. 2015 № 5420/24-2013

На № _____

від _____

Директору

Департаменту юридичного
забезпечення Міністерства
внутрішніх справ України

Денису ГОРБАСЮ

Копія:

Директору

Департаменту освіти, науки та
спорту Міністерства внутрішніх
справ України

Олександрю ТАРАСЕНКУ

Про підготовку змін і доповнень до
законодавства України

Направляємо для розгляду і можливого використання у роботі пропозиції змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правової регламентації запобіжних заходів, запобіжних приписів, програми для кривдників та відповідальності за їх невиконання, що були опрацьовані при підготовці дисертаційного дослідження на тему: «Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» в Донецькому державному університеті внутрішніх справ здобувачкою наукового ступеня доктора філософії Олександрою Удовиченко.

- Додатки: 1. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до законодавства України на 4 арк. в 1 прим.
2. Порівняльна таблиця на 7 арк. в 1 прим.

З повагою
ректор

Сергій ВІТВИЦЬКИЙ

Олександра Удовиченко 098 750 94 60

Додаток № 1 до листа ДонДУВС
від 11.11. 2023 року № 5702/24-2023

ПРОЕКТ

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення правової регламентації запобіжних заходів, запобіжних
приписів, програми для кривдників та відповідальності за їх невиконання»

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 21):

1) Частину 2 статті 76 виключити; у частині 3 статті 76 слова «передбачені частиною другою цієї статті,» виключити; частини 3 та 4 статті 76 вважати відповідно частинами 2 та 3.

2) Статтю 91-1 викласти у наступній редакції:

Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство

1. В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих.

2. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку.

3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.

3) доповнити статтею 91-2:

Стаття 91-2. Направлення для проходження програми для кривдників

В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може направити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, для проходження програми для кривдників.

4) Статтю 390-1 викласти у наступній редакції:

Стаття 390-1. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників

Умисне невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такий захід застосований судом, а так само умисне невиконання термінового заборонного припису -

карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. У Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 9–13, ст. 88):

Частину 6 статті 194 викласти у наступній редакції:

В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих.

Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку.

Крім обмежувальних заходів, особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути направлена для проходження програми для кривдників.

3. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122) :

Назву та диспозицію частини 1 статті 173-2 викласти у наступній редакції:

Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування

Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення термінового заборонного припису особою, відносно якої він винесений, -

II. Цей закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Здобувачка ступеня
доктора філософії

Олександра УДОВИЧЕНКО

Додаток № 2 до листа ДонДУВС
від 22.11. 2023 року № 5120/23-2013

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо удосконалення правової регламентації запобіжних заходів, запобіжних приписів, програми для кривдників
та відповідальності за їх невиконання»

Кримінальний кодекс України		
Чинна редакція	Запропонована редакція	Обґрунтування
Стаття 76. Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням 1. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засудженого такі обов'язки: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання. 2. На осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 цього Кодексу	Стаття 76. Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням 1. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засудженого такі обов'язки: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання. 2. На осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки: 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;	З метою однакового застосування кримінального законодавства та покращення практики його застосування пропонується виключити частину 2 статті 76 з КК України, а також посилання на неї у частині 3 статті 76 КК України, оскільки зазначені у ній положення не встановлюють ніякого нового правила, а лише дублюють положення інших кримінально-правових норм.

3. На осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки: 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; 2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробачії; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробачії звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробачійною програмою; 5) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля. На особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, суд покладає обов'язки, передбачені частиною другою цієї статті, необхідні і достатні для її виправлення з урахуванням ступеня	2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробачії; 3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробачії звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); 4) виконувати заходи, передбачені пробачійною програмою; 5) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; 6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля. На особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, суд покладає обов'язки, необхідні і достатні для її виправлення з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. 3. Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, здійснюється уповноваженим органом з питань пробачії за місцем проживання,	
--	---	--

тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. 4. Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, здійснюється уповноваженим органом з питань пробачії за місцем проживання, роботи або навчання засудженого, а щодо засуджених військовослужбовців - командирами військових частин.	роботи або навчання засудженого, а щодо засуджених військовослужбовців - командирами військових частин.	
Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство 1. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка	Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство 1. В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;	З метою удосконалення захисту прав осіб, потерпілих від домашнього насильства, пропонується уніфікувати обмежувальні заходи, передбачені у різних галузях законодавства (кримінального, цивільного, адміністративного). Оскільки діяння, пов'язані з домашнім насильством можуть відноситись до категорії кримінального проступку пропонується уточнити, що підставою застосування обмежувальних заходів може виступати вчинення будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників. 2. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. 3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.	3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих. 2. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку. 3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.	
	Стаття 91-2. Направлення для проходження програми для кривдників В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством,	З метою усунення суперечностей у кримінальному законодавстві, покращення практики його застосування та точності кваліфікації пропонується виділити програму для кривдників з обмежувальних заходів в окремому норму.

	одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може направити особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, для проходження програми для кривдників.	
Стаття 390-1. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, - караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років.	Стаття 390-1. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників Умисне невиконання обмежувального заходу, обмежувального припису, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такий захід застосований судом, а так само умисне невиконання термінового заборонного припису - карається арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.	З метою правильної кваліфікації та уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства, виконання Україною її міжнародно-правових зобов'язань, пропонується використовувати в диспозиції статті 390-1 відповідні поняття в однині, а також розширити сферу дії цієї кримінально-правової норми шляхом встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання термінового заборонного припису. Санкція статті приводиться у відповідність з правилами побудови санкцій статей Особливої частини.
Кримінальний процесуальний кодекс України		
Стаття 194. Застосування запобіжного заходу 6. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:	Стаття 194. Застосування запобіжного заходу 6. В інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого	З метою удосконалення захисту прав осіб, потерпілих від домашнього насильства, пропонується уніфікувати обмежувальні заходи, передбачені у різних галузях законодавства (кримінального, цивільного, адміністративного). Оскільки діяння, пов'язані з домашнім насильством можуть відноситись до категорії кримінального проступку пропонується уточнити, що підставою застосування обмежувальних заходів може виступати вчинення будь-якого кримінального

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників.	кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, застосовується до особи, яка на момент винесення рішення суду досягла 18-річного віку.	правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.
---	---	--

	Крім обмежувальних заходів, особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, може бути направлена для проходження програми для кримінальників. 	
Кодекс України про адміністративні правопорушення		
Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису, - ...	Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення термінового заборонного припису особою, відносно якої він винесений, - ...	У зв'язку з встановленням кримінальної відповідальності за умисне невиконання термінового заборонного припису пропонується виключити вказівку на таке діяння з тексту статті.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія / За заг. ред. А. Г. Бобкової, А. М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. 174 с.

2. Удовиченко О. В. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 390-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 397-400.

3. Удовиченко О. В. Дотримання передумов та принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 1. С. 63-67.

4. Удовиченко О. В. Об'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 306-308.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Удовиченко О. В. Суб'єкт невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції)*, м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2021. С. 183-186.

2. Удовиченко О. Суб'єктивна сторона невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 22 жовтня 2021 року). Ред. кол.: О. Волобуєва, А. Данилевський, В. Котова. Маріуполь, 2021. С. 129-131.

3. Удовиченко О. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 225-227.

4. Удовиченко О. В. Аналіз санкції статті 390-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 278-280.

5. Удовиченко О. В. Вплив Стамбульської конвенції на кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників. *Пам'яті професорів П. С. Матишевського та С. С. Яценка*: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України: 1992 – 2022 роки» (18 листопада 2022 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання) (2 лютого 2023 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, С. Д. Шапченко, К. П. Задоя. Київ, 2023. С. 107-109.